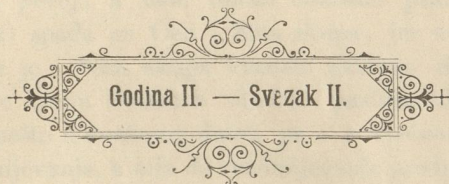

BALKAN

JEDINSTVU I BRATSKOJ SLOGI.

Izdao uz sudjelovanje mnogih prijatelja
sjedinenja crkava

Dr. Aleksander pl. Bresztyenszky.

ZAGREB 1897.

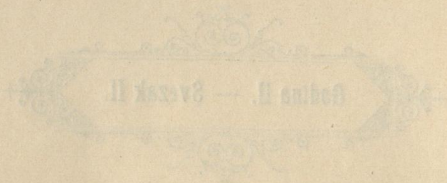
TISAK I NAKLADA JANTUNA SCHOLZA.

BALKAN

JEDINSTVU I BRATSKOI SLOGI

—
Kako se odnose na mnogi pitanja
jedinstva i bratstva

Dr. Aleksandar pl. Brastvenansky.

ZAGREB 1897.

IZDAVAČKI POKRETNOSTI ZAGREB.

Bratski razgovor o Grčkome odijeljenju

ili

Poziv na sjedinjenje.

(Palunko.) — (Nastavak.)

I. A, zašto ne bi mogao Duh Sveti ishoditi samo od Oca?

D. Ne bi s toga, što tada Sin ne bi bio isto što i Otac; Otac bi imao moć dihati Duha Svetoga, a te moći ne bi imao Sin; tako bi Sin bio manji od Oca, to jest, ne bi bio Bog. I eto ti Arijeve jerezi.

I. Zar Sin nema moć ragjati kako ima Otac, te nije s toga manji od Oca; a za što da bude manji od Oca ako nema moć dihati Duha Svetoga?

D. Jer očevanje spada jedino na prvu osobu (na Oca) odnosno prama drugoj (Sinu), na koju drugu jedino spada sinovljanje (filiatio) odnosno prama prvoj; a moć dihati odnosno prama trećoj osobi (Duhu svetomu) spada na Oca i Sina skupa; jer sve što ima Otac, ima i Sin. Ocu je i Sinu skupa vlastito aktivno dihanje (spiratio activa), kako je Duhu Svetome vlastito pasivno dihanje (spiratio passiva). Nu, pošto u svakome duhu, pa i u vječnome, ljubav predpostavlja razumijevanje, a nije da razumijevanje predpostavlja ljubav; s toga je po redu prije Sin pak Duh Sveti. Duhovna ishogjenja ne mogu biti ako ne po razumu i po volji; ishogjenje po razumu, Sin je; a ishogjenje po volji, Duh je Sveti. Pamet (m e m o r i a) čovječja, po kojoj se drže stvari razumljive (ne da su u nju došle po tjelesnim osjetilima) ima nešto, prem da posve slabo, sliku Oca; tako razumijevanje čovječje, što postaje po shvatanju razmišljanja, kada ono što se zna, govori se (u pameti a nije riječ nikakva jezika) ima u sebi neku slabu sliku Sina; tako ljubav čovječja, što proizlazi iz znanja (scientiae), a pamet i razum spaja, kao

zajednička roditelju i rođeniku, a da nije ni roditelj, ni rođenik, ima neka slabu sliku Duha Svetoga. Ali ne tako, da u ovoj slici Trojice, ovo troje nije jedan čovjek, nego su jednoga čovjeka; tako u onoj neizmjerne Trojici, čija je ovo slika, jednoga su Boga ono troje, ali je jedan Bog, i ono su tri osobe, ne jedna osoba¹⁾. Čudnovato, kod Laotzea u Kini nalazi se ovo čudnovato pismo: U opće svak znade da su tri, tri; ali se ne zna da su tri, jedan. Prva osoba, razmatrajuće samu sebe ragja drugu; prva i druga ljubeć se zamjenički dičaju treću²⁾.

I. Sve mi to ništa ne dokazuje, pošto o Bogu nema se držati nego ono što je u sv. Pismu, a u Pismu nema nigdje da Duh Sveti ishodi i od Sina.

D. Nije istina da se nema o Bogu vjerovati, nego što se nalazi u sv. Pismu, pošto je mnogo nauka o vjeri, o kojima nema ništa naročito u sv. Pismu, a koje ipak vjerujemo, jer su nam od svetih Otaca predata, kako uči sv. Vasilije³⁾. Te, da se ova istina i ne bi nalazila u sv. Pismu, ne bi vrijedio tvoj prigovor, pošto toliki sv. Oci Grčki, a o Latinskim ne treba da govorim, uče po predaji ovu istinu. Genadije Patrijarh Carigradski navodi trideset i tri svjedočanstva istočnih Otaca, i nemoj cijeniti, da ih nema puno više, koji uče, da Duh Sveti ishodi i od Sina⁴⁾. Ali se baš nalazi u sv. Pismu, da Duh Sveti ishodi i od Sina. Sam Isus reče: On će me proslaviti, jer će od moga uzeti⁵⁾; a što će od njegova uzeti ako ne sušnost iliti narav božanstvenu; kako se izvodi i iz ovih riječi: Sve što ima Otac, moje je; za to sam vam rekao, jer će od moga uzeti i navijestit će vama⁶⁾. To jest, kako Otac ima narav dihati Duha Svetoga, tako imam i ja.

I. Pa što tu ulazi, od moga Oca, da ishodi od Sina?

D. Ne reče Isus, od moga Oca, nego od moga, to jest od moga bića, koje sam ja uzео od Oca. Što ne znači drugo nego da Duh Sveti ima isto biće, koje i Otac i Sin. Kad bi Duh Sveti

¹⁾ Aug. Trin — l. XV. n. 29—43. Cf. Franzelin o. c. p. 396.

²⁾ Moigno. *Le Splendeurs de la foi*. T. IV, p. CCCCLXI.

³⁾ C. 27, de Spirit. S.

⁴⁾ Georg. Scholar. sive Gennad. P. C. Defensio, seu Expositio S. Cap. Conc. Floren. Cap. 1. Sect. 7. Cf. Kanižlić o. c.

⁵⁾ Jo. XVI, 14.

⁶⁾ Jo. XV, 15.

uzimao od Oca a ne od Sina, proslavio bi Oca, a ne Sina; a Isus reče: proslavit će mene, jer će od moga uzeti. Pa, da Duh Sveti ishodi od Oca a ne i od Sina, čemu bi one druge riječi: sve što ima Otac, moje je? S onim riječima, jer će od moga uzeti, pokazuje Isus ishogjenje Duha Svetoga, od Sina; a s onim: sve što ima Otac, moje je, pokazuje da Duh Sveti ishodi i od Oca i Sina. Jer, pošto reče Isus, Duh ishodi od Oca, a opet, sve što ima Otac, moje je, što drugo znače, nego da i Sin ima krepost dihati Duha Svetoga, da Duh Sveti uzimlje od Sina bistvo, da od Sina ishodi.

I. Da bude Krist hotio reći, da i od njega ishodi Duh Sveti, ne bi bio rekao samo, koji od Oca ishodi, već bi bio nadodao: i od mene ishodi.

D. To je prigovor Maksima arijevskeg Episkopa svetome Augustinu, koji mu ovako odgovori¹⁾: Jer je Otac počelo (principium) njegova ishogjenja, i vrutak, koji je takova Sina rodio, i ragjajuć ga dao mu, da i od njega Duh Sveti ishodi. A opet na drugom mjestu govori: Ako od Oca i Sina ishodi Duh Sveti, zašto je rekao Sin: od Oca ishodi? Zašto? Nego jer običava predati sve što je njegovo, da pokaže počitanje onome, od koga i on isti (Sin) jest; kako na drugom mjestu govori: »Moj nauk nije moj nego onoga koji me je poslao«²⁾. Ako se dakle ovdje razumijeva njegov vlastiti nauk komu ništa ne manje rekao je, da nije njegov, nego Oca, koliko većma ima se razumijevati, da i od njega Duh Sveti ishodi, gdje onako govori: »od Oca ishodi«; a ne govori: od mene ishodi. Od koga pako Sin ima da je Bog, jer je Bog od Boga, od onoga takodjer ima, da od njega Duh Sveti ishodi³⁾.

I. Ali sv. Pismo čisto kaže: koji ishodi od Oca; i tim je stvar svršena.

D. A ko ti kaže da Duh Sveti ne ishodi od Oca? to je uvijek učila, kao što i danas uči sv. Katoličanska Crkva. Ali kad kaže sv. Pismo, koji od Oca ishodi, ne govori da ne ishodi od

¹⁾ L. 3, cont. Max. Cf. Kanižlić o. c.

²⁾ Jo. XVII, 16.

³⁾ L. de Trinit. Cf. Kanižlić o. c.

Sina. Zar, ako ja rečem, da si ti sin Todora Gavrilovića, tim sam kazao da nijesi sin Stane njegove žene? Da bude rečeno, koji samo od Oca ishodi, a ne od Sina, tad bi imao razloga; ali kad govori, da ishodi od Oca, proti ishogjenju od Sina ne možeš ništa zaključiti. Najviše što bi mogao reći, jest, da taj komad sv. Pisma ne kaže ništa o ovome pitanju, i za to nije ga hvajde navoditi, red je tražiti drugi, gdje je rečeno da ne ishodi od Sina, ali ćete ga zaludu tražiti, do sudnjega dana, ne ćete ga nigdje naći u sv. Pismu. Dapače u onome istome mjestu sv. Pisma, što ga nosiš proti nama, nalazi se uprav da Duh Sveti ishodi i od Sina; jer ondje kaže Isus svojim učenicima: Kad dogje utješitelj, koga ću vam poslati od Oca, Duha istine, koji od Oca ishodi. Vi samo pazite na one riječi, koji od Oca ishodi, a da se ne osvrćete na one druge: koga ću vam ja poslati od Oca. Na koji način, reći ćeš, da je Duh Sveti poslan od Sina, ako ne rečeš da je ovo poslanje ishogjenje? govoriš li, da je ovo poslanje dvojenje? tada poput Makedonija činiš Duha Svetoga manjega od Sina. Doista, kada reče, da ga šalje, jasno kaže da od njega ishodi.

I. A zašto ne reče Krist čisto: ja ću ga poslati, nego nadodaje, od Oca?

D. Arijanci su učinili ovaj prigovor, s namjerom da postave stepene u Trojici, ali Sin čisto govori, da će on poslati Duha Svetoga od Oca, jer ima od Oca, da Duh Sveti od njega (Sina) ishodi. U ostalome govoreći da Duh Sveti ishodi od Oca, ne govori, da ne ishodi i od njega (Sina), dapače nadodaje: on će me proslaviti jer će od moga uzeti i navijestit će vama. Što će primiti Duh Sveti od Sina, kada ne bi to bila ista njegova suštност, ishodeći od njega? Zato slijedi: Sve što ima Otac, moje je; za to sam vam rekao da će od moga uzeti i navijestit će vama. Ako sve ono je Otac, jest takodjer i Sin; Duh od Oca, jest takodjer i Duh od Sina; ali on ne pripada ni Ocu, ni Sinu, kao da je manji, ni podložan; dakle pripada kao onaj što ishodi i od jednoga i od drugoga. S toga je nazvan, Duh istine, a Sin je istina, kako on govori o sebi¹⁾. A sv. Pavao veli: Bog je poslao Duha Sina svoga u vaša srca²⁾. Ne govori svoga Duha, nego Duha Sina svoga; a Duh Sina zar je drugi od

¹⁾ Jo. XIV, 6.

²⁾ Gala. IV, 6.

Duha Oca? Ali ako je on Duh jednoga i drugoga, od jednoga i od drugoga ishodi. Ovo se jasno nalazi i u onim riječima Isusovim: Kada dogje onaj Duh... Onaj Duh istine, ne će govoriti od samoga sebe, nego što bude čuo govorit će... Ovo, ne će govoriti od sebe, očevidno je, da o osobi božanstvenoj ne može imati drugi smisao, osim, što govorenje, učenje, nauk, apsolutna mudrost, nije ove osobe po samoj sebi, to jest, da joj nije nepriopćena, nego joj je priopćena od druge božanstvene osobe, koja je počelo (principium) njezina ishogjenja; niti ovo, čuti i naučiti, može u osobi božanstvenoj drugo značiti osim priopćenja mudrosti, koja se istovjetuje sa biti Božjom. Posve na isti način Sin pokazuje svoje ishogjenje od Oca: Koji je mene poslao, istinit je; a ja ona koja sam čuo od njega, ona govorim na svijetu; i nijesu poznali, jer je Ocem svojim nazivao Boga¹⁾. Sin ne može ništa činiti po sebi, nego što vidi Oca da čini, sve što on čini, to takodjer čini i Sin. Jer Otac ljubi Sina, i sve pokazuje njemu što on čini²⁾. Jasno je dakle, da osoba, o kojoj se govori da Duh Sveti čuje (audire), da je počelo (principium) ishogjenja, koja priopćuje bitnost (essentiam). Sada pitam, koja je to osoba? — Sin. Dakle je jasno, da je Sin, od koga Duh istine, koji ništa ne govori po sebi (a semetipso), govori se da čuje (audire). Krist, onim izrazom, daje razlog, zašto i kako njegov nauk i nauk Duha Svetoga, posve je jedno, kao što divno opaža sv. Kiril Aleksandrijski³⁾. Oni izrazi sv. Pisma, o substancijsalnoj prilici, bez dvojbe znače Sinovljevu vlastitost: Obličje Boga nevidljivoga⁴⁾ — Sjajnost slave i obličje bića njegovoga⁵⁾ — Dah kreposti Božje i neko pravo ishogjenje sjaja svemogućega Boga... sjaj vječne svjetlosti i zrcalo bez ljage veličanstva Božjega, i slika dobrote njegove⁶⁾. Ništa manje i Oci Grčki, i ne malo ih⁷⁾, nazvahu Duha Svetoga, priliku, pečat, naravnu sliku sinovljevu... Posve pravično dakle, na oni

¹⁾ Jo. VIII, 26, 28; VII, 16; X, 49, 5; V, 18.

²⁾ Ib. V, 19. Cf. Franzelin o. c. p. 440.

³⁾ Thesaur. T. V. P. I, p. 350; cf. in Jo. I. XI. T. IV, p. 930, a. Franzelin o. c. p. 411.

⁴⁾ Col. I, 15.

⁵⁾ II Cor. IV, 4.

⁶⁾ Sap. VII, 25, 26.

⁷⁾ Petav. L. VII. C. T. Cf. Franzelin o. c. p. 436, 437.

isti način, na koji govore Grčki Oci, zoveći Duha Svetoga sliku i naravnu sliku, i pečat Sina, očituje se njihova vjera o ishogjenju Duha Svetoga i od Sina¹). Dapače ona osobna riječ Duh (*πνεῦμα*) sadrži u sebi pojam ishogjenja, te je svejedno što i dihan, dahnuće (*πνοή*), znači odnošaj ishogjenja prama onoj osobi, iliti da je Duh od one osobe, od koje se govori da je duh. Doista svak pripoznaje, da oni izrazi sv. Pisma: Duh Božji²), Duh Gospodnji³), Duh Očini⁴), znače dahnut od Boga, od Gospoda, od Oca. Takodjer⁵) Duh Božji, govori se: Duh, koji je od Boga. Ali ništa manje nego Duh Božji i Duh Očini, jest pravo označenje treće osobe u odnošaju prama Sinu, ovo: Duh Sinovljevi⁶); Duh Kristovi⁷); Duh Isusovi⁸). A ovi nazivi upotrebljuju se takodjer, kao posve pravični i u istome smislu govora sa onim drugim, Duh Božji; nijeste u pūti nego u duhu, ako pako Duh Božji (*Spiritus Dei*) prebiva u vama; ako pako koji nema Duha Kristova (*Spiritum Christi*), taj nije njegov⁹). Ovo isto uči i sv. Atanasije kad reče: u istome smislu govori se Duh Sina, u kome se govori, Riječ Oca; a Riječ Oca govori si odnosno na ishogjenje od Oca, to jest da Riječ ishodi od Oca; dakle u istome smislu, odnosno na ishogjenje od Sina, govori se Duh Sina. Kad ne bi onaj izraz Duh Sina značio ishogjenje po priopćenju božanske naravi, slijedilo bi da ni izraz Riječ Oca, ne bi značio ishogjenje po priopćenju naravi. Atanasije dakle po istovjetnosti izraza, Duh Sina, Riječ Oca, po kojim objema označuje se red i odnošaj osobe prama osobi, kao prama svome počelu (*principium*), ovako razloži: ili oba, ili nijedan ne znači ishogjenje po priopćenju biti božanstvene. I tako sv. Atanasije uči, da Duh Sveti ishodi iz biti Sinovljevi, onako kako Sin ishodi iz biti Očine¹⁰).

¹) Franzelin u. s.

²) *Matt.* III, 16; *Rom.* VIII, 9, 10, 14; *I Cor.* II, 10, 11 etc.

³) *Luc.* IV, 18; *Act.* V, 9; VIII, 39; *II Cor.* III, 17. 18 etc.

⁴) *Matt.* X, 20 etc.

⁵) *I Cor.* II, 11, 12.

⁶) *Gal.* IV, 6.

⁷) *Phil.* I, 19.

⁸) *Act.* VI, 7.

⁹) *Rom.* VIII, 9. Cf. Franzelin o. c. p. 445.

¹⁰) *Athan.* ep. I, ad Serap. n. 19—21. Cf. Franzelin o. c. p. 452.

I. A, kako, kad sv. Vasilije kaže da ne ishodi od Sina: jer je iz njega (Oca) Duh, a ne od drugovdje?¹⁾ Zar sv. Vasilije krivo uči?

D. Sveti je Vasilije pisao proti Eunomiju, koji je krivo učio, da je Duh Sveti stvoren od Sina; za to je hotio pokazati, da nije stvor nego Bog iz Boga, to jest od biti božanstvene a ne od drugovdje. A jasno reče sv. Vasilije proti Eunomiju, da Duh Sveti ima biće iz Sina: (Duh) iz Sina uzimlje i ima. Što ima i uzimlje ako ne biće? I opet: Uzimlje i ima biće iz njega²⁾ (Sina).

I. Nije druge, Duh Sveti ishodi samo od Oca, jer tako uči sv. Dionisije: Sam je Otac vrutak svrhubistveni božanstva. Ako je sam Otac, nije doista Sin. A sv. Atanasije reče: Sam je Otac uzrok dvaju.³⁾

D. Nije to tako kako ti misliš. To ne znači drugo nego da je Otac prva u Trojstvu osoba, koji od nikoga ne ishodi (principium sine principio) ili (*ἀρχὴ τῆς θεότητος*) a od koga druge dvije osobe, Sin i Duh Sveti ishode kao iz vrutka. Sv. Oci i Sina nazivlju vrutkom; a sv. Kiril Aleksandrijski očito govori da Duh Sveti ističe od Sina⁴⁾, da je Sin vrutak od vrutka. A sv. Atanasije, navodeći riječi Davidove: Kod tebe je vrutak života, govori⁵⁾: Znadijaše Otac, pri sebi imajući Sina, vrutak (fontem) Duha Svetoga. Tako se imaju razumjeti riječi Atanasijeve: Sam Otac je uzrok dvaju, da je on početak Sina i Duha Svetoga; a Sin je početak jednoga, to jest, Duha Svetoga. Ali, kako pametno opažaju Patrijarh Carigradski Veko i Mitropolita Besarion, da i bude rečeno, ma i u sv. Pismu, što nije nigdje, da Duh Sveti ishodi samo od Oca, još tim ne bi se isključilo Sina, pošto se često uzimlje jedna božanska osoba za suštnost (naturam) Božju: mnoga, kaže se, da su u samome Ocu, prem da su i u Sinu; tako je rečeno: Sami istiniti Bog . . . niko ne zna onaj dan (suda) . . . ni Sin, nego sami Otac⁶⁾ . . . a sv. Pavao na tolikim mjestima govori: Ne-

¹⁾ Labb. T. 9, col. 206; Cf. Kanižlić o. c.

²⁾ Bas. Init. lib. III., cont. Eunom: Ef. Kanižlić o. c.

³⁾ Marko Efeški u Saboru Florentinskome; Ef. Kanižlić o. c.

⁴⁾ In exposit Symb.

⁵⁾ L. Adver. Arian.

⁶⁾ Mat. XXIV., 36.

umrlome, nevidljivome samome mudrome Bogu. Ali sve ovo što se kaže o samome Ocu, to je doista i Sina. I, prem da je rečeno, da ni Sin ne zna dan suda, ipak ga zna kao Bog. Tako još reče Isus: Ovo je život vječni, da poznadu tebe samoga Boga pravoga, (te solum verum Deum) i kojega si poslao Isukrsta.¹⁾ Ona riječ solus, nije da isključuje množinu osoba, što su jedan Bog, niti se odnosi na tu, nego na verus Deus. Tako na drugomu mjestu govori se: Ja Gospod i nije drugoga; to, doista ne će reći da i Sin, i Duh Sveti nije pravi Bog. Divno tumači Hrisostom: Niko ne zna Sina, nego Otac . . . U onim riječima: niko nego Otac . . . niko nego Sin . . . niko nego Duh Božji, isključuju se stvorenja, a ne božanske osobe među sobom; kako se jasno vidi iz jedinstva Božje biti u osobama.²⁾ U opće, što god je intrinsečno jednoj osobi, to se razumijeva zajedničko svim božanskim osobama, zbog jedinstva naravi i potpune jednostavnosti; osim, jedino, formalnoga odnošaja, po kom je jedna osoba počelo (principium) druge. A dihanje duha Svetoga nije u Ocu formalni razlog po kom rađa Sina.³⁾

I. Kako da Duh Sveti ishodi od Oca i od Sina, kad sv. Vasilije bistro kaže: Nijedno, po svojoj vlastitosti, druženje nema Sin s Ocem?

D. Istina da Sin, kao Sin, po vlastitosti sinovstva, nema druženja s Ocem, jer se sinovstvom razlikuje od Oca, pošto Otac nije Sin, niti je Sin Otac; ali Sin ima druženja s Ocem u moći dihati Duha Svetoga, pošto je to jedna te ista u obojice.

I. Ta i sv. Grigorije Nazjanžanin veli da Duh Sveti ne ishodi od Sina, onim riječima: Sve što ima Otac jest Sina, osim početka.

D. Istina, Sin nije prvi početak i poglaviti, to jest, nije od sebe, kao što i Otac, od koga ima Sin da je početak. Da se ovako ima razumjeti to nam očito, na drugom mjestu govori isti sv. Otac: Sve što ima Otac jest Sina, osim što nije negrojen.⁴⁾ Dakle je i ovo Sina da je početak Duha Svetoga.

¹⁾ Jo. XVII, 3.

²⁾ Hom. V., n. 1. de Incomprehens. T. I. p. 481; Cf. Franzelin o. c. p. 295.

³⁾ Franzelin o. c. p. 461.

⁴⁾ Ora t. in Pent. Cf Kanižlić o. c.

I. Ali doista jasno govori sv. Ivan Damašćanin, da Duh Sveti ne ishodi od Sina: Govori se da je Duh Sina, ne kao iz njega, nego po njemu ishodeći, jer je sam Otac početak.

D. Najprije ću ti opaziti, prijatelju moj, da se te riječi Damašćanina ne nalaze u svim tekstima, zato u Saboru Florentinske nije hotjeli Latini da to prime. kako svjedoči Besarijon.¹⁾ Pa sve da bude Damašćanin tako i rekao, ne bi odatle slijedilo ono na što ti smijeraš. Ovaj Otac prilikuje Boga Oca suncu, Sina zraci, Duha Svetoga svjetlosti, koja iz sunca i zraka ishodi. Nije on nijekao da Duh Sveti ishodi od Sina. Zato kad govori od samoga Oca Duh ishodi, znači, da od Oca ishodi kao od prvoga vrutka i početka po Sinu.

I. Ti svaku izvrćeš, kao što činite vi svi, te navodite sebi u prigod one Kristove riječi: poslat ću vam; kao da to znači da Duh ishodi od Sina; ali se tome jasno protivi sv. Jovan Hrisostom, onim riječima gdje govori, da je stvoritelj neba i zemlje poslan od Duha Svetoga; a taj je stvoritelj Bog Otac, koji, ne ćeš doista reći, da ishodi od Duha Svetoga. Zato prem da je Duh Sveti poslan od Sina nije po tom da od njega ishodi.²⁾ A u sv. Pismu imamo: I sada Gospod Bog poslao je mene, i Duh njegov. I opet: Duh Gospodnji vrh mene, jer je pomazao mene Gospod, da naviještam krotkim poslao je mene, da izliječim skrušena srea. Da su se ove riječi ispunile u Kristu svjedoči on isti³⁾; dakle, prem da je Sin od Duha poslan, nije da Sin ishodi od Duha Svetoga; tako svejedno, prem da je Duh Sveti poslan od Sina nije da od Sina ishodi.

D. Najprije, red mi je opaziti, da je sumnja, nije li ta knjiga podmetnuta Hrisostomu.⁴⁾ Nu stavimo da je autentična, ipak ne dokazuje ništa proti Katoličanskoj dogmi. Taj je prigovor iznio Fotije, koji nije razumio, ili bolje da rečem, nije hotio da razumije sv. Oca. Ondje pod riječi stvoritelja ima se razumijeti Riječ, to jest, Sin Božji, po kome su sva učinjena.⁵⁾ Ondje sv.

¹⁾ In Orat. Dogm. c. 7; Siropul. L. 8, c. 15.

²⁾ Hom. 72, T. 6. Edit, Anglic.

³⁾ Luc. IV. 8.

⁴⁾ Petav. L. 8 de Trinit.

⁵⁾ Jo. I.

Ivan Hrisostom navodi riječi Isajine¹⁾: Gospod poslao me je, i Duh njegov; providio je mene po božanstvu, poslao me je po pūti, po čovječanstvu. Koje riječi, očito je, da ne smijeraju na Boga Oca. Istina, rečeno je, da je Sin Božji poslan od Duha Svetoga, ali kao čovjek, u čovječanstvu, a ne u osobi božanstvenoj, kao Bog. Zato ovo vremenito poslanje ne znači ishogjenje vjekovito, nego ishogjenje vremenito, jer on bi začēt po Duhu Svetome. Isus dakle govoreći, kod sv. Luke: Duh Gospodnji nada mnom htjede reći: Duh Sveti, koji je iz početka u meni bio, na krštenju od Ivana, sagje vrh mene, tako me je očitovao, i proglašvi posvetio me je za učitelja svih naroda, a osobito Židova, kojima sam bio obećan kao učitelj, prorok i spasitelj; i za to poslao je mene da propovijedam ubogim.

I. Dakle, na isti način, iz onoga poslanja, što je Krist obećao Apostolima, ne razumijeva se poslanje vjekovito nego vremenito: Poslat ću vam; to je dođuće, a to nije vjekovito.

D. Pošto Krist reče: poslat ću vam od Oca; i opet: koga će poslat Otac u ime moje; očito je, da od Oca i Sina jest jedno slanje; dakle, kako po slanju Oca ne razumijeva se vremenito poslanje nego vjekovito i božanstveno, tako i po slanju od Sina ima se razumjeti vjekovito i božanstveno poslanje; inače bi bilo, da, i po slanju od Oca razumijevalo bi se samo vremenito poslanje; i tako bi valjalo zaključiti da Duh Sveti ni od Oca ne ishodi. I eto ti jereze Makedonijeve. A kod Boga nema ni prošasto, ni dođuće, sve je kod njega sadašnje. Poslanje može se razumjeti na različite načine; na primjer, kad gospodar šalje slugu, ili stariji mlagjega, ili mudriji drugoga, učeći ga kako se ima vladati, ili svjetujući ga; kako šalju kralji na vojsku. Nijedan od ovih načina poslanja nemože biti u boštvu, jer su sve tri osobe jednake i od vijeka; dakle božanstveno poslanje znači ishogjenje jedne osobe iz druge, kako uče sveti Oci. Poslanje u sebi sadrži dvoje: prvo je ishogjenje osobe, koja šalje, i ovo je poslanje nutarne i vjekovito; drugo sadrži u sebi nov način, po kom ona poslana osoba u vremenu biva, i nahodi se na drugom mjestu. Sveti Oci jedni razumijevaju jedno, a jedni drugo; a sv. Avgustin oboje.²⁾ Ovdje se očituje ishogjenje jedne osobe od druge. U sv. Pismu nalazi se gdje Otac šalje Sina, a Otac i Sin gdje šalju Duha

¹⁾ LXI, 1.

²⁾ Tract. 102: Cf. Kanižlić o. c.

Svetoga; čim Otac nije ni od koga poslan. Sam Otac, govori sv. Augustin, ne štije se da je poslan¹⁾; jer on sam nema početka, od koga da je rođen ili da ishodi. Odavle vidimo, da se poslanje ima razumijevati vjekovito ishogjenje. O Sinu nalazimo, da je od Oca poslan, jer od njega ishodi po rođenju: Poslao je Bog Sina svoga na svijet; a isti Sin reče²⁾: Izašao sam od Oca i došao sam na svijet. O kojim riječima govori sv. Winil: Izaći od Oca ništa nije drugo, nego rođen biti, i isteći iz bitnosti Očine A sv. Augustin: Izašao je od Oca, jer je od Oca, i došao je na svijet, jer je tijelo svoje svijetu pokazao, koje je uzeo od djevice. Nalazimo da je Duh Sveti poslan od Oca i od Sina, i ukazao se je vrh Apostola u prilici ognjenih jezika: a nigdje ne nalazimo, da on koga šalje, jer od njega niko ne ishodi. A kada čitamo u sv. Pismu, da je Sin Božji od Duha poslan, ima se razumjeti, kao što sam malo prije kazao, da je poslan, ne u osobi božanstvenoj, nego u čovječjoj. Kad je osoba božanstvena poslana na drugo mjesto, nema se razumijevati da ostavlja nebo, jer je ona na svakome mjestu, nego se samo na ovome svijetu pokazuje novim načinom bivovanja, po kome se nije prije pokazala; kako Sin Božji upućen, u naravi i prilici čovječjoj; a Duh Sveti, u prilici golubice i jezika ognjenih. Ovo vremenito i vanjsko poslanje na svijet jest dvostruko: jedno vidljivo, kao Isukrst u tijelu čovječjem, a Duh Sveti u prilici jezika; drugo je nevidljivo, kako no, premda su bili vidjeni jezici ognjeni vrh Apostola, nijesu bili vidjeni darovi i milosti im udijeljene.³⁾

I. S toga kažem, da je Duh Sveti vremenito poslan od Sina.

D. Nije tako, jer Krist reče: On će mene proslaviti, i od moga će uzeti i vas će naučiti. Pitam: ono što će Duh Sveti uzeti od Sina, ima li ono Duh Sveti ili nema? Ako nema, tada Duh Sveti nije neizmjereno savršen, i tako nije Bog; ako ima, tada mu ne treba da uzimlje od Sina, ni da mu Sin daje; to bi bilo isprazno, bilo bi zaliho, dakle nesvjesno; dakle ne ostaje drugo nego da Duh Sveti ishodi od Sina, to jest, da od njega prima narav božanstvenu, kao što ishodi od Oca, pošto je ova ista

¹⁾ L. cont. Arian, c. 4.

²⁾ Luc. XVI., 28.

³⁾ Kanižlić o. c. Dio IX., pag. 23, 150.

jedna narav. U Duhu Svetome nije ništa zaimana, ni nadodata, ni uzgredna, ništa ne prima u vremenu, nego sve od vječnosti.¹⁾ I znanje ovdje, što će primit, božanstveno je znanje; a svako je svojstvo božanstveno sve isto što i bivstvo.²⁾ Duh prima znanje³⁾ od Sina, tako on prima od njega i bivstvo.⁴⁾

I. Svako ti je izvrtanje zaludno, jer sv. Grigorije Nazjanžanin čisto i bistro kaže: I koji (Duh) je po Sinu isinuo navlastito ljudima (*δηλάδη τοῖς ἀνθρώποις*); znači da se po Sinu daje ljudima a ne da po Sinu ishodi.⁵⁾

D. Oci grčki obično zovu ishogjenje božanstvene osobe *ἐκφάνσεως* i *ἐκλάμψεως* issijevanje; dakle po grčku sv. Grigorije govori da Duh Sveti po Sinu ishodi. Opazit mi je, da one riječi navlastito ljudima (*δηλάδη τοῖς ἀνθρώποις*), nadodade neki Grk, koji su u tome majstori, te se riječi ne nalaze u starinskome latinskome prijevodu po Rufinu Akvilejskome. Ove je riječi upotrebio i Papa Hadrijan I. pišući Karlu Velikome; dokaza, da je Tarasije Patrijarh Carigradski, u ispovijedanju vjere, govoreći da Duh Sveti od Oca po Sinu ishodi, rekao pravovjerno. Ali u toj knjizi nije bilo onih riječi, navlastito ljudima. Grei su iskrivljivali one riječi po Sinu nadodatcima, da ne dokažu vjekovito ishogjenje Duha Svetoga i od Sina; te rekoše da se ima razumijevati vremenito očitovanje po dijeljenju duhovnih darova, kako svjedoči učeni Grk Blemida.⁶⁾

I. Nije one riječice po značenje, kao što bi ti hotio izvrnuti, svejedno što i od; tu je golema razlika, dapače bitna; jer iz ili od značenju djelotvornu krepost, koju ne značenju riječ po; s toga ne nahodimo, osobito kod svetih Otaca Grčkih, da Duh Sveti, ili Sin po Ocu ishodi, nego nalazimo da od Oca ishodi; nijedan ne veli da Duh Sveti ishodi od Sina, nego po Sinu, pošto svi govore o vremenitome očitovanju.

¹⁾ Georg. Trap. (G. O. I. 544): Joh. Theol. in Conc. Flor. Sess. 21. a. Kanižlić o. c.; Hard. IX. 256; seq. Cf. Hergenröther. III. 416. o. c.

²⁾ Anselm. de process. Sp. S. cf. Hergenröther. u. s.

³⁾ Chrys. hom. 78. in Jo. c. 2.

⁴⁾ Aug. de Trin. XV., 13. A. Hergenröther u. s.

⁵⁾ Marko Efešk. u Floren. Saboru.

⁶⁾ Epist. 2, ad Michael. Ducam Imp. Vide Le Quien Dissert. Damasc. I N. 48. Ef. Kanižlić o. c.

D. Istina je, da Grčki Oci upotrebljuju obično riječeu po, i da Duh Sveti po Sinu ishodi; ali je takodjer istina da upotrebljuju i riječ od ili iz, da Duh Sveti od Sina, ili iz Sina ishodi. Megju ostalim je sv. Epifanije¹⁾, sv. Kiril²⁾, Didim Aleksandrijski³⁾, Grigorije Nišanin⁴⁾. Duh Sveti, pako govori se, da je od Oca, i još da iz Sina pokazuje se.

I. Ali se ne nalazi ta riječ, iz Sina.

D. Istina je da se u nekim tekstima nalaze ove riječi istrugane; to je stara mana Grka, kako svjedoči sam Genadije Patrijarh Carigradski.⁵⁾ Pa, i da nema od i iz, već samo po, isto bi slijedilo da je Sin pravi i djelotvorni početak ili uzrok Duha Svetoga. Sv. Ivan piše o Sinu Božjemu: Sve je po njemu učinjeno⁶⁾; a opet sv. Pavao: Sve je po njemu i u njemu stvoreno.⁷⁾ Ovdje riječ po znaменуje pravo uzrokovanje, da je Sin Božji pravi početak i stvoritelj svijeta. Onako dakle, kako sv. Pismo, da znaменуje djelotvornost i pravo uzrokovanje, kako opazi sv. Vasilije, upotrebljava čas riječeu po, čas iz, čas od, tako red nam je reći da su upotrebljavali i sveti Oci Grčki, što se tiče pravoga početka, ili uzroka, razumijevši po Sinu, ono isto što su razumijevali iz ili od Sina. Tako Kiril pisa Caru Teodosiji, da je Isukrst rođen po svetoj Bogorodici; a u knjizi na Nestorija, da je rođen iz žene. Oci Grčki zato običavahu reći da Duh Sveti ishodi po Sinu, jer htjedoše pokazati da Sin nije poglaviti i prvi vrutak, ili početak ishogjenja Duha Svetoga, na onaj način na koji je Otac, koji, svojom kreposti, ne od drugoga uzetom, diše Duha Svetoga. Sin pako diše Duha Svetoga zajedno s Ocem jednim istim dihanjem: po kreposti uzetog od Oca. I zato, prem da riječ po znaменуje uzrokovanje, ipak ne znaменуje prvo i poglavito uzrokovanje, dali uzeto od Oca. A Otac, pošto po vlastitoj i ne uzetog kreposti ragja Sina, i diše Duha Svetoga, ona riječ po nije njemu pristojna. Ovu razliku uzrokovanja megju Ocem i Sinom tumačio je sv. Augustin, govoreći: Tako je i Otac Bog, i Sin Bog, i Duh Sveti Bog, i sve tri osobe za-

¹⁾ In Ancor. n. 67.

²⁾ Ep. ad Nest. L. 34. Thesan.

³⁾ L. 2. de Sp. S.

⁴⁾ Hom. 3 super Pater noster. Cf. Kanižlić o. c.

⁵⁾ C. 1. Sect. 7. Cf. Kanižlić o. c.

⁶⁾ Jo. I.

⁷⁾ Col. I.

jedno jedan Bog. Ipak nije bez razloga u ovoj Trojici da se ne zove Riječ, nego Sin Božji; ni dar Božji, nego Duh Sveti; niti se zove Bog Otac, nego onaj od koga je rođena Riječ, i od koga poglavito ishodi Duh Sveti. Zato pako rekoh poglavito, jer nahodimo da i od Sina ishodi Duh Sveti. Ali i ovo mu je dao Otac.¹⁾ Tako valja tumačiti neke stare spisatelje, koji govore da Duh Sveti ne ishodi sasvim na onaj način od Sina, na koji ishodi od Oca. Sv. Atanasije, na toliko mjesta govori, da Duh Sveti dobiva svoju bit i od Sina, i da je Sin izvor Duha Svetoga.²⁾ Vasilije i Grigorije Nazjanski, Epifanije i Didim svjedoče isto na više mjesta. Vasilije tumači kako izmegju *ἐκ* i *διὰ* nema ovdje nikakve bitne razlike³⁾; i zato nalazimo i *ἐκ τοῦ Υἱοῦ*⁴⁾, i *διὰ τοῦ Υἱοῦ*⁵⁾, svejedno kao i kod Latina upotrebljava se uzajamno. O Ocu kažu, da je prvi početak *ἀρχὴ προκαταρτικὴ* (causa principalis — prima radix). A per Filium, da pokažu da Sin nije prvi početak; to je isto hotio razumjeti i Avgustin onda kad reče, da Duh Sveti osobito (principaliter) ishodi od Oca⁶⁾. Oci zapadni uz izraz *ex Patre et Filio*⁷⁾; *procedit a Patre et Filio*⁸⁾; *procedens a Patre et Filio*; *procedens ab utroque*⁹⁾; *Spiritum ab unigena sanctum et Patre procedentem*¹⁰⁾; upotrebljuju, ali rijetko i po Sinu: *Spiritum S. non aliunde puto, quam a Patre per Filium*¹¹⁾. A Hilarije govori i jedno i drugo: *a Patre et Filio*¹²⁾; i *ex Patre per Filium*¹³⁾.

¹⁾ L. 15. Trinit. c. 17. Cf. Kanizlić o. c.

²⁾ De Incarn. c. Arian. n. 9. Cf. Panopl. p. 213. Montac. not. ad Phot. ep. 2 p. 63. a. Hergenröther Vol. I., p. 686.

³⁾ Basil. de Sp. S. c. 5; Chrys. hom. 59, in Matt. n. 3. Opp. VII. 673. Arcud. de igne Purgat. p. 142 - 144; Cf. Hergenröther u. s.

⁴⁾ Epiphan. haer. 74, n. 7. Opp. I. 895.: *παρ' ἀμοφοτέρων*. Cf. Ancor. n. 8, 9, 67, 70, 77, a. Herg. u. s.

⁵⁾ Basil. de Sp. S. c. 18, n. 47, ep. 52, n. 4. Cf. Mai Spic. Rom. VI. Praef. p. XXV. III. seq. Herg. u. s.

⁶⁾ Aug. de Trin. XV., 29. Civ. Dei XI., 24. Herg. u. s.

⁷⁾ Ambr. de Sp. S. c. 10. Cf. Herg. I. p. 685.

⁸⁾ Id. de Symb. c. 1, 3, 4. Herg. u. s.

⁹⁾ Paulin. carm. de S. Felice. Herg. u. s.

¹⁰⁾ Cf. Fulgent. de Fide et Petr. c. 11. Herg. u. s.

¹¹⁾ Tertul. adv. Prax. c. 4. Herg. u. s.

¹²⁾ Trin. II. 29. Herg. u. s.

¹³⁾ Ib. XII., 56, 57. Herg. u. s.

I. Malo prije, nešto si mi prigovarao o osakaćenju teksta; ali znaj, da se to ne tiče nas, nego vas Latina; vi ste oni, koji ste izopačili sve tekste, ne bi li ste pokazali, da sv. Oci uče, da Duh Sveti ishodi i od Sina.

D. Nijesmo, prijatelju moj, mi iskvarili tekste, to radi neko drugi, naši su teksti cjeloviti a vaši su okrnuti ili umetnuti, kako je jasno dokazao Besarijon¹⁾ proti Marku Efeškome na Saboru Florentinskome, intrinsečnim dokazima i auktoritetom Patrijarhe Veka²⁾. Pripovijeda Besarijon, kako je on sam, sa ostalim protivnicima Latina, govorio na Saboru Florentinskome, prije nego se uvjerio, da je istina pri Latinima: »Mi nijesmo znali drugo kazati, nego da su knjige lažljive i izopačene od Latina (nisi quod spuria essent et a Latinis corrupta). Kad su iznijeli Epifanija, gdje jasno govori da je Duh Sveti od Oca i Sina, odgovorili smo: lažljiva su (adulterina esse). Čitali su velikoga Vasilija proti Eunomiju; a mi, da su umetnuta (interpolata nobis videbantur). Doniješe svete Oce Zapadne; a sva naša obrana bi: da su lažna (omnia esse spuria, et nihil aliud) i ništa drugo. Ali, pošto smo se uvjerali da je sve to naše otvrdnuće i nesvijest, svi smo se potpisali osim dvojice ne više³⁾: Marko Efeški i Episkop Stauropolitanski. Kad bi iznešen tekst sv. Vasilija⁴⁾, u kome je rečeno, da Duh Sveti ima od njega (Sina) bivovanje (*παρ' αὐτοῦ τὸ εἶναι ἕχον*), Marko Efeški reče, da su te riječi umetnute od Latina; tada Ivan bogoslovac pokaza mu tekst napisan šest sto godina prije, dakle puno prije Fotija, što ga je njekoć bio donio iz Carigrada Kardinal Kuzan. Tada nastaje prepirka između Grka i Latina, koji su govorili da su Grci izvadili one riječi, ako ih nije u tekstu. Tada izniješe, osim onoga teksta, još drugih pet teksta, sve od strane Grka, tri bijahu Arhiepiskopa Mitilenskoga, jedan Carev, a jedan Patrijarhe. U svim bi-

¹⁾ De process. Sp. S. (opusc. aurea p. 169 sq.) **Allatius** de Consens. I. III., c. 1, p. 89; **Petav.** I. VII. c. 3, n. 14 sq.; **Maranus** Praef. in III. T. Opp. S. Basili §. 4. etc. Cf. **Franzelin** o. c. p. 481, 482.

²⁾ L. de Sp. S. n. 1, 2, 3, (Graec. Orthod, T. I p. 226 seq.); c. 2, ib. p. 252.

³⁾ **Bessarion** de process. Sp. S, p. 221 seq. cf. *ibid.* p. 207. a. **Franzelin** pag. 535.

⁴⁾ L. III. contr. Eunomium n. 1.

jaše cijelo i ništa netaknuto, samo u zadnjem, koji je bio u najnovije doba napisan, nijesu bile one riječi.

I. Pa to ne dokazuje ništa, da su naši izopačili tekste.

D. Dokazuje puno; jer, izmegju šest teksta, u pet ih, što su bili napisani prije Fotija, nalaze se riječi, da Duh Sveti ishodi i od Sina, a samo u jednome nema tih riječi, i to baš u onome, što je najzadnji bio napisan.

I. Ipak to ne vrijedi, ne možeš tim osvagjati Grke, da kvare tekste, to je vaš zanat.

D. Čuj ovu, pa ćeš se uvjeriti, ako se u ičem dadeš uvjeriti, da je zbilja tako. Pripovijeda Josef Metoninski¹⁾, kad Marko Efeški kaza, da ima jedan posve stari tekst, u kome se ne nalaze one riječi, poslaše slugu Nikomedinskoga Episkopa, da ga donese. Donje ga. Tekst doduše bi od najstarijih; -otvoriše ga, i nagjōše u njem cijele, netaknute one riječi.

I. Pa što tu ulazi izopačivanje teksta? Prevariše se, pa Bog.

D. Lagano! Nije stvar tako nevina, kako je ti cijeniš. Kad Episkop Nikomedijski otvori knjigu i nagje cijele one riječi, izvali oči na slugu, da ga proždere; a on će mu vas drhćući: tako mi tvoj blagoslov koristio, ja sam ih ostrugao; ali, kako se opet cijele nahode, ne znam. Eto: sluzi je bilo naregjeno, da ostruže one riječi, i on je bio za tim; nagje riječi, i na nje stavi prst, ali, da dohiti nožić, za čas digne ruku s knjige. U to, ili mu vjetar prevrnuo list, ili ga on sam nehote rukavom prevrnuo, pritisnu prstom, na drugom listu, cijeneći da je na onim riječima, stade strugati, ne gledajuć na riječi, za koje nije sumnjao, nego gledajuć na vrata, da kogod ne bahne, da ga ne nagje, da čini to opako djelo. Istina, ostrugao je, ali sve drugo.

I. Pa ko, da sve to vjeruje?

D. Lako je tako kazati; ali čovjek razuman ne smije ne vjerovati ono, što je nepobitnim dokazima dokazano. Ovo isto tvrdi i Ivan Veko²⁾, koji posta Carigradskim Patrijarhom za Cara Mihajla Paleologa g. 1274., da je u nekim tekstima sv. Vasilija našao one riječi cjelovite, a u nekim ostrugane. Tako kaže i Manuel Kaleka³⁾, rodom Grk, da se te riječi nalaze u sv. Vasiliju, ali da su u nekim tekstima zamazane, a u nekim ostrugane. Kad

¹⁾ In Respon. ad Marci libellum.

²⁾ Orat. 1. L. 2. ad Theodor. Kanižlić o. c.

³⁾ L. 1. contr. Graecos. Kanižlić o. c.

se Besarijon uvjerio na Saboru Florentinskome, kako Grei kvare tekste, netom dogje u Carigrad, stade pregledati sve Vasilijeve tekste po manastirima. I kaže, da sve novije tekste, što su bili napisani poslije prepirke i skizme, nagje bez onih riječi; a oni, što su bili stariji i prije prepiraka napisani, cijeli su s onim riječima; ali da ih je puno i nagrgjenih. »U manastiru Krista Spasitelja«, pisa: »nagjoh, čemu bi se imao čuditi i grozno plakati. U najstarijemu kodeksu, čovjek neki smjel duhom, a još smjeliji rukom, služeći se nožem, istruga sa pergamene istinu; ali mu je to još manje koristilo, pošto osta prazno mjesto, a slovke, napola ostrugane, još se poznaju, te kazuju njegovu smjelost, i ništa ne manje izrazuju samu istinu. U drugome kodeksu ono mjesto bi nalijepljeno mastilom, ali kasnije, Demetrije Eidonije povraći na prijašnu¹⁾.«

I. Kako je to, da su nastojali izopačiti samo Vasiljev tekst, a nijedan drugi?

D. Prijatelju moj, ne može se sve dokazati, što su Grei izopačili. To zna sam Bog. A zašto su najviše nastojali, da izopače Vasiljev tekst, nije se čuditi, pošto je Vasilje jedan od prvih Grčkih svetih Otaca, a njegova više vrijedi nego toliko drugih. Pa ne misli, da nije dokazano, da su i druge tekste kvarili i saktali. Sv. Grigorije Nazjanžanin piše: Duh Sveti uprav se govori da je od Oca, i da je od Sina, potvrgjuje se svjedočanstvom (*καὶ ἐκ τοῦ πατρὸς λέγεται καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι προσμαρτυροῦνται.*) A Besarijon kaže²⁾, da je čestica *ἐκ* u starijim kodeksima, a u novijim da je nije. Takodjer opstoji posvjedočeno pismo, što bi izragjeno pred Patrijarhom Vekom i drugih devet Episkopa i pred knezovima, u kome pripoznaje Referendarij Crkve Carigradske, da je iz kodeksa ekonomata Ksiphilina izbrisao nožem *ἐκ τοῦ υἱοῦ*. Nije promislio, kako se opaža, da su bile pregledane tolike druge knjige, u kojima se nalazi netaknuta čestica *ἐκ*.³⁾ To ti je jasno, kako su neki Grei iskrivljivali tekste, samo da ne vide istinu.

I. Ako je kojigod od Grka to učinio, to je zlo učinio, ali su to bile privatne osobe; a kod vas su sami Pape činili to bogumrsko djelo: Papa Zosim posla Kartaškome Biskupu saborni kanon

¹⁾ Franzelin o. c. p. 482, 483.

²⁾ Opusc. a. r. p. 245.

³⁾ Ap. *Allatium* de Consens. l. III. c. 1, p. 893 seq. Cf. Franzelin o. c. p. 484.

s apelacijama, kao da to bi Nicejski kanon.¹⁾ Može li se dati gore opačine?

D. Kako si se, junače, zaletio, ali ti ta ničemu ne vrijedi. Tu nema ni sjene opačini. Onaj je kanon bio Sredački (Sardicensis), koje su u Rimu obično zvali, kako je svakome poznato, Nicejskim kanonima, i prije Zosima, sv. Inokentije I., i poslje, sv. Lav Veliki.²⁾ Badava su ti, brate moj, svi napori, da zatajiš bjelodanu istinu, da je cijela Crkva i na Zapadu i na Istoku, od svoga postanka, pa sve do kobnoga raskola, jednodušno vjerovala da Duh Sveti ishodi i od Oca i od Sina. Te, ako ti je premalo sve što smo dosle razglabali, a jesmo zbilja dosta, odgovori mi na ovu: Jesu li sveti Oci Grčki uvijek revno bdili nad čistoćom vjere Kristove?

I. A ko bi smio o tome posumnjati?

D. Niko, doista. Ta znamo za tolike jeretike, od postanka Crkve, za jošte žive Apostole, pa sve unaprijed od dana do dana, za sve prvo devet stoljeća, da ne govorim dalje. A bilo ih je toliko! Sveti Oci i spisatelji crkveni, toliko Zapadni, koliko Istočni, zaoštriše svoja zlatna pera, te svojim dubokim umom i kršćanskom revnošću, pobiše sve krive nauke, razjasnujuć istinu svete Katoličanske Vjere. Ovi sveti naučenjaci uvijek su bili kao budni stražari pri tvrgjavi Gospodnjoj, uvijek se sjećajuć Spasiteljevih riječi, da se čuvaju od krivih proroka³⁾; i Pavlovih, koji opominje pastire, da čuvaju stado Božje od vukova⁴⁾. Sveti su Oci uvijek revno vršili svoju dužnost; recimo tako, za prvih devet vjekova; samo su jedino drijemali, da ne rečem tvrdo spavali, kad se je radilo o Rimskoj jeresi (kako neki vaši govore), da Duh Sveti ishodi i od Sina. Te, ako Zapadni Oci nijesu proti tome ustali, pošto su svi jednodušno tako učili, kako nijesu ustali Grčki Oci? Doista su bili čudni ovi sveti Oci (prosti mi Bože!). Je li se radilo, ma i o najmanjemu izrazu, a da se je i iz daleka mogao zlo shvatiti, a oni navaljuju kao lavovi; niti im zamijeram, dobro su činili; a tamo cijela Španija, sva Galija i Njemačka ispovijeda riječ Filioque, što se pjeva u Simbolu; dapače ta se riječ razlijega i po svim manastirima i crkvama onih narodnosti, kojih

¹⁾ Marko Efeški u Saboru Flor. Cf. **Marković** Cesarizam Dio II, p. 436.

²⁾ Cf. **Hefele** VII., p. 699. I., p. 357, 358. a. **Marković** u. s.

³⁾ **Matt.** VII., 15.

⁴⁾ **Acc.** XX., 29.

je puno bilo i na Istoku; te i u samome Jerusolimu i u Carigradu, pjeva se javno preko sv. liturgije ova, po vama, kriva nauka. Sv. crkovni spisatelj i Oci na Zapadu uče na sva usta, čisto i bistro, da Duh Sveti ishodi od Oca i od Sina; a Crkva Grčka mukom je zanijemila, te, niti ustaje, niti ni najmanje ne diže glasa proti, tako zvanom, novoj jeresi! Prijatelju moj, ovdje nije druge: ili je Crkva Grčka sa svim svojim Ocima tvrdo vjerovala, da Duh Sveti ishodi od Oca i od Sina; ili je cijela Crkva Istočna, sa svim svetim Ocima, zanemarila svoju svetu dužnost, i pustila za punih pet sto godina, da se širi jedna kriva nauka, i možda od najpogibelnijih, čim je, u isto doba, toliko revna bila i proti najmanjoj sjeni svake krive nauke. Doista na ovo zadnje ne ćeš pristati; dakle, ne ostaje ti nego prvo, da je Crkva Grčka uvijek učila, za prvo devet vjekova, da Duh Sveti ishodi skupa od Oca i od Sina, kao što je učila i Zapadna Crkva.

M. Igumane; što je to, ako Boga znaš! Ja mislim, da se tu ne može izmaći. Što da se prihvati od toga dvojega?

I. Ni jedno ni drugo. Crkva Grčka niti je učila, da Duh Sveti ishodi i od Sina, niti je zanemarila svoju dužnost, da se opriječi svakoj krivoj nauci. Crkva Grčka i njezini Oci, netom su čuli, da Crkva Latinska uči, da Duh Sveti ishodi i od Sina, odmah su ustali osugiujući tu krivu nauku.

D. Kada? Gdje?

I. Nije li Teodoret ustao proti sv. Kirilu, u samoj sumnji da on tako uči, prem da nije učio?

D. Tã sam ti i prije dokazao proti čemu je ustao Teodoret; to jest, kao da je Kiril učio, da je Duh Sveti stvoren od Sina. A da je sv. Kiril učio, da Duh Sveti ishodi i od Sina, jasno sam ti malo prije dokazao, te ne mislim, da si tako zaboravljive pameti. Ta, jadan ne bio nikada, što će Teodoret ustajati proti samome Kirilu? bješe ustati proti cijeloj Latinskoj Crkvi, koja je to čisto na sva usta učila? Zašto ne napisa ogromno djelo, da pobije tu novu jeresu? Zašto ne pobuni cijeli Istok, da se sastane u sabor, i da osudi taj otrovni prije nečuveni nauk? Nu ti mene! Što bi sakupljao Sabor, kad je toliko Sabora, u to vrijeme, bilo na Istoku; pa čemu u kojemu od tih Sabora ne podići glas? Ali ni Teodoretu, ni ikome drugome ne dogje ni na kraj pameti, da o tome ni usta otvore? Dakle, nije ti kuđ kamo ili su svi tako vjerovali, ili su tvrdo spavali. Biraj, što te je volja, od ovoga dvojega.

M. Igumane, što uradi, ako Boga znaš! Iz ovoga se škripca ne da bježati.

I. Kakav škripac? Ne budali. Zar, nije li se na polovini VII. vijeka pobunio vas Carigrad na sinodičke knjige Pape Martina, u kojima bi rečeno, da Duh Sveti ishodi i od Sina?

D. Ne pobuni se, brate moj, vas Carigrad na to, nego se čuše od nekih prigovori proti Papi, kao da tobože govori, da je Sin počelo Duha Svetoga; a sveti Maksim istumači, kako Papa veli, da nije Sin prvo počelo Duha Svetoga, nego da Duh Sveti ishodi i od Sina¹⁾, kako sam ti i to prije razjasnio. Vjeruj, da je to najtvrgji dokaz, te je onda Crkva Grčka vjerovala, da Duh Sveti ishodi i od Sina, što u ono vrijeme, kad carski dvor opakoga Kostanta, sa klerom i biskupima, njegovim privrženicima, što je bila opća mana na Istoku, nijesu za to, jer je učio da Duh Sveti ishodi i od Sina, tužili ni odsudili Papu, koga su od srea mrzili, što je udario anatemom Monotelско krivovjerstvo, koje su stvorili Carigradski Patrijarhe, a carevi mu kumovali, te ga štitili i na nj nagonili golim mačem. Papa Martin bi za to zbačen sa svoje stolice i doveden u verigama u Carigrad, gdje pretrpi svake najgore uvrjede i muke prije i poslije suda, na kome bi proglašen kao krivac velike izdaje, što je udario anatemom bezbožni Konstantov tip, te dotične spise poslao, ne samo svim Crkvama na Istoku, već i samome Kostantu, koji nije znao za drugi zakon do svojih hira, i komu je sva politika bila Bizantijsko lukavstvo i Azijatski zulum. A Dorotej Sicilijanski vlastelin reče: Da on (Martin) ima i pedeset glava, valjalo bi mu ih odsjeći svih pedeset; jer je on sam prekovratio i upropastio sav Zapad, on je neprijatelj i ubojica Carev i Rimskih gragjana. A Seelar, vrativši se u sudnicu od Cara, kome bijaše odnio glas osude, reče Papi: Ti si boj bio na Cara (osudivši krivovjerstvo Monotelско), čemu ti se je sada nadati? Ti si zapustio Boga, a Bog je zapustio tebe.²⁾ Zar li je ovo sud pravoslavne Grčke Crkve, koja se buni na riječ i o d Sina? Dapače opazit je, da mu niko nije to predbacio; a bila im je najljepša zgoda, da ga barem za tu krivu nauku osude, da im bude dolazilo i na kraj pameti, da je kriva nauka, nada sve gdje je on njih osudio kao jeretike. Dakle je bjelodana istina, da je Grčka Crkva vjerovala, da Duh Sveti ishodi i od Sina. Još mi je, uzgredno, primjetiti, da mučenika sv. Martina Papu štuje na oltarima i Grčka i Latinska Crkva.

¹⁾ Fleury I. XXXIX. n. 31, t. VIII., p. 580. Cf. Jäger u. s.

²⁾ Marković o. c. I. p. 292 - 294.

I. A hoćeš li nijekati, da se nije pobunila u IX. vijeku Crkva Jerusolimska proti monasima gore Maslinske, što su pjevali Simbol sa riječju Filioque?

D. I na to sam ti jur odgovorio. Nije to bila Crkva Jerusolimska nego jedan jedineciti monah iz manastira sv. Save; a Crkva se je Jerusolimska izrazila, da slijedi nauk Rimske Crkve. Žao mi, što te, ovim putem, izdaje pamet.

I. Ne boj se za me; mene pamet služi posve dobro. Zar ćeš nijekati, da ni blaženi Fotije nije ustao proti krivoj nauci, i od Sina?

D. Bogu hvala, kad, i po tvome sudu, ne ostaje niko drugi nego sam Fotije! Drugo nijesam ni tražio od tebe nego to: da je Crkva i na Zapadu i na Istoku vjerovala sve do Fotija, da Duh Sveti ishodi i od Oca i od Sina. Ali ne misli, da ću ti i to priznati bez neke opaske.

I. Po svome običaju izvrćué istinu.

D. Ne izvrćué, već razjašnjujué. Kada je Fotije ustao proti Rimskoj Crkvi za riječ i od Sina? Možda onda, kad se je nasiljem uvukao na Carigradsku stolicu, prognavši sv. Ignatija, te molio Papu Nikolu, da ga potvrdi? Da nije tom prigodom korio Papu za riječ i od Sina? Ali, ako me pamet ne vara, nije o tome ni pisnuo. — A da nije onda, kad se je lukavo povratio u Carigrad, osvjetlavši plemeniti Vasiljev rod, te po smrti Ignatijevoj, molio Papu Ivana VIII., da bi opozvao osudu proti njemu izrečenu u VIII. ekumeničkom Saboru u Carigradu, i da ga potvrdi za Patrijarha? Ali ni tada ne nalazim, da je spomenuta ta riječ i od Sina. A, doista je i Fotije, prem da ga zovete blaženim, zanemario svoju dužnost, da navali na tobožnji krivi nauk Rimske Crkve. Ali znaš, kad je »blaženi« Fotije prigovorio Papi i Latinskoj Crkvi za riječ i od Sina? Stoprv onda, kad je bio od Pape izopćen i svrgnut s biskupske časti radi zločinstva i kriva nauka.

I. Bilo, kad bilo. Ipak je Fotije ustao proti krivoj nauci Rimske Crkve.

D. Vjeruj, da ne bude Fotije u onoj prigodi ustao, čudio bi se. Tako su isto radili, u sličnoj prigodi i Arije, i Makedonije, i Nestorije, i Luter; tako će raditi do svrhe svijeta svi jeretici. Ali tim ne će drugo dokazati nego istinu riječi Isusovih, da će ustajati krivi proroci, ali da vrata paklena ne će Crkve nadvladati, koju je na Petru sazidaó.

I. Kad je Fotije krivo učio, kako je mogla njegova ideja oteti mah u cijelome Istoku i dobrim dijelom na Zapadu?

D. Na to bih mogao odgovoriti, da je ideja Fotijeva otela mah onako, kao što ote i ideja Arijeva, Muhamedova i Luterova i tolikih drugih; to je sam Isus proreкао. Ali ideja Fotijeva nije baš odmah otela mah ni na Istoku, a kamo li na Zapadu. Iza prognanja Fotijeva, nesta i njegove krive ideje, prem da je tinjala kao pod pepelom iskra. Mučno da onako sjeme sasvim iščezne, i da se iskra utrne, u koju nečastivi bez prestanka puše. Onu iskru najprvi probudi Cerularije pri polovini jedanaestoga vijeka, a pri polovini petnaestoga vijeka raspali je Marko Efeski. Markovo djelo nastavi turska vlast u Carigradu; ali opet opće uvjerenje i na Istoku bi uz učenje Rimske Crkve i od Sina. Za doba Cerularija piše Petar Antiohijski Patrijarh Dominiku Oglajskome Mitropoliti, te mu ništa ne prigovara o vjeri Latina, o ishoggjenju Duha Svetoga od Oca i od Sina, dapače potvrguje tu istinu, čim brani Cerularija govoreći, da drži Latine za pravovjerne i iste vjere sa sobom, o Trojici i o Upućenju¹⁾; što, doista ne bi bio rekao da bude osugjivao riječ i od Sina. Ako pako iskazuje toliko obzira prema Carigradskome Patrijarhi, to bi s toga što je tada Antiohija pripadala Grčkome Carstvu, gdje Carigradski Patrijarh bi malo manje nego jednak Caru. Da je zdraviji živalj na Istoku osugjivao raskol, a ufam se, da to čini svejedno i danas, jasno nam dokazuju toliki sabori nadahnuti duhom sjedinjenja: u Bari god. 1097., u Lateranu IV. g. 1215., u Lijonu II. g. 1274., u Florenci g. 1439., gdje su bile zastupane obje Crkve Latinska i Grčka, i gdje svečano bi pripoznato, da Duh Sveti ishodi od Oca i Sina. Istina da se Grei uvijek iznevjeriše besjedi, pogazivši zadanu zakletvu, nu to su učinili pojedini, ali njihovi potpisi opet ostaju na vjekovito svjedočanstvo, da onda, kad nijesu bili zaneseni od strasti, i kad su sudili iskreno, sakupljeni u Duhu Svetome, da su posvjedočili istinu nauke Rimske Crkve, da Duh Sveti ishodi od Oca i Sina.

I. Pa što mi navodiš te Sabore, koje Grčka Crkva nije nikada pripoznala.

D. Nemoj reći: nije ih nikada pripoznala, jer kako ih nije pripoznala, kad ih je potpisala. Nego prije reci, da ih Grčka Crkva

¹⁾ Coteler. Monument. t. 2. p. 112. Cf. Rohrbacher VII, p. 460.

nije nikada odbacila, prem da ih pojedinci odbacuju. Kako pako ti pojedini mogu opravdati to odbacivanje, ne znam, jer ne mogu shvatiti zašto bi od manje vrijednosti bili Sabori Lateranski IV., Lijonski II. i Florentinski, od Sabora Nicejskoga, Carigradskoga, Efeskoga i drugih ekumeničkih Sabora?

I. Jer te vaše Sabore nije primila Grčka Crkva.

D. Kako ih nije primila Grčka Crkva, kad je ona u njima učestvovala kao i Latinska, sakupljene u Duhu Svetome. Ako ih protivnici nijesu primili, to ne smeta ništa, pošto ni Arijeveci nijesu primili zaključke Nicejskoga Sabora, ni Makedonijevci Carigradskoga I., ni Nestorijeveci Efeskoga i tako dalje. Nijedan jeretik nije primio zaključke, niti je pripoznao valjanost onoga Sabora, u kome je bio osugjen. U tome su svi jeretici uvijek bili dosljedni, jer inače ne bi bili jeretici. S toga Crkva Katoličanska nikada Grčku Crkvu nije nazvala jeretičkom, pošto je Crkva, kao Crkva sakupljena u ekumeničkim Saborima, pripoznala sve istine Katoličanske vjere. Ako ima pojedinih jeretika, to nije Crkva.

I. Nije li zar Grčka pravoslavna Crkva i danas osudila nauku Rimske Crkve kroz usta ekumeničkog Patrijarhe i njegove Sinode?

D. Ni Patrijarha ni njegova sinoda ne sačinjava Grčku Crkvu, to su pojedine osobe ili općine. Ja ne znam, da se je kasnije ikada sakupila zakonita Grčka Crkva, iza kako je bila sakupljena na Saboru Florentinskome. Onamo se je čuo glas cijele Crkve Istočne, da Duh Sveti ishodi od Oca i Sina; za drugo ne znam. A Crkva Istočna bila je zastupana i na zadnjem vaticanskome Saboru, gdje je bila složna sa Rimskom.

I. Ta nijedan naš Episkop nije bio na Vatikanskome Saboru.

D. Bilo je uopće Istočnih a i Grčkih Episkopa. A sveti Otac Papa pozva najučtivijim načinom sve; te, ako se svi nijesu odazvali, sami su krivi.

M. Pravo da ti kažem, Igumane; volio bih da sam u oba oka oslijepio, nego što sam danas bio na ovoj raspravi.

I. Zar se, kukavče, bojiš, da ne podlegnem duminim izvrtanjima?

M. Bit će izvrtanja koliko ti drago, ali ne znam, što bi mu se moglo na sve ono prigovoriti.

I. Pusti, bolan. Neka te za to ne tare nijedna briga. Ta nije samo da su Latini iskarirali vjeru dodatkom riječi i od Sina u Simbolu; ima jošte toliko njihovih novosti i krivih nauka, na koje

ne će mi dugo znati odgovoriti na svoju obranu, ma da se deset puta preporodi, ne jedan.

M. Ali, nemoj, kumim te svim na svijetu, nemoj da ispane kao što i ova o dodatku i od Sina. Jer tada zlo po nas.

I. Ne boj se. Vidi se, da nijesi učio visoku bogosloviju.

M. Ostavi bogosloviju. Ali svaki čovjek, ako mu je zdrav razum, te nije slijep kod očiju, vidi, da je bijelo ono, što mu je jasno dokazano, da je bijelo; pa prigovarao tome vas bijeli svijet. Neke su stvari tako jasne, da ne treba ni filosofije ni bogoslovije, dosta je zdrav razum i dva oka u glavi. Drukčije prosti svijet ne bi mogao znati ni za jednu istinu, pošto ne zna ni za filosofiju ni za bogosloviju. A to ne ide.

I. Ne boj se. Osle ćeš biti zadovoljniji. Hajdemo naprijed.

D. Neka nam bude voga zdrav razum i pošteno srce.

I. M. Evala! Baš tako.

(Nastavit će se).

Ustrojstvo crkve Isusove u III. vijeku.

Piše Dr. Bonaventura.

U prvom svesku Balkana pisao sam o ustrojstvu crkve Isusove u I. i II. vijeku misleći, da ću moći odmah preći na III. vijek. No prinuđen morao sam napisati podulji članak pod naslovom: »Zar papa nije nasljednik sv. Petra?«, gdje sam morao dokazivati, da je Isus, pravi Bog i pravi čovjek, zaista Petru predao potpunu i vrhovnu vlast nad svom svojom crkvom, da je Petar u Rimu vladao i u Rimu umro, te su dakle rimski pape pravi njegovi nasljednici i s toga baštinici sve njegove vrhovne vlasti nad svom crkvom Isusovom.

Time sam udario temelj za rasprave o ustrojstvu crkve u pojedinim vjekovima, koje će rasprave opet točnije razbistriti istinu o prvenstvu sv. Petra i rimskih papa, njegovih nasljednika.

Treći vijek ne će nam dati mnogo gradiva, a što nam daje osobito za svetog Ciprijana, biskupa i primasa u Africi, veoma je zanimivo. Osobito su dva dogogjaja za nas važna: njegovo nastojanje o jedinstvu crkve za raznih raskola i njegova oporba proti papi Stjepanu.

Rasprava naša neka ide ovim redom: I. Treći vijek uopće; II. sv. Ciprijan o jedinstvu crkve; III. sv. Ciprijan proti papi Stjepanu.

I. Treći vijek uopće¹⁾.

U trećem vijeku imademo znamenitih i svetih papa, koji su se za čistoću vjere i stege svekolike crkve Isusove brinuli, a i borili. Promotrimo u kratko njihovo djelovanje.

¹⁾ Jungmann, *Dissertationes selectae*, t. I. dissert. IV. pg. 205 sqq. — Schrödl, *Gesch. der Päpste etc.* pg. 173 sqq. — Hefele, *Concilieg.* Bd. I.; — *Stimmen aus Maria Laach* Bd. VI. VII. — Wouters, *hist. eccl.* t. I.

1. Pape do progonstva Decijeve.

Iza pape Viktora, o kojem već govorismo, sjedne na stolicu sv. Petra papa Zephyrin, rimljanin. Prevaren skoro je priznao Montana i njegove privrženike; no, neki Praxeas (valjda savjetnik mu i nasljednik Callist) upozorio ga na prevaru i na to, da su to krivovjerci, koje su njegovi predšasnici auktoritativno već osudili; papa im sada listove pomirne uskrati i osudi ih. Tertullian, sam već Montanista, imenuje odluke pape Zephyrina¹⁾ »peremptorične odluke najvišeg svećenika, koji je biskup biskupa«. Pošto je papa Zephyrin montanistične nauke pobijao i zabacivao, navalio je Tertullian na nj dosta žestoko, tvrdeći, da »on primat svoj prodaje za leću«²⁾; navalio je i uopće na »svu crkvu Petrovu, koja imade samo množinu biskupa, dočim je u montanista Duh sveti«³⁾. Tertullian dakle ni kao montanista nije primata zanijekao, nego samo želio, da se papa njim služi u korist montanista.

Istom vatrom digao se papa Zephyrin proti Artemonitima, koji su božanstvo Isusovo nijekali, odijelili su se od pape i zaređili si vlastitog biskupa Natalija; no sav raskajan padne ovaj papi pred noge, moli svećenike i narod, te bude u crkvu primljen. Za ovog pape dogje u Rim takogjer glasoviti Origen.

Iza smrti njegove oko 218. odaberu papom savjetnika njegovog Callista, koji je odmah s početka osudio krivovjerca Sabellija i njegovu nauku a i oholog svećenika rimskoga Hippolyta, koji se onda protupapom nametnuo. Već sada je Kalist sasma točno razbistrio nauku o bitnoj jednakosti izmegju Oca i Sina i o hypostatičnom sjedinjenju naravi božanske i čovječanske u Kristu. Tako se u Rimu već sada sasma jasno učilo, što su tek stoljeća kasnije vaseljenski sabori proglasili kao nauku objavlenu. Iz ove činjenice može se protumačiti, kako su pape za onih sabora tako odrješito pravu nauku predlagali, dočim su premnogi i to veoma ugledni biskupi ne samo nesigurni bili, nego su i zabudili. U dogmatičnim borbama našla je uvijek rimska crkva pravi izraz za istinitu nauku; tome se je više čuditi nego li silnom duhovnom radu grčke crkve u ono isto doba. Callist vlada crkvom oko 5 god., umre god. 223. Ubraja se muče-

¹⁾ Tertullian, de pudicitia c. 1, 13, 21.

²⁾ Tert., de jejun. c. 17.

³⁾ Tert. de pudic. c. 21.

nicima, budući ga bijesna svjetina kroz prozor bacila u bunar i zasula kamenjem.

O sv. Urbanu, njegovom nasljedniku znade se sasna malo. Ustrajao je na putu svojih predšasnika; mnogo je nevjernika pokrstio; umro je god. 230., da li mučeničkom smrću, ne znade se točno. Nasljednikom postane mu Pontijan. Za njega osudi Demetrije, biskup aleksandrijski, čuvenog Origena zbog raznih razloga, pače i zbog krivih nauka; o tome izvijesti mnoge biskupe, a i biskupa rimskoga, koji sakupi sabor, stvar izvidi i takogjer sa svoje strane Origena osudi. Za njega bukne nakon dugog mira novo progonstvo u crkvi. Započeo ga divlji car Maksimin g. 235.; vrebao je osobito na biskupe i svećenike. S toga vidimo i papu Pontijana u progonstvu zajedno sa Hippolytom, koji se zabluda svojih odrekao. Papa Pontijan znajući da ne će više u Rim, odreče se svog pontifikata, te umre god. 235. ili 236. Mjesto njega izaberu Antera, ali jedva vlada dobar mjesec i umre, vjerojatno mučeničkom smrću.

Dulje vlada papa Fabijan, za koga umre Maksimin, a prestane i progonstvo njegovo. Razne predjele gradske porazdjeli dijakonima, na raznim grobljima sazida lijepih zgrada. Njemu dostavi Origen vjeroispovijest, gdje se odriče svojih zabluda i nastoji opravdati se; do sad ništa nije učinio, da se sa Rimom izmiri, ali eto sada ponizi se pred papom. I biskup Privat iz Afrike uteče se papi, jer ga sabor biskupâ skinuo; no, uzalud; i papa ga osudi. Iza smrti Fabijanove ište Privat opet zaštite u klera rimskoga, koji ga takogjer odbije, te mu pomirnih listova dati ne će. Godine 249. započme preokrutno progonstvo Decijevo. Odmah u početku g. 250. pade papa Fabijan u njegove ruke i umre mučeničkom smrću.

2. Pape za progonstva Decijeva i nasljednika njegovih.

Progonstvo Decijevo tako je bijesnilo, da se u Rimu ne može ni papa odabrati; više nego godinu dana mora sv. crkvom upravljati kler rimski. Imademo više listova, iz kojih se razabire, kako je ovaj kler o crkvenim pitanjima općio sa sv. Cyprijanom primasom Afrike, pače sa svim svijetom; jer na sve strane slao je listove svoje o izmirenju sa crkvom onih, koji su joj se za progonstva iznevjerili. Vidi se iz toga silan ugled rimskog klera i pape; sam Decij je kazao, da voli suparnika carske krune, nego li novog papu u Rimu.

Kad se god. 251. progonstvo sleglo, izabraše papom Kornelija, koj postade biskupom, veli sv. Ćiprijan, »kad bješe ispražnjeno mjesto Fabijanovo, to jest mjesto Petrovo i stepen svećeničke stolice«¹⁾. Proti njemu digne se častihlepni svećenik Novacijan, te dobije pristaša. Time nastane u Rimu opasan raskol, jer Novacijan htjede ga proširiti po svojkolikoj katoličkoj erkvi. No ne uspije, jer opreše mu se biskupi, braneći zakonito nasljedstvo Kornelijevo. Osobito znameniti biskupi Cyprijan kartaški i Dionizij aleksandrijski izvojštiše pobjedu Korneliju. Ovaj raskol i onda drugi u Kartagi dade sv. Cyprijanu povoda pisati divno o jedinstvu erkve, o čem ćemo kasnije čuti.

Sv. Kornelija naslijedi papa Lucij, koji se iza kratkog progonstva opet u Rim povrati. O njemu ne znade se puno, van da je revnovao za erkvu Kristovu i s toga svim silama nastojao, da nestane raskola. Nakon kratkog vladanja umre god. 254. Sv. Petra stolicu dobije izborom rimljanin Stjepan, koji ostane papom do god. 257.

Na njega obrate se biskupi iz Galije uz pomoć sv. Cyprijana moleći ga, neka sa biskupske stolice skine biskupa Martijala iz Arlesa, koji je pristao uz raskolnika Novacijana. Osobito Cyprijan moli Stjepana neka postupa ozbiljno i auktorsativno i neka mu onda saopći ime novoga biskupa, da znade, s kime može općiti.

Zbog raznih zločina izgubiše svoje stolice takogjer galski biskupi Basilides i Martialis; mjesto njih izabraše Felixa i Sabinusa. No Basilides ode u Rim i od pape Stjepana ishodi, da ga opet uspostavi. I zaista biskupi galski započmu s njim općiti priznavši oblast papinu; pače i sa Martialom opće. No vjernici uteku se k Cyprijanu za savjet. Cyprijan pako rasudi tako, da Basilides i Martialis nipošto nijesu pravi biskupi, jer su punim pravom dignuti, a papu Stjepana, koji ih je uspostavio, prevarili su, s toga ovaj čin papin nije pravomoćan. Cyprijan nije poricao prava, da se mogu svi utjecati u Rim, nego je samo čin papin osudio nepravomoćnim, jer se sud osnivao ne na istini, nego na varkama.

Megjutim započme izmegju Rima i Kartage ljuta borba o valjanosti sv. krsta podijeljenog od jeretika, gdje se sv. Cyprijan silom opirao odlukama pape Stjepana. No o toj važnoj raspri točnije u III. dijelu ove rasprave.

¹⁾ Cypr. ep. 52. 41. 42.

O djelovanju sv. Stjepana govori odlomak nekog lista, što nam ga sačuvao Eusebij¹⁾. List je pisao biskup Dionizij iz Aleksandrije oko god. 255., gdje papi javi veselu vijest, da je po orientu nestalo raskola novacijanovoga i da su sve crkve opet sjeđinjene; iz istog lista razabiremo, da je rimska crkva vjerna starim svojim običajima kao brižljiva majka svih crkava slala potpore u Siriju i Arabiju.

Iza sv. Stjepana sjedne na Petrovu stolicu njegov djakon Sixto II. I za njega vidimo prezamašan ugled papin u svoj crkvi. Nanj upravi čuveni biskup aleksandrijski, Dionizij, više listova. U jednom nastoji izmiriti papu sa crkvama na istoku moleći ga, neka radi nesloge pogledom na krst podijeljen od krivovjercaca ne prekine sveze sa istim crkvama; u drugom listu moli ga u nekome slučaju za savjet i mnijenje²⁾. Pontij, životopisac Cyprijanov veli o Sixtu, da je bio dobar i miroljubiv svećenik; prestala je naime ona napetost izmegju Rima i Afrike, koju istaknusmo za pape Stjepana³⁾.

Sad stane car Valerijan crkvu silno progoniti, osobito god. 258., gdje zapovjedi, neka se poubijaju osobito djakoni, svećenici i biskupi; 6. kolovoza umre papa mučeničkom smrću. Malo kasnije, naime 14. rujna umre takogjer sv. Cyprijan, na stratištu otsjekli mu glavu. Zbog ljutog progonstva ostane papina stolica ispražnjena skoro godinu dana i opet upravlja crkvom rimski kler. God. 260. uhvati perzijski kralj Sapor cara Valerijana. Njegov sin i nasljednik Galijen povrati crkvi mir. Rimski kler odabra 22. srpnja papom rimskog svećenika Dionyzija.

3. Papa Dionysij i njegovi nasljednici u III. vijeku.

Za pape Dionysija imademo zabilježene dvije veoma znamenite činjenice. U Egiptu i uopće na istoku širio se Sabellionizam, koji nijeće presv. Trojstvo tvrdeći, da Otac, Sin i Duh sveti nijesu tri u sebi različite osobe, nego samo jedna osoba prema trostrukom njezinom objavljivanju ili djelovanju. Dionysij, biskup aleksandrijski, izvijesti o tome rimskog papu, no budući prvi biskup u onim pokrajinama, napiše o stvari više listova na njeke biskupe⁴⁾. Ali hoteći istaknuti razliku osoba služio se izrazima, iz kojih bi se moglo

¹⁾ Hist. eccl. I. 7. c.

²⁾ Eusebii, hist. eccl. I. 7. c. 5. 7. 9.

³⁾ Pontianus in vita Cypriani c. 14.

⁴⁾ Eusebii, hist. eccl. I. 7. c. 26.

zaključiti, da se Sin od Oca razlikuje ne samo kao osoba, nego i po naravi, kao da je stvoren, učinjen. S toga pošalju neki tužbu proti njemu u Rim papi Dionysiju. Papa sazove sabor god. 263., gdje se dotična nauka istraži. Papa piše više listova, poimeće upravi dulji služben, a i privatan list biskupu aleksandrijskomu, gdje pravu nauku opsežno i temeljito raspravlja, biskupu ništa zla ne predbacuje, nego šuteći ga potiče, neka se opravda¹). Zaista biskup aleksandrijski opravda se sjajno, sasma prihvati rimsku nauku o presv. Trojstvu, osobito izraz »*δμοούσιος*«, o kome veli, da ga nema u sv. pismu, ali da izrazuje stvar sasma istinitu.

Odmah iza toga buknu u maloj Aziji velike razmirice proti Pavlu iz Samosate, koji je učio sličnu krivovjeru, kao Sabellij; i on je nijekao tri različite osobe u presv. Trojstvu. Biskupi sirski skupiše se u Antijokiji na sabor; predsjedao je glasoviti biskup Firmilijan. Pavao služio se izrazima, kojima je prikrivao svoju krivovjeru i pričinjavao se, kao da misli katolički; no na skoro sastade se o istoj stvari drugi i treći antijokijski sabor, gdje je Pavao osudjen kao krivovjerae i skinut sa biskupske stolice. Sastavljen je o tome saborski list i poslan najprvo u Rim papi Dionysiju. No Pavao iz Samosate ostane ipak u biskupskom stanu, jer ga štitila Zenobia. God. 272. (ili 273.) pobijedi ju ipak car Aurelijan i zauzme Antijokiju; biskupi mole ga za pomoć i on odredi, da se ima kuća otstupiti onom biskupu, s kojim opći biskup rimski i biskupi talijanski²).

Ne znade se, da li je saborski list zatekao papu Dionysija jošte živa. Umro je 26. prosinca 268. Nasljednikom bje izabran papa Feliks. On odgovori na pomenuti saborski list i upravi točan odgovor biskupu Maksimu u Aleksandriji i kleru njegovom. Ovaj se list izgubio; no spominje se na saboru efeškom, gdje se ističe kao dokaz proti zabludama Nestorijevim; list je dakle osudio nauku Pavla iz Samosate i odobrio zaključke sabora Antijokijskoga. Slične listove upravi papa Feliks takogjer biskupu Domnu u Antijokiji i kleru njegovomu.

Papa Feliks umre god. 274. i to valjda mučeničkom smrti. U siječnju 275. postane papom Eutyhijan iz Tuscije rodom; on

¹) Athanas. de sententia Dionysii; Athanas. de synodis c. 43. i 45., Hefele Conciliengesch. I. pg. 222.

²) Euseb. hist. eccl. I. 7. c. 30.

vlada do 8. prosinca 883. i umre mirnom smrću, kao i njegov nasljednik Kajo do 22. travnja 296. O ovim papama ne znade se ništa osobita.

Vidjesmo povijest crkve, naročito rad papa u III. vijeku. Bila bi pako slika manjkava, da ne oertamo točnije život crkve, osobito u Rimu i u sjevernoj Africi za sv. Cyprijana.

II. Sv. Cyprijan o jedinstvu crkve¹⁾.

Svetog Cyprijana poklonila je izvanredna providnost Božja crkvi u neizrecivo pogibeljno doba. On je prvi sustavno protumačio jedinstvo crkve Isusove osobito u knjižici »de unitate ecclesiae« (o jedinstvu crkve). Pogledajmo najprije povod, s kojega je on pomenutu knjižicu pisao, a onda protumačimo bistro njegovu nauku, uzevši u pomoć i tvrdnje njegove u ostalim njegovim listovima²⁾.

1. Povod Cyprijanov za spis o jedinstvu crkve.

Čuli smo, kako je god. 249. postao rimskim carem Decij, koji je vladao tri godine. Odmah s početka započme kršćane silno progoniti i to osobito s razloga, jer je uvidio, da stari Rim uz kršćanstvo opstati ne može. Jedva nastupi vladu, već razasla smrtnu osudu na poglavare pokrajina proti svim kršćanima. Ove su se odredbe razlikovale od pregjašnjih u tome, što je istim činovnicima prijetio kaznama, ako bi nemarni bili i što je naredio, neka se kršćani ne usmrte brzo, nego manjim, no dugotrajnim mukama prisile, da zataje Isusa. Sad bukne do tada susprezano bjesnilo pogana proti kršćanima, te se je prema riječima sv. Dionysija²⁾ aleksandrijskoga činilo, da su došla ona vremena, o kojima je Isus preorekao, da bi se smutili i zaveli isti odabranici Božji, kad bi moguće bilo. Činovništvo ostavi sve poslove i samo za tim ide, kako bi pohvatalo kršćane i grozotom muka prisililo ih, da zataje vjeru³⁾.

I zaista mnogo kršćana otpade i to s razloga, što je progonstvo veoma okrutno bilo i što su mnogi kršćani za dosadašnjeg mira

¹⁾ Njegova djela i njegove listove izdao: Migne, Patr. lat. t. IV.; bolje Hartel, Wien, Corpus scriptor. eccl. lat. vol. III

²⁾ Euseb. hist. eccl. l. 11. c. 41.

³⁾ Cyprianus, de lapsis.

postali mlitavi, pače sasma ugreznuti u stvari ovoga svijeta. Osobito u Aleksandriji i u Kartagi otpalo ih izvanredno mnogo i to gdje koji prije nego su ih uhvatili, drugi u tamnicama, treći pred sudom, četvrti u mukama. No nijesu pali svi jednako duboko. Njeki su bogovima žrtvovali, njeki im tamjan zapalili, njeki su od činovnika kupili potvrđnicu, da su žrtvovali i volji cara udovoljili, premda ništa toga učinili nijesu¹⁾.

Crkva se zbog otpada puno žalostila. Žalost su joj povećali njeki odmetnici, koji su drzovito zahtijevali, da se moraju odmah i bez učinjene pokore primiti natrag u crkvu. Crkva je odredila, da se oni, koji su ugrezli u goropadnije zločine, ne smiju prije primiti natrag u općinstvo crkve, dok nijesu javnom pokorom pokazali, da su baš iz srea skrušeni i život svoj popravili. Poznata su četiri stepena, koja su javni pokornici morali proći. Svom pokorom upravljali su biskupi, koji su si kašnje uzeli u pomoć svećenike, pače i djakone. Nu, mučenici i uopće svi, koji su za Krista patili, uživali su prednost, da su odmetnike mogli pripustiti u privatne svoje molitve i da su im mogli dati prosne listove, upravljene na biskupe; da bi ih pustili u javno općinstvo oprostivši im jedan dio kazne.

Usprkos točnim ovim odredbama htjeli su odmetnici u Kartagi, da ih primu u crkvu odmah i bez pokore; od mučenika i ispovjedalaca dobili su pomirne listove, a onda zahtijevali, da se moraju odmah u općinstvo pripustiti; pače njeki svećenici u Kartagi primili su ih zaista u općinstvo crkve, za njih su žrtvovali i davali im sv. pričest prije nego li su udovoljili crkvenim propisima i pokorom se očistili. Cyprijan, koji se progonstvu iz Kartage uklonio i sakrio se, opirao se ovim zloporabama; pisao je listove svećenstvu i ispovjednicima, gdje je ovaj postupak oštro kudilo i zahtijevao, neka se stvar odgodi, dok se crkvi mir povрати, te se može na saboru biskupa riješiti; samo neka se imade obzir na one, koji su opasno bolesni²⁾.

Ove naredbe odobriše uopće biskupi afrikanski, a naročito kler rimski³⁾, koji je za ispražnjene stolice upravljao crkvom, a kojemu je Cyprijan nazore svoje saopćio. Ali usprotivio se objesni

¹⁾ Cyprianus l. c.; Dionysius Alex. apud Eusebium hist. eccl. l. VI. c. 41. 42.

²⁾ Cyprianus, ep. 16, 30.

³⁾ Cypr. ep. 31.

Felicissimus, s njim pet svećenika kartaških i mnogo ispovjedalaca, koji su zahtijevali, da se moraju svi odmetnici bez razlike odmah u crkvu primiti. Od svećenika biskupu Cyprijanu opornih su najpoznatiji Novat i Fortunat. Ovog posljednjeg zaređi god. 252. pet biskupa raskolnih u biskupa proti Cyprijanu; Felicissimus pako postade djakon¹⁾.

Cyprijan još odsutan sve iz crkve izopćei. Vrativ se u Kartagu sazove god. 251. sabor biskupa, gdje su raskolnici opet osuđeni i izopćeni, te je stvar o otpadnicima točno prema duhu sv. evan-gjelja uređjena. One iste odredbe potvrdi papa Kornelij, koji je o svemu izviješten i komu je sabor sve čine svoje dostavio. Istom nakanom pisao je Cyprijan raspravu »de lapsis« (o odmetnicima), gdje ih kori radi neumjesnog postupanja i opominje, da čine pokoru i ponizno grjehote svoje priznaju.

Gori raskol zametne se u Rimu. Iza smrti pape Fabijana ostala je rimska stolica izpražnjena šestnaest mjeseci; crkvom je upravljao kler rimski, megju kojim se osobito isticao neki Novatijan. Bio je prije mudrac poganski, dao se krstiti i postao je svećenikom. Budući ohol i častihlepan mučno mu je bilo, što je papom bio odabran Kornelij, a ne on, premda je prvo izbora tvrdio, da on nikako ne ide za tim, da bude papom. U isto doba stigne u Rim Novat, poznati već raskolnički svećenik iz Kartage. Ovaj potakne Novacijana, neka se opre papi Korneliju, jer dopušta, da odmetnici čine pokoru i izmire se sa crkvom. Mnogi laici, pače ispovijedaoci i od svećenika pristanu uz njega tvrdeći, da crkva odmetnike ne može odriješiti, nego da mogu jedino unutarnju pokoru činiti i samo od Boga prositi, da im oprosti.

Papa Kornelij sazove još god. 251. mnogobrojan sabor biskupa u Rim, gdje je iz nova određeno, da se odmetnici mogu pripustiti na pokoru, a onda opet primiti u crkvu. Novacijana pako i njegove privrženike izbace iz crkve. Isto bi određeno u saborima po Italiji, Africi i drugim mjestima. Novacijan pako i pristaše stanu Kornelija silno ogovarati; tri biskupa talijanska prevare i prisile, da zaređe Novacijana biskupom rimskim i onda otpreme okružnice svim crkvama, da bi zabacile Kornelija, a priznale Novacijana. Ali i papa Kornelij izvijesti crkve o svemu, što se dogodilo. Najizdašnije podupru Kornelija sv. Dionysij aleksandrijski i sv. Cyprijan

¹⁾ Cypr. ep. 41. 43.

kartaški, koji su listovima opominjali crkve, neka ne opće sa raskolnicima i neka ne prekine veze jedinstva. Pače sv. Cyprijan o ovom prigodom napiše raspravu »o jedinstvu crkve« gdje dokazuje potrebu jedinstva glave i tijela svete crkve Isusove. Fabij, biskup antiokijski, prevaren od Novacijana bio mu je sklon, primivši listove od Cyprijana i Dionysija sazove sabor biskupa, da stvar točnije izvidi. Prije nego se biskupi sastanu, Fabij umre; sabor pako drža njegov nasljednik Demetrij god. 252. i osudi Novacijana.

2. Sv. Cyprijan o jedinstvu crkve.

Vidjesmo u crkvi Isusovoj velik raskol, jer se digao biskup proti biskupu i to u Kartagi, pače u istom Rimu. U toj borbi vidimo sv. Cyprijana, kako neumorno radi za jedinstvo, a i prelijepo piše o jedinstvu crkve. Ocertajmo što točnije sustavnu njegovu nauku, kako ju je razvio u pomenutoj već raspravi »o jedinstvu crkve«, a imao u raznim listovima u ono doba pisanim prigodu razbistriti ju još bolje.

a) Uvod.

Najprvo, veli sv. Cyprijan, moramo paziti na zamke lukavog neprijatelja. Nije dosta bojati se očitog progonstva, jer laglje se je čuvati, gdje je strah očit, i za borbu se duh već unaprijed pripravi, kad se dušmanin kao takav navijesti; nu više se je bojati neprijatelja, koji je skrovit i obeća mir, ali ujedno kuša poput zmije po tajnim putevima došuljati se, prevariti i pogubiti, kao što je prevario praroditelje, kušao prevariti samoga Gospodina¹⁾.

Da pobijedimo, valja obdržavati zapovijedi Isusove, jer »ko čuje moje riječi, veli Isus, i čini, prisposodbit će ga pametnom mužu, koji je kuću svoju sagradio na stijeni. I udari kiša, dogjoše vode, i duvnuše vjetrovi i napadoše na kuću onu i ne pade, jer bješe utemeljena na stijeni«. S toga valja, piše na dalje sv. Cyprijan, učiti i činiti, što je Isus učio i činio. Jer ko može kazati, da vjeruje u Isusa, ako ne čini, što je Isus zapovjedio? Kolebat će i zalutati; niti će doći do spasa, koji ne drži istine spasonosnog puta²⁾.

Čuvati se pako treba ne samo zabluda očitih, nego i lukavog varanja. Šta je lukavije, nego li neprijatelj poražen, jer se svjetlost

¹⁾ De unitate c. I,

²⁾ De unit. c. 2.

kršćanstva širi, tama poganstva pako sve to više iščezava, izmislio novu varku, da pod istim imenom kršćanskim vara neoprezne. Iznasao je krivovjere i raskol, kojim hoće da potkopa vjeru; nakazi istinu, rastrga jedinstvo. Samoj crkvi plijeni ljude, koji misleći, da su se približili svjetlosti i izbjegli tamu ovoga svijeta, zablude u nove tame, te se imenuju kršćani premda nijesu po evanđelju Kristovom, niti drže zapovijedi Njegove. Oni drže da su u svjetlosti, premda hodaju po tami, jer vara ih neprijatelj, koji se prema riječima apostola pretvorio u angjela svjetlosti i sluge svoje sprema kao da su sluge pravednosti, a o noći tvrde, da je dan, o propasti da je spas. »A sve to biva, jer ne ide se natrag do početka istine, niti se traži vrelo, niti se obdržava nauka nebeskog učitelja!«.

b) Primat Petra temelj jedinstvu.

U Kristu je početak i vrelo istine, njegovu nauku treba obdržavati. A kako je htio Isus, da se njegova nauka čuva za kašnje rodove? On je mogao odrediti sve prema volji; nikoga On ne sili, da mora unići u Njegovo kraljevstvo, a ko hoće unići i spasit se, mora obdržavati uvjete, koje je Isus odredio. Znademo pako, da je u tu svrhu Isus utemeljio crkvu i dao joj temeljni oblik. Molio je u oči smrti za jedinstvo; u jedinstvu neka gleda svijet svjedočanstvo, da je On od Boga poslan. Ovo jedinstvo je unutarne, ali takogjer spoljašnje, vidivo. Jedinstvo je dakle temeljni oblik Isusovog kraljevstva; budući ovo kraljevstvo sastoji od živih osoba, treba, da bude temeljem jedna osoba, koja će jedinstvo podržavati. Čujmo, šta Cyprijan o tome govori:

Ako pomislimo, veli on, da se moramo vraćati vazda k početku i vrelu istine i k nauci nebeskog našeg Učitelja, to ne treba mnogih dokaza i drugih rasprava. Dokaz za vjeru je lahak kratkim putem istine¹⁾. Gospodin govori Petru: »Ti si Petar stijena, i na toj stijeni sazidat ću crkvu svoju i vrata paklena ne će je nadvladati. Dat ću ti ključe kraljevstva nebeskoga i sve, što svezesh na zemlji, bit će svezano na nebu i što god razriješiš na zemlji, bit će

¹⁾ I. c. c. 3. — „Hoc eo fit, dum ad veritatis originem non reditur, nec caput quaeritur, nec magistri coelestis doctrina servatur“.

²⁾ I. c. c. IV. „Quae si quis consideret et examinet, tractu longo et argumentis opus non est. Probatio est ad fidem facilis compendio veritatis“.

razriješeno na nebu. (I opet mu je poslije uskrsnuća rekao: Pasi moje ovce!). Na onom jednom gradi svoju crkvu¹⁾ (i njemu predaj svoje ovce, da ih pase). I premda svim apostolima poslije uskrsnuća jednaku oblast podijeli govoreći im: Kao što je Otac mene poslao, šaljem ja vas; primite Duha svetoga; kojim grijehe oprostite, oprostit će im se; kojim ih pridržite, pridržat će im se; to je ipak, da bude jedinstvo očito, vlašću Svojom odredio, da vrelo jedinstva počimlje od jednoga²⁾. Bili su i drugi apostoli, što je bio Petar istim dijelom na časti i moći obdareni, ali početak polazi od jedinstva³⁾ (i primat se Petru daje), da se crkva Kristova pokaže jedna (i stolica jedna). Pastiri su svi, no pokazuje se samo jedno stado, koje neka apostoli složno pasu, da se crkva jedna pokaže. Ovu jednu crkvu već je u Pjesmi nad pjesmama Duh sveti iz osobe Kristove označio govoreći: jedna je golubica moja, usavršena moja, jedna jest majci svojoj, odabrana roditeljici svojoj. (Cant. 6, 9.) Ko ne drži ovog jedinstva crkve, zar misli da drži vjeru? Koji se opre crkvi i protivi joj se, (koji ostavi stolicu Petra, na kojem jest sagrađena crkva), uzda li se, da je u crkvi? pošto isto uči i blaženi apostol Pavao i tajnu jedinstva pokazuje govoreći: jedno tijelo i jedan duh, jedna nada zvanja vašega, jedan Gospodin, jedna vjera, jedan krst, jedan Bog (Ef. 21, 4 ss.).⁴⁾

Cyprijan dakle tvrdi, da je Petar stijena, na kojoj je Isus crkvu Svoju sagrađio; Petar imade ključke kraljestva nebeskoga. Petar dakle drži svukoliku crkvu u jedinstvu. Ovo je prednost Petrova, koja mu se više uzeti ne može. Kakovu god vlast dobili kašnje apostoli, nije s time oboren jednom položeni temelj. Riječima, da je »poslije uskrsnuća Isus apostolima jednaku vlast podijelio«, da im je dao »isti dio na časti i moći«, nije htio Cyprijan kazati, da je prvo jedinstvo razriješio u mnoštvo jednako-pravnih, međusobno nezavisnih organa. Bila bi time vlast podije-

¹⁾ »Super illum unum aedificat ecclesiam suam«. L. c.

²⁾ „tamen ut unitatem manifestaret, unitatis eiusdem originem ab uno incipientem sua auctoritate disposuit“. L. c.

³⁾ » . . . sed exordium ab unitate proficiscitur . . . ut una Christi ecclesia monstraretur«.

⁴⁾ L. c. c. IV. Što smo u zaporke metnuli, ne nalazi se u svim rukopisima; čini se, da su to bile s početka opaske, koje su već veoma rano u tekst metnute; no, sve su uzete iz drugih listova Cyprijanovih, a i bez njih se isto o Petrovu primatu može dokazati.

ljena Petru uzaludna, a ni put do istine ne bi bio lahak, jedinstvo bilo bi uništeno. Da se njegove riječi ne bi tako shvatile, dodaje Cyprijan na obadva mjesta opasku, da jedinstvo polazi od jednoga htijući pokazati, da se ovomu jednomu mora dati sve, što je od potrebe da se jedinstvo uzdrži i pojavlja. Da se djelo Isusovo svuda može propovijedati, odredio je Isus uz jednoga još druge, dao im svoj auktoritet i moć opraštati grijehe. No da je poslanstvo Petrovo prema nauci Cyprijanovoj nepomično, makar se kašnje i drugi slali, to pokazuje Cyprijan na drugom mjestu¹⁾: »Gospodin podijelio je onu vlast razriješavati najprvo Petru, na kom je sagradio Svoju crkvu i po kome je uspostavio početak jedinstvu. Poslije uskrsnuća kazao je takogjer drugim apostolima: kao što je Otac mene poslao, šaljem ja vas...« Početak dakle i središte jedinstva ostaje Petar, od svih ostalih opunoćenjka razlikuje se Petar, budući on kao izvor i središte jedinstva upravo Isusa predstavlja, koji je napokon početak i temelj jedinstva«, kao što veli Cyprijan²⁾: »crkva jest jedna utemeljena na Petru od Krista Gospodina, koji je početak i temelj jedinstva«.

Ako je Petar izvor i temelj jedinstva, to ima zaista primat nad svom crkvom. Makar gore pomenute riječi: »Primat se Petru daje« u tekst umetnute bile, ipak su sasama prema nazorima sv. Cyprijana. Jer riječ »primat« nije mu nepoznata: dva put³⁾ je upotrebljava za prvenstvo što ga Esau prodao, dokaz, da ovom riječju spaja pojam predništva u vlasti. Ovaj primat izrično pripisuje rimskome biskupu i drži, da mora krst Novacijanâ i s toga zabaciti, jer »su si primat protupravno prisvajali«⁴⁾ i time jedinstvo crkve narušavali. Pače u istoj borbi o krstu podijeljenom od krivovjercaca posvjedočio je za primat rimskoga biskupa držeći, da je istina na njegovoj strani i da se s toga može oprijeti papi Stjepanu, kao što se je Pavao opro Petru. On piše⁵⁾: »Petar, koga je Gospodin za prvoga odabrao i na kom je svoju crkvu sagradio, nije si u razmirici sa Pavlom o obrezovanju ništa oholo ili objesno

¹⁾ Ep. 73, 7.

²⁾ Ep. 70, 3.

³⁾ De bono patientiae 19; ep. 73, 25.

⁴⁾ Ep. 69, 8.

⁵⁾ Ep. 71, 3. Nec Petrus, quem Dominus primum elegit... vindicavit sibi aliquid insolenter aut arroganter... ut diceret se primatum tenere et obtemperari sibi... debere.

prisvajao, te bi kazao, da imade primat i da ga s toga novaci moradu slušati«. Dakle i u strastvenoj borbi priznao je Cyprijan primat rimskoga biskupa.

Prema tomu lako je odgovoriti na upit, gdje se nalazi nauka Kristova i Njegova milost. Cyprijan piše¹⁾: »Jedan je Bog, jedan Krist, jedna crkva i jedna rječju Gospodnjom na Petru osnovana stolica. Osim jednog oltara i jednog svećeništva ne može se utemeljiti niti nov oltar, niti novo svećeništvo«. Petar je dakle tako ugaoni kamen i temelj sve crkve, da možeš jedino u jedinstvu s njim posjedovati pravu nauku Kristovu i sredstva milosti. S toga se crkva, kojoj Petar na čelu stoji, ne može odijeliti od Isusa, kao što se ne može rastati sa temeljem, koga joj je položio Bog. Lijepo piše Cyprijan²⁾: »Kad su Isusa radi Njegovog govora neki učenici ostavili, obratio se On k dvanaestorici i rekao: »Hoćete li otići i vi?« Petar odgovori i reče: »Gospodine, komu ćemo ići, Ti imaš riječi života vječnoga; spoznali smo i uzvjerovali, da si Sin Boga živoga«. Ovdje govori Petar, na kom se imala crkva sagraditi, u ime crkve, te uči i pokazuje, da se crkva od Krista ne dijeli nikada, makar se ohola hrpa zlovoljnika odijelila«. Crkva dakle sagrađena na Petru i upravljana od Petra ne će se odijeliti od Krista, u njoj ćemo dakle sigurno spas naći.

Prema naukama sv. Cyprijana nije dakle primat podijeljen Petru samo kao osobna njegova povlastica, nego dana je njegovom činu, te s toga prelazi na svakoga, koji će iza smrti Petrove sjesti na ispražnjenu stolicu. Ova pako stolica je prema povijesti i najstarijim predajama upravo Rim³⁾. Ali baš za Cyprijana eto raskola u Rimu; dva si biskupa Petrovu stolicu svojataju; koji je pravi nasljednik Petrov? da li Kornelij ili Novacijan? Treba dakle oznaka i biljeg, prema kojemu se može prosuditi; ko je pravi nasljednik Petrov. Ovo nas dovodi do nauke Cyprijanove o episkopatu.

c) Episkopat.

Osim nasljednika sv. Petra takogjer su biskupi bitni članovi hierarhije; oni su nasljednici apostola, s toga imadu poglavarstvo u crkvi. Čujmo šta veli Cyprijan proti nekome djakonu, koji se opirao biskupu Rogacijanu. Cyprijan ga sjeća na

¹⁾ Ep. 43, 5.

²⁾ Ep. 66, 8.

³⁾ Balkan, god. II. sv. I str. 3.—16.

činjenicu¹⁾, da »je Gospodin odabrao apostole, to jest biskupe i poglavare; apostoli pako su tek iza uzašašća Isusova odredili djakone sebi i crkvi za sluge«. Djakoni su u crkvi prema odredbi Božjoj, no, budući nijesu poslani od Isusa, to oni nijesu nasljednici apostola; jer to su jedino biskupi. Što je Isus govorio apostolima, ono isto vrijedi²⁾ za biskupe, koji nasljeđuju apostole: »ko vas sluša, mene sluša; ko sluša mene, sluša Njega, koji me je poslao«. Ma kojim načinom u raznim pokrajinama i vremenima biskupe birali i imenovali, vlast njihova nije odozdo, nego odozgo. Jer, veli Cyprijan³⁾, »Krist bira u crkvi svojoj apostole i biskupe, On uspostavlja odabrane, On ih štiti i podupire Svojom milošću i potporom«. Florencij Puppijan pobijao je episkopat Cyprijanov, a ovaj mu odgovori⁴⁾: »on hoće biti sucem vrhu suda Božjeg i Kristova«. Ako bi se opiralo biskupu, moralo bi to za crkvu roditi kobnim posljedicama. »I zaista, veli sv. Cyprijan⁵⁾, raskoli i krivovjere postadoše jedino s toga, jer se ne sluša svećenik Božji i jer se ne priznaje ovaj jedini kao vremeniti biskup i vremeniti sudac mjesto Krista u njegovoj crkvi«. Prema nauci sv. Cyprijana dakle biskup je nasljednik apostolâ, pozvan od Boga, oružan Njegovim auktoritetom i upravlja crkvom mjesto Krista.

Nu po čem se pozna pravi biskup? Cyprijan navodi dva obilježja. Prvo stolica mora biti ispražnjena, drugo dotični mora biti u zajednici sa svim biskupima. Na tom temelju pobija Cyprijan osobito Novacijana.

Ko hoće da zapremi stolicu već popunjenu, nije biskup, nego nametnik. Sv. Cyprijan uči⁶⁾: »Crkva je jedna, jedna iz nutra i s polja. Ako je kod Novacijana, ne može biti kod Kornelija. Ali ako je bila kod Kornelija, koji je zakonitom posvetom naslijedio biskupa Fabijana i koga je Bog proslavio ne samo dostojanstvom svećeničkim nego čak i mučeničtvom, to Novacijan nije u crkvi; niti se može biskupom smatrati onaj, koji ne uvaživ evangjeoske i apostolske predaje nikoga ne nasljeđuje, nego je postao sam od

¹⁾ Ep. 3, 3.

²⁾ Ep. 66, 4.

³⁾ Ep. 48, 4.

⁴⁾ Ep. 66, 1.

⁵⁾ Ep. 59, 5.

⁶⁾ Ep. 69, 3, 5.

sebe . . . Dok ima zakoniti pastir i u crkvi Božjoj po namjesnom poslanstvu predsjeda, kako bi se mogao smatrati pastirom onaj, koji nikoga ne nasljeđuje, nego sam sobom započima, te je s toga stranae, profan, neprijatelj nebeskog mira i božanskog jedinstva«.

Glavni razlog zašto ne može biti više pastira na jednom mjestu jest osnovni oblik crkve, naime jedinstvo. Jer, veli Cyprijan¹⁾ budući je samo jedan pastir i jedno stado, drži li ko, da može u istom kraju više pastira i više stada biti«. »Jedan je Bog²⁾, jedan Krist, jedna crkva i jedna vjera i samo jedan narod spojen ljepom sloge u čvrsto jedinstvo tijela . . . što god se od majke odijeli, ne će moći za sebe ni živjeti, ni disati, izgubit će bistvo spasa«.

Radi jedinstva crkve mora i u pastiru jedinstvo biti. Znao je za to i Novacijan, s toga je pobijao zakonitost Kornelija i htio je da bude on sam jedini biskup u Rimu. Mora dakle neki viši sud biti, koji u sličnim slučajevima odluči. Takovo je sudište savkoliki episkopat zajedno. Trebalo je dakle pogledati, s kim je u zajednici sav episkopat, da li s Novacijanom ili s Kornelijom? Cyprijan piše³⁾: Pošto je stolica Petrova popunjena prema volji Božjoj i pošto smo mi svi pristali, mora se svako, ko hoće još u Rimu biti biskupom, smatrati, da stoji spolja, i nema od crkve svoga mjesta, koji ne drži jedinstva crkve . . . jer, budući iza onoga jednoga, ne može biti drugi, to onaj, koji je postao iza onoga jednoga, koji mora biti sam, nije drugi, nego niko«. I koji se urine u crkvu, a nije ga savkoliki episkopat stavio u red, onaj »je preljubna i protivna glava⁴⁾« i ne utemeljuje van samo čovječansku crkvu. «Premda je od Krista samo jedna crkva, piše dalje Cyprijan⁵⁾, po svemu svijetu u više članova porazdijeljena, i premda je samo jedan episkopat raširen u složno mnoštvo mnogobrojnih biskupa, usugjuje se Novacijan nemareći za predaje Božje i nemareći za jedinstvo crkve utemeljiti puku čovječansku crkvu, i u gradove slati svoje apostole, da bi nove temelje zavodu svome postavio«.

Tako se može vazda točno saznati, ko je zakoniti biskup. No ne može se vazda znati sud svakog pojedinog biskupa; s toga

¹⁾ De unit. 8.

²⁾ De unit. 23.

³⁾ Ep. 55, 8.

⁴⁾ Ep. 45, 1.

⁵⁾ Ep. 55, 25.

smatrao se je vazda zakonitim biskupom onaj, kojeg je potvrdila rimska stolica, te koji je ustrajao u savezu s njom. Je li isto tako bilo za vrijeme Cyprijana?

d) Primat i episkopat.

Mnoštvo apostola udruživalo i spajalo se u jedinstvo prvenstvom Petra, kao što već vidjesmo, isto tako spaja mnogo veći broj njihovih nasljednika u jedinstvo nasljednik Petrov, rimski papa. Ovo je misao sv. Cyprijana.

Najprvo je držao, da je vlast biskupska u najužem savezu sa potpunom vlašću sv. Petra nad svom crkvom. On piše¹⁾: »Određujući dostojanstvo biskupsko i ustav crkve rekao je Gospodin naš Petru: Ja ti velim, ti si Petar (stijena) i na ovoj stijeni sagradit će crkvu Svoju... Odatle polazi promjenom vremena i nasljedstva posveta biskupa i ustav crkve, tako naime, da je crkva sagragjena na biskupe i da upravo ovi poglavari upravljaju svaki crkveni čin«. Punomoć predana Petru jest dakle prasluka, korijen i vrelo oblasti, što nasljedstvom prelazi na biskupe.

Dočim Cyprijan ostale biskupe drži za nasljednike apostola, veli opet i opet o biskupu rimskom, da je upravo on nasljednik sv. Petra. O izboru Kornelija piše²⁾: »Izabran je Kornelij, dok prvo njega još niko nije izabran, dok je bila stolica Fabijanova, to jest, stolica Petrova... još nepopunjena«. Crkva rimska je Cyprijanu korijen i majka katoličke crkve. On piše³⁾: »Sjećam se, da sam one, koji su otplovili u Rim, uputio, neka priznaju korijen i majku katoličke crkve i neka se nje drže«. Prema njemu je spojen sa crkvom katoličkom, ko je spojen sa rimskom. Afrikanski biskup Antonijan priopćio je Cyprijanu, da je na strani Kornelija i molio ga je, neka bi jedan primjerak tog lista dostavio biskupu rimskom. Cyprijan mu odgovori⁴⁾: »Moliš me, neka prepis tvoga lista pošaljem Korneliju, apostolskom našem drugu, neka se sasma osvjedoči, da si ti sjedinjen s njim, to jest sa katoličkom crkvom«. Onda je pisao Korneliju, kako je nastojao kod biskupa svoje provincije⁵⁾, »da svi prihvate

¹⁾ Ep. 33, 1.

²⁾ Ep. 55, 8.

³⁾ Ep. 48, 3.

⁴⁾ Ep. 55, 1.

⁵⁾ Ep. 48, 3.

jedinstvo s tobom, to jest jedinstvo i ljubav katoličke crkve«. O raskolnicima, koji su iz Afrike otišli u Rim, piše Cyprijan¹⁾: »Oni su tako drski, ploviti čak k stolici Petra i k glavnoj crkvi, oklen ima jedinstvo biskupa svoj početak«. Rim je glavna crkva; s toga ima silan upliv i za ispražnjene stolice. Tako je bilo iza mučeničke smrti sv. Fabijana. Kler rimski pisao je u Siciliju u pitanju odmetnika, premda, veli u listu, nema biskupa, koji bi pitanje riješio mudro i auktoritativno²⁾«. Sličan list rimskoga klera poslan u Afriku, dostavljen je svim crkvama i svoj braći³⁾.

Osobno bio je Cyprijan vazda u tijesnom savezu sa rimskom crkvom. Pače i u slučajevima, gdje se sa odlukama apostolske stolice nije slagao, nije zatajio svog osvjedočenja o primatu. Činom i riječju je dakle Cyprijan branio i čvrsto držao primat rimske crkve i time pokazao na temelj potpunog jedinstva u katoličkoj crkvi. Sad se pita, je li svako, koji hoće da se spasi, baš dužan priznati namjesništvo Isusovo, kao što se pojavlja u papi i biskupima.

e) Uvjeti vječnog spasa.

Krist postao je čovjekom, da nas k Bogu dovede. Ovo čini primjerom Svojim i naukom Svojom. Treba li za spas, da se povodimo za Isusovim primjerom i da vjerujemo Njegovu nauku, mora se primjer i nauka Isusova prenositi i sačuvati za sve rodove i za sva vremena. A kako bi to moglo biti, da nije Isus iza Sebe ostavio vidljivo namjesništvo, kojim će upravljati Duh sveti, da ne zabluđi, te nam nauku sasna čistu sačuva?

Već znademo, kako Cyprijan o tome misli i uči. Cyprijan uči, da ima takovo namjesništvo Božanskog porijekla. O tome namjesništvu može se svako lako osvjedočiti. Ovo je crkva Isusova i u toj crkvi jedinstveni episkopat.

Iza kako je u knjizi o jedinstvu crkve dokazao primat Petrov⁴⁾, piše Cyprijan dalje⁵⁾: »Ovo jedinstvo moramo čvrsto držati i braniti, osobito mi biskupi, koji smo u crkvi predsjednici, da do-

¹⁾ Ep. 59, 14

²⁾ Int. Cypr. ep. 30, 5.

³⁾ Ep. 55, 5.

⁴⁾ De unit. c. IV.

⁵⁾ De unit. c. V.

kažemo, kako je takogjer episkopat jedan i nerazdjeljiv. Niko neka braće ne vara lažju, niko neka ne nakazuje istine vjere izdajničkom varkom. Episkopat je jedan, od kojega pojedini u megjusobnoj odgovornosti posjeduju po jedan dio¹⁾. I crkva je jedna, koja se u plodovitosti svojoj sve to više proširuje. Kao što su zrake sunčane mnoge, a sunce jedno; i grane na drvetu mnoge, a samo jedno stablo utemeljeno na žilavom korjenu; i ako iz jednog vrela proistječu mnogi potoci, čuva se ipak jedinstvo u vrelu, premda se čini, kako se izljevava mnoštvo radi obilate vode, što izvire. Otrgaj zraku sunčanu od tijela, jedinstvo svjetlosti ne podnosi razdiobe; od drveta otrgaj granu, otrgana kliti ne će moći; od vrela odsjeci potok, odsječen posuši se; tako širi i crkva obješana svjetlosti Božjom zrake svoje po svem svijetu, ipak je jedno svjetlo, što se svuda proširuje, jedinstvo tijela ne rasejepljuje se. Grane svoje proteže u obilatosti svojoj po svoj zemlji, na široko proljevava obilate potoke svoje: ipak samo jedan je početak, jedno vrelo i jedna plodovitim potomstvom bogata majka. Iz njezinog se ploda ragjamo, njezinim mlijekom othranjujemo, njezinim duhom oživljamo.

Eto prema sv. Cyprijanu ne može se rastaviti crkva Isusova od jedinstvenog episkopata. S toga valja da smo sa ovim episkopatom spojeni, ako hoćemo sigurno biti u crkvi Kristovoj i prema tome spojeni sa Isusom. Isus hoće, da spas primamo od Njegovih namjesnika; vidljiva sveza sa svimkolikim episkopatom je nuždan uvjet za svakoga, ko hoće, da je u kraljestvu Isusovom, da se dakle spasi. Iz toga razabiremo zamašaj sveze sa mjesnim biskupom, dok je ovaj u zajednici sa ostalim biskupima, to je sveza s njim najsigurnije obilježje, da smo združeni sa svimkolikim namjesničtvom Isusovim. Čujmo jošte sv. Cyprijana. Kad je Gospodin zapitao apostole, hoće li i oni od Njega otići, te je Petar odgovorio, veli Cyprijan, da je govorio u ime crkve, da »se crkva nikada od Isusa ne dijeli« i da je »crkva narod sjedinjen sa biskupom i stado uz svoga pastira²⁾«. Isto tako, pače još točnije piše u listu na Puppiana, koji je biskupu oblast pobijao: »ti moraš znati, da je crkva u biskupu, a biskup u crkvi, i da ne stoji u crkvi, koji nije združen sa biskupom i da oni, koji nijesu u miru sa svećenicima Božjim, a tajno s njekima jedinstvo podržavati misle,

¹⁾ l. c. Episcopatus unus est, cuius a singulis in solidum pars tenetur.

²⁾ Ep. 66, 8.

sami sebe varaju, jer crkva, koja je katolička i jedna, nije rastrgana, nije razdijeljena, nego spojena ljepom biskupa megjusobno spojenih«. Eto kako divno brani Cyprijan katoličko načelo, te isključuje svaki egoizam, svaki separatizam. Crkva je tako s biskupom sjedinjena, da bi onaj, koji bi nastojao dio od njega rastaviti, »odjeljivao ovce od pastira, djecu od oca, te bi članove Kristove rastavljao¹⁾«.

Odatle se zaključuje, da izvan crkve nema spasa. Cyprijan o tome veoma jasno piše²⁾: »Zaručnica Isusova ne može učiniti preljubu, neoskvrnjena je ona i čista. Samo za jednu kuću znade; jedne spavaonice svetost čuva u čistoj stidnosti. Hrani nas za Boga, djecu, što ju rodila, odregjuje za kraljestvo Božje. Ko se odijeli od crkve i pristane uz preljubnicu, isključen je od obećanja crkve; niti će postići nagrade Kristove, koji ostavi crkvu Kristovu. Stranac je, nesvet i dušmanin. Ne može imati Boga ocem, koji crkve nema majkom. Ako se mogao spasiti iko izvan lagje Noemove, spasit će se i onaj, koji bi bio izvan crkve«. Eto »Bog nam je otac, a crkva nam je majka«, to je po Kristu i u Kristu tako tijesno spojeno, da sveza s Bogom nije ni moguća bez sveze sa crkvom. Razlog tomu jest volja Kristova. Cyprijan piše³⁾: »Gospodin opominje i govori: »ko nije sa mnom, on je proti meni; ko ne sabire s menom, on rasipa«. Ko narušava mir Kristov i suglasnost, radi proti Kristu, ko sabire drugdje osim u crkvi Kristovoj, rasipa crkvu. Gospodin veli: »Ja i Otac smo jedno«. I opet je o Ocu i Sinu i Duhu svetom pisano: »I ova trojica su jedno« . . . Ko ne drži jedinstva, ne drži zakona Božjega, ne drži vjere Oca i Sina, ne drži života i spasa«. »Samo jedna sa Kristom spojena crkva ragja djecu⁴⁾«, dakle »izvan crkve nema spasa⁵⁾«.

Prema tome nije između krivovjere i raskola velika razlika. Ne čini se Cyprijanu važnim da pita, je li Novacijan uči krivu vjeru? Njemu je dosta⁶⁾ »znati, da uči izvan crkve; neka bude,

¹⁾ Ep. 41, 4.

²⁾ De unit. c. VI.; Ep. 74, 7: Ut habere possit quis Deum patrem, habeat ante ecclesiam matrem.

³⁾ De unit. c. VI.

⁴⁾ Ep. 73, 10.

⁵⁾ Ep. 74, 6.

⁶⁾ Ep. 55, 24.

štogod hoće, no, nikako nije kršćanin, ako je izvan crkve«. Prema Cyprijanu nagje se Krist jedino u crkvi, i opet jedino u crkvi saznaje se, šta Krist uči i od nas zahtijeva. »Ko nosi oružje proti crkvi, bori se proti naredbi Božjoj¹⁾«.

Ovo je divna nauka sv. Cyprijana o crkvi uopće i o jedinstvu crkve na pose. Ako je sv. Cyprijan tako učio, kako se je toli silovito opirao rimskom biskupu i njegovim naredbama o valjanosti sv. krsta podijeljenog od krivovjераца?

III. Sv. Cyprijan proti papi Stjepanu.

Prevažno je ovo pitanje; s toga ćemo najprvo u kratko ocrtati dogogjaje same, a onda izreći sud svoj o Cyprijanu.

1. Oporba Cyprijanova.

Do početka trećeg vijeka ne nalazimo nikakove raspre o sv. krstu. Počam od apostola smatran je sv. krst podijeljen u ime Oca i Sina i Duha svetoga kao sredstvo, kojim se opraštaju grijesi, dijeli posvećenje i pravo na sva dobra u crkvi i na nebu. Isti krivovjerci slagali su se u tome sa crkvom; svi kršćani držali su čvrsto sv. krst ustanovljen od Gospodina Isusa. Učiteljstvo pako crkve nije nikada točnije istraživalo onih istina, koje su bez prigovora od roda do roda predavane: s toga nemamo za prva dva vijeka ni o sv. krstu točnijih ispitavanja.

Ali borba započe početkom trećeg vijeka. Prigodu je pružila krivovjerska stranka Kaja. Tertullian pako napiše knjigu o sv. krstu, gdje dobro veli, da ima prema sv. evanđelju samo jedan krst, koji se dakle nikada opetovati ne smije. Odatle morao bi bio zaključiti, da valja i sv. krst podijeljen od jeretika, ako je krst Kristov, koji se dakle opetovati ne smije. Nu Tertullian zaključí drukčije. On veli²⁾: »pošto jeretici nemaju istoga Boga, kao mi, niti istoga Krista, s toga niti krst njihov nije onaj jedan, dakle nije isti«. Time bješe položen temelj za teške borbe i rasprave. Tertullian dodaje, da je o tome opsežnije pisao u grčkoj svojoj knjizi. Eto i pokrajinama, gdje se govorilo grčki, osobito u maloj Aziji, kušao je Tertullian narinuti svoje mišljenje o nevaljanosti

¹⁾ De unit. c. XVII.

²⁾ De bapt. c. 15.

krsta podijeljenog od jeretika. Posljedice toga opažaju se odmah u Africi i u maloj Aziji.

Još za života Tertullianova sazove kartaški biskup Agrippin mnogo biskupa iz prokonsularne Afrike i Numidije u sabor, gdje je osuđen krst podijeljen od jeretika. Uplivao je spis Tertullianov, što je sabor izrekao odluku proti krstu izvan crkve. No ova parba je naskoro prestala i sve se umirilo¹⁾.

Ali u isto doba, početkom trećeg vijeka vijećalo se i u maloj Aziji o istom pitanju. Za pape Stjepana istraživao je biskup aleksandrijski Dionysij, kada se počelo iznova krstiti jeretike, što se vraćaju u crkvu. I pronašao je, da se u maloj Aziji ovaj običaj uveo na saborima u Ikoniju i Synadi. Može se dokazati, da su ovi sabori držani u prvoj polovici trećeg vijeka, osobito za montanističkog pokreta²⁾. I ovdje sve se sleglo i umirilo.

Započe parba opet u srijedi trećeg vijeka, početnikom bijaše joj isti sv. Cyprijan. O tome nas uvjerava povjesničar Eusebij, koji je ovu vijest erpio iz knjiga sv. Dionysija aleksandrijskoga i koji veli³⁾: »onda bješe prvi Cyprijan, biskup u Kartagi, koji je držao, da se može jeretik primiti u crkvu tek onda, pošto se krstom od bludnja svojih oprao. Stjepan pako bješe veoma zovoljan, jer je držao, da se ne smije uvesti nikakova novotarija proti predaji, što je opstojala od početka«.

Oko godine 255. zamoliše biskupi Numidije Cyprijana za savjet o sv. krstu podijeljenom od jeretika. Držali su, da se ima njihov krst zabaciti i da se moraju jeretici, vraćajući se u crkvu, opet krstiti; no neki biskupi sudili su drukčije. Cyprijan sam rasudi, da je krst jeretički nevaljan i mnijenje svoje brani velikom žestinom ne samo u listovima nego i u saborima. Tečajem pò druge godine sazove tri sabora, da proširi svoje nazore.

Prvi sabor držao je godine 255., drugi 256. U ime svoje i u ime sabora izvijestio je papu Stjepana o zaključcima. On veli: »od potrebe je, da tebi pišem i sa mudrosti se tvojom posavjetujem osobito ovo . . . da one, koji su izvan crkve kršteni i kod jeretika i raskolnika ljagom nesvete vode okaljani, kad se vraćaju k nam i u crkvu, koja je jedna, valja krstiti, budući je premalo položiti na njih ruke, da prime Duha svetoga, ako nijesu primili i krst sv.

¹⁾ De rebapt.

²⁾ Peters, der heilg. Cyprian, pg. 498 sqq.

³⁾ Hist. eccl. VII.

crkve«¹. Onda ovu tvrdnju razlozima potkrjepljuje, a na svršetku dodaje, da neka se onima, koji drukčije misle, ostavi sloboda raditi po volji.

S ovim listom otpremi Cyprijan u Rim i njeke druge listove u istoj stvari. Znao je već da se Rim s njim nikako ne slaže. S toga veli, neka je svakomu slobodno raditi ovako ili onako, hoteći time papi natuknuti, da je to više pitanje crkvene stege, koja može biti različna, a ne pitanje vjere, koja ne može biti van jedna. Znamenite su u tom pogledu i riječi, što ih je Cyprijan upravio Quintu govoreći²): »Ne smije se stvar propisati navadom, nego umom valja pobijediti. Jer ni Petar, koga je Gospodin za prvog odabrao i na kom je crkvu Svoju sagradio, nije si ništa oholo i objesno prisvajao, kad mu se Pavao protivio, te bi kazao, da imade primat, i da ga s toga mlagji moraju slušati; niti je prezirao Pavla, što je prije crkvu progonio, nego dopustio je savjet istine, i pristao je uz zakonit razlog, što ga je Pavao branio«.

U isti čas i prije nego li mu je stigao odgovor iz Rima pisao je Cyprijan biskupu Jubajanu u Africi list, gdje je nazore svoje žestoko zagovarao; ali opet dodade, neka svako slobodno radi i neka se s toga ne prekidaju sveze ljubavi³). S toga razabiremo, da Cyprijan ovo pitanje nije držao dogmatičkim, gdje je samo jedna nauka istinita i prava, te se druga dopuštati ne može. Cyprijan nije bio dosljedan. Jer jasno je, da je upravo dogmatička strana ovog pitanja glavna, da li je naime krst izvan crkve podijeljen valjan ili ne? O odgovoru onda zavisi, da li se imade opetovati ili ne nad jereticima, koji bi se vratili u crkvu.

Papa Stjepan je to dobro uvidio. Hoteći braniti čistoću vjere opre se nazorima sv. Cyprijana odlučno i a kutoritativno. Njegovog odgovora nemamo; no iz listova sv. Cyprijana i iz onih Firmilijana lasno razabiremo, šta je papa tvrdio.

Najprvo se iz lista Firmilijanovog saznaje, da je papa Stjepan upravo auktoritativno govorio, pozivajući se na prednost svoje stolice i na primat. Firmilijan piše Cyprijanu⁴): »Stjepan

¹) Ep. 72.

²) Ep. 71.

³) Ep. 73.

⁴) Stephanus de episcopatus sui loco gloriatur et successionem Petri tenere contendit, super quem fundamenta ecclesiae collocata sunt.

se ponosi mjestom svoga biskupata i tvrdi da ima nasljedstvo sv. Petra, na kom su postavljeni temelji sv. crkve«. Zabacio je odluke sabora Kartaških, osudio običaj jeretike opet krstiti kao poguban i dokazivao je, da se ima krst podijeljen od jeretika smatrati valjanim prema predaji apostolskoj, prema starom običaju i prema nauci vjere. Napokon je zaprijetio, da će izopćiti iz crkve sve, koji bi se osugjenog običaja jošte držali.

Pitanje samo riješio je punim auctoritetom sv. Stjepan poznatim ovim riječima: »Ako ko od koje god jeresije k vama dogje, neka se ništa ne obnavlja, osim što je predano, da mu se polože ruke u pokoru¹⁾«. Radi neobične konstrukcije ove rečenice tumače se ove riječi razno, no sigurno je to, da je papa zabacio običaj opetovano krstiti one, koji se od jeresije vraćaju u crkvu.

Cyprijanu ovaj odgovor ne bješe po volji. S toga napiše žestok list proti papi Stjepanu na biskupa Pompeja, koji ga je zamolio, neka ga izvijesti o svem, što se dogodilo. U tome listu brani Cyprijan svoje nazore, pače tako daleko ide, da o papi kaže, kako je ohol, neiskusian, nemudar. Proti Cyprijanu izagje ono doba knjiga »de rebaptismate« (o opetovnom krstu), gdje neki ne imenovan biskup, u Africi prave nazore brani, Cyprijana pako prilično žestoko pobija. No Cyprijan sazove proti papi nov sabor biskupa iz Afrike Numidije i Mauretanijske; sastanu se u Kartagi 1. rujna 256. U govoru svome potiče Cyprijan sve prisutne biskupe — bilo ih je 87 — neka se otvoreno izjave, neka se ne boje izopćenja, jer niko od njih se ne nameće kao »biskup nad biskupima« (episcopus episcoporum), niti nasilničkim strahom ostale sili, da ga moraju slušati, pošto »ima svaki biskup usljed svoje slobode i moći vlastitu volju, te ga drugi suditi ne može . . . nego svi valja da čekamo na sud Gospodina našega Isusa Krista, koji jedini ima vlast, da nas pretpostavi vladanju crkve i sudi o djelu našem²⁾«. Eto kako je u govoru Cyprijan zabludio i proti vlastitom osvjedočenju radio; vidjeli smo, da je on prije, dok ga strast nije zaslijepila, sasma drukčije postupao i pisao i savjetovao.

¹⁾ Ep. 74. »Si quis ergo a quacunq; haeresi venerit ad vos, nihil innovetur, nisi quod traditum est, ut manus illi imponantur in poenitentiam«.

²⁾ Kod sv. Augustina u knjizi »de baptismate l. VI.

Na tom saboru odlučili su svi biskupi, da je krst izvanerkveni nevaljan i da se moradu jeretici opet krstiti. Onda otpremi sabor odaslanike k papi Stjepanu. Nu ovaj punim pravom ogorčen radi otpora, ne će izaslanikâ ni primiti¹⁾.

Kad Cyprijan o tom postupku pape začuje, bojeći se još gorih posljedica, nastoji pozvati istočnjake sebi u pomoć. S toga otpremi dijakona Rogatijana s listovima k biskupu Firmilijanu, o kojem je znao, da se nad ostalima odlikuje i valjda takogjer to, da je papa Stjepan i njemu prijeto, da će ga izopćiti iz crkve.

Daljnji tečaj ove parbe nije nam poznat; no iz lista sv. Dionysija upravljenog papi Sixtu II. nasljedniku sv. Stjepana, razabire se, da se nije sasama slegla i umirila. Čini se, da je donekle prestala novim progonstvom cara Valerijana god. 257. U tom progonstvu umre iste godine 257. sv. papa Stjepan mučeničkom smrću. Prije još kušao je sv. Dionysij, biskup aleksandrijski, listom upravljenim na papu i na dva rimska svećenika, papu sklonuti, da odustane od prijetnje i neka radi običaja, jeretike došle u crkvu opet krstiti ne izopći toliko biskupa.

Iza pape Stjepana sjedne na Petrovu stolicu papa Sixto II. Na nj upravi sv. Dionysij biskup, radeći za mir, više listova. I ovaj inače učeni biskup nije shvatio zamašaj pitanja; nije gledao stranu dogmatičku, nego je držao, da se u toj točki može dopustiti različna stega, premda je on sam točno radio prema običaju rimske crkve, O Sixtu čini se, da je držao za pametno, da ne treba stvari baš do kraja goniti, nego da se za sada opaki običaj trpi i biskupi ne uznemiruju. Sv. Cyprijan i Sixto II. bili su u prijateljskim odnosajima. Godine 258. umru obojica mučeničkom smrću. Crkva rimska ubrajala je sv. Cyprijana vazda u slavnije mučenike.

Iza Sixta II. umanjivao se običaj, jeretike došle u crkvu opet krstiti, a konačno je osuđen na saboru Nikejskom god. 325

2. Naš sud o raspru između sv. Cyprijana i sv. Stjepana.

Očitali smo tečaj razmirice; hajde, da ocijenimo postupak obojice i vidimo, može li se iz oporbe sv. Cyprijana proti papi skovati oružje, kojim bi se mogao pobijati i pobiti primat i nepogrješnost pape.

¹⁾ Peters, l. c. pg. 515, Grisar u Insbr. Zeitschr. 1881. pg. 193. tvrde, da je Cyprijan ovaj sabor držao prije, nego li mu je pomenuti definitivni odgovor iz Rima stigao.

a) Postupak sv. Stjepana.

Pošto su dotični listovi Stjepanovi izgubljeni, propitati moramo pisce istodobne ili najbližeg vremena, što oni vele i pišu o sv. Stjepanu; mora li se postupak njegov zaista pokuditi? je li tolike biskupe iz crkve izopćio?

Da je sv. Stjepan sa Cyprijanom i Firmilijanom nedostojno postupao, morao bi za to znati sv. Dionysij, koji je o toj stvari više listova pisao, ili sv. Augustin, koji je sv. Cyprijana osobito volio, ili sv. Jeronim, koji nije običavao riječi birati. Ali svi stariji hvale sv. Stjepana, što je bio revan, što je odlučno branio apostolsku predaju¹⁾. Svakako možemo držati, da je bilo sv. Stjepanu veoma mučno, kad je vidio, kako tvrdokorno se krivih nazora svojih drže muževi toli cijenjeni u svoj crkvi. S toga im je zapovjedio, da odustanu od zablude: da pako zapovijed bude sigurnije uspješna, s toga je sav svoj auktoritet upotrebio, dosta ostrim riječima ih pokarao i napokon im zaprijetio, da će ih od općenja sa sobom isključiti.

Što se tiče izopćenja, moramo kazati, da je prijetnja sasma opravdana bila; no većina pisaca tvrdi, da papa Stjepan prijetnje nije izveo. Moglo bi se samo kazati, da je papa Afrikancima i Azijancima za nekoliko vremena uskratio da osobno s njim opće i s toga listove mira (*litteras pacificas, formatas*), a da nijesu bili izopćeni iz crkve same²⁾.

Nu možda je papa pogriješio? Ima ih, koji to tvrde pokazujući na ove riječi u odluci papinoj: »Ako ko od koje god jeresije k vama dogje, neka se ništa ne obnavlja . . . budući isti jeretici onih, koji izmjenice k njima dolaze, pravo ne krste, nego ih jedino u općinstvo primaju«. Ali, sv. Stjepan je pretpostavljao, da je bitni obred sv. krsta sačuvan, jer sva raspra kretala se samo oko toga, je li krst nevaljan jedino zbog toga, što je podijeljen izvan crkve. Jeretika, koji bi drugim obredom krstili, papa nije poznavao, ili barem se na njih nije obazirao. Sv. Augustin veli »da se laglje nagju jeretici, koji u opće ne krste, nego li, koji bi krstili drugim obredom³⁾«.

¹⁾ Gledaj bezimenog auktora lijepu raspravu o našem predmetu: Migne, patro. at. t. III. col. 1289.

²⁾ Gledaj Bolland, Vita S. Firmiliani 28. oct.; Junginann: tom. I. dissert. II. n. 75; diss. IV. n. 86, 87.

³⁾ De bapt. I. VI. c. 25.

Sv. Cyprijan ruga se sv. Stjepanu, što se poziva na jeretike, koji su krst podijeljen u kojoj god sljedbi smatrali valjanim. Ali drukčije će o tome suditi onaj, koji u stvar zaviri dublje. Jeretici odijelili su se od crkve; mnogo su nauka iz crkve ponijeli sa sobom; ima li u njih nauka, u kojoj se svi slažu, sigurno ju imaju kao baštinu stare crkve, koju su ostavili. Običajem suglasnim dakle svih jeretika dokazuje se nauka stare crkve i njezina predaja. Zar ne, izvrstan dokaz, kojim se sasama u duhu nauke crkvene služio sv. Stjepan.

b) Oporba sv. Cyprijana.

Iz oertane oporbe sv. Cyprijana zaključili su neki neprijatelji crkve, da sv. Cyprijan nije priznavao ni primata rimske stolice, ni nepogrješivosti rimskoga pape. Šta možemo mi na to odgovoriti?¹⁾

1. Oporba sv. Cyprijana i Firmilijana nosi na čelu znak velike strasti; čitaj njihove listove i vidjet ćeš, kako je njihovo dokazivanje nedostojno u riječima i sofistično u načinu. Ali u svakome vijeku nalazimo oporbe proti zakonitom i priznatom primatu rimske stolice, pače i muževi inače veome odlični posrnuli su kad i kad: no, ovakova oporba nije još nikakav valjan dokaz proti primatu. Nego može se u toj borbi i oporbi baš dokaz za primat naći. Stjepan prisvaja si svjesno, a ne kolebajućí vrhovnu vlast i odregjuje, šta treba činiti, česa se držati.

2. Cyprijan i Firmilijan nijesu primata nijekali, nego mučno im je bilo, što se je papa u toj borbi na primat pozvao; oni su se opirali uporabi tog primata. Pače vidjeli smo, da Cyprijan u raznim spisima, a i djelima, primat upravo priznaje; isti list na Quinta nam to dokazuje. Pozivlje se naime »na Petra, koga je Gospodin odabrao i na kom je crkvu svoju sagradio, a koji si ništa objesno nije prisvajao, da bi se pozivao na svoj primat i poslušnost zahtijevao²⁾«. Dokazna moć je u ovom: Petar je imao primat, ali ipak se nanj ne pozivlje niti ne riješava prijeporno pitanje auktoritativno, nego popusti sv. Pavlu; isto tako ne bi smio ni Stjepan, koji sjedi na stolici Petrovoj u toj stvari pozivati se na primat i zapovijedavati posluš-

¹⁾ Cfr. Jungmann, l. c. Disert. IV. n. 95 sqq.

²⁾ Gle gore.

nost, nego morao bi pristati uz istinu. Ako je u strastvenoj borbi Cyprijan tvrdio nauke, kojima bi se primat nijekao, to se iz onakovih tvrdnja ne može zaključiti ino van, da je Cyprijan uzburjen u žestokoj parbi izustio nauke protivne načelima i naukama, koje je miran branio.

Isto tako ne niječe primat ni Firmilijan pišući sv. Cyprijanu; nego manje odan Rimu s toga, što je prijatelja njegovog Origena osudio, postao je upravo ogorčen videći, da Stjepan auktoritetom svojim uništava običaj, koji se je njemu puno svigjao i što se je onaj, koji se je pozivao na nasljedstvo Petrovo i na primat, pozivao proti njemu i sv. Cyprijanu čak na jeretike. Odatle piše: »punim se pravom srdim na očitu i otkritu nerazboritost Stjepanovu, da onaj, koji se toli ponosi mjestom svoga biskupata i tvrdi da imade nasljedstvo Petra, na kom su postavljeni temelji crkve, mnoge druge stijene uvodi i zgrade mnogih crkava na njih postavlja, pošto ugledom svojim tvrdi, da je tamo krst«.

3. Paziti treba na to, da je Stjepan dekret svoj izdao naperen izravno na običaj, koji se je imao ukinuti, a da se uvede opet stara navada: ne opet krstiti jeretike došle u crkvu. Stjepan je zaprijetio, da će Azijane i Afrikane izopćiti, ne radi nauke, nego s toga, što nijesu htjeli prihvatiti rimski običaj, proizašli iz starih predaja. Očito je, da su Cyprijan i Firmilijan dekret Stjepanov smatrali kao naredbu u stezi i naredbu za upravu biskupija, u kojoj su držali, da može biti razlika, te su sebi prisvajali potpunu slobodu. Pošto su i protivnicima svojim dopuštali istu slobodu, razabire se, da oni uzurjani nijesu shvatili zamašaj stvari. Eto s toga ova oporba nije u nikakvom savezu sa nepogrješivosti rimske stolice.

4. Ako se riječi pape Stjepana smatraju po sebi, to izravno ne riješavaju pitanja vjere, nego papa je izdao naredbu stege, a da pitanja o djelitelju sakramenta sv. krsta nije izravno riješio. S toga se može ustvrditi, da parba, koja se zapodjela nije se neposredno kretala oko vjere, nego oko crkvene stege¹⁾; dakako posredno i zaključno izrazila se nauka, da je krst, podijeljen od jeretika, valjan; no muževi zavedeni strašću gledali su naredbu jedino, u koliko se ukidao njima mili i obljubljeni običaj, te su se naredbi opirali najviše oslanjajući se na ovaj običaj. Naslućivali su

¹⁾ Gledaj Franzelin, de Traditione th. VIII.

dakako, da je uključno izražena nauka o valjanosti krsta i nastojali su niječno potkrijepiti svoje mnijenje raznim dokazima. Ali ni riječi ne čujemo o tome, da su papu kudili, što je izdao odredbu dogmatičnu i u njoj pogriješio. Zaista, da su Cyprijan i Firmilijan dosljedni bili, morali bi oni napokon nepogrješivost papinu zanijekati, ali parba se na to nije obazirala.

5. Opaziti valja i to, da se nepogrješivost onda nije učila izrično, nego više uključno u načelima općenitijim. Sav kršćanski svijet je znao, da je auktoritet rimske stolice nad sve ostale, da se moraju sve crkve u vjeri slagati sa rimskom, kojoj bludnja i nevjera pristupa nema. S toga Cyprijan u vatri nije na to pazio i neposredno nije pobijao van zapovijed rimskog pape, o kojoj je držao, da preveć steže slobodu biskupa.

Dobro veli P. Balerini¹⁾: »razni običaji, koji se u katolika sa raznih strana obdržavaju, a da se jedinstvo nije narušilo, mogu stvar samu tako tamnom učiniti, da se, premda su u stvari sakramenata, ipak čini nesigurno, da li pripadaju vjeri ili različitoj stezi«. Odatle se može razabrati, kako je sv. Augustin Cyprijana opravdavao time, što sabor potpuni nije istine proglasio. Sv. Augustin je držao, da je pitanje vjersko konačno riješeno dopisom iz Rima; ali, Cyprijanu veoma sklon, branio ga je što je najviše mogao.

Zaključak

Da u kratko izrečemo sud o trećem vijeku, eto mi vidjesmo:

1. Uči se, osobito sv. Cyprijan izrično veli, da izvan prave crkve Isusove nema spasa.
2. U crkvi Isusovoj nalazimo vjernike, kojima upravlja svećenstvo ne u ime naroda i od njega ovlašteno, nego u ime Gospodina Isusa i od Njega ovlašteno.
3. Svećenstvo sastoji od djakona, svećenika i biskupa.
4. Biskup je glava u svojoj biskupiji; oko njega valja da se kupi narod, da se kupi ostalo svećenstvo.
5. Zakonitu je biskup onaj, koga priznavaju ostali biskupi, osobito biskup rimski.
6. U crkvi je Isusovoj onaj koji je sjedinjen sa biskupom i to sa biskupom priznatim od ostalih, osobito od rimskoga.

¹⁾ De vi ac ratione primatus. C. XIII. §. III.

7. U crkvi zapovijeda biskup, koji se savjetuje sa svećenicima i koji opet pazi, da ostane složan sa ostalim biskupima.

8. Biskupi sabiru se često u sastanke, kojima predsjedaju biskupi višeg reda, kao što vidimo sv. Cyprijana, sv. Dyonysija, Firmilijana i biskupe rimske.

9. Nad svima pako stoji biskup rimski, koji sjedi na stolici sv. Petra, na kom je Isus crkvu svoju sagradio; ovaj bdije nad svom crkvom i od svih zahtijeva, da mu se pokoravaju, naročito:

a) biskup rimski zapovijeda u Galiji i Spaniji, u Africi, u Aziji; svuda se uvažavaju njegove nauke, njegove naredbe;

b) biskup rimski konačno prosuguje, osuguje ili odobrava razne nauke, gdje god bi se pojavile: u III. vijeku je osudio montaniste, artemonite, sabelijance, novacijance, Pavla iz Samosate;

c) biskup rimski nadzirao je i ispravljao učenjake katoličke: kao Origena, koji se Rimu podložio: učenog Hippolyta, koji se takogjer pokorio; sv. Dyonisija, koji se opravdavao i opravdao; sv. Cyprijana, koji se u strasti opirao, premda je priznavao njegovo prvenstvo;

d) biskup rimski primao je razne prizive i dotična je pitanja konačno riješavao;

e) o biskupu rimskom veli se: da sjedi na stolici Petrovoj, da je biskup biskupa, da imade primat, da u njega zablude nema;

f) najveća nesreća jest, odijeliti se od biskupa rimskoga, a biti s njim u zajednici reći će, biti u zajednici sa katoličkom crkvom;

g) biskup rimski tumači u raznim prigodama pravu nauku, on nadje za nju pravih izraza i dočim zabludiše najučeniji biskupi i učitelji (biskupi Cyprijan, Dionysij, Firmilijan; učitelji Origen, Tertullijan, Hippolyt), biskup rimski nikada zabludio nije.

Ako sve to razmatramo, ne će se činiti pretjerano, ako sa katoličkim učenjacima kažemo:¹⁾

»Sve do sada oertane borbe papâ proti raznim jeresijama i jerećicima, borbe proti zabludama kršćanskih učenjaka, Tertullijana, Hippolyta, Origena, borbe za pravu stegu i rimske navade, odluke za crkvenih razmirica o nauci Kristovoj, sve ovo silno je važno za pravu vjeru i za crkveni život i vidi se, kako su upravo pape vazda bili nepomična stijena vjere, na kojoj je sagradjena crkva,

¹⁾ Schrödl, l. c. pg. 319.

da nijesu nikada učili krive nauke, nego da su uvijek istinu i pravdu učili i odregjivali, te da su u najtežim pitanjima s mjesta odredili pravo, dočim su zabludili ili barem kolebali mnogi drugi učeni i pobožni muževi, pače i sabori, da su njihove odredbe u vjeri i stezi sadržavale već sada jezgru svekolikog kršćanskog bogoslužja, te se time posvjedočava upravo divan duhovni rad rimske crkve, da su pape u najglavnijim odredbama pretekli buduće vaseljenske sabore, na kojim su se pomenute papine odluke priznale kao istinite i prave. Ovakova naučna djelatnost papa ne može se protumačiti van odatle, što je Krist Petru obećao pomoć svoju, da će mu dati dar nepogrješivosti i da će ga čuvati, da mu ne malakše vjera njegova. Ovih darova i milosti i pomoći bijahu si pape, nasljednici sv. Petra svjesni; na tome oslonjeni vršili su vrhovnu vlast svoju kao učitelji i pastiri i zahtijevali za sve odluke vjerske i odredbe u stezi potpunu poslušnost. Većina erkava vazda se pridružila rimskoj erkvi, te su isto vjerovale, isto radile; ali gdje se digla oporba, prodrila je ipak napokon rimska vjera i rimska navada, pošto je kao erkveno korektnom i opravdanom dokazana.

„Srpski Sion“

o značaju crkvenog obreda u pitanju o sjedinjenju crkava.

Drago nam je, da se listovi pravoslavni bave raznim pitanjima o sjedinjenju; osobito nam je drago, kad donose članke pisane mirno i susretljivo, kao što je članak »o značaju crkvenog obreda u pitanju o sjedinjenju crkava,« koji donosi »Srpski Sion,« list srpsko-pravoslavne metropolije Karlovačke, u brojevima 8, 9, 10, 11, ove godine. Ovaj članak čini nam se znamenit i s toga, što je preveden iz ruskoga: znak, da su misli ovoga članka dosta općenite kod pravoslavnih. Mi ćemo glavne navesti, te izuzam dvije tri takogjer drage volje potpisati.

Članak naglasuje, da »jedinstvo u vjeri i ljubavi čini osnovnu, bitnu crtu hrišćanstva . . . s toga Hristos i apostoli osnovaše »jednu« vaseljensku crkvu.« Pošto »je jedinstvo bilo rastrgnuto, poniče u sredini raskinutih delova nekadanje vaseljenske celine čitav niz pokušaja sjedinjenja. Osobito se u naše dane pokazuju takove težnje. Ali kako se može doći do zakonitog sjedinjenja? . . . Specijalno, kako treba gledati na njihove obredne razlike?«

Sad najprvo govori o »tačnom pojmu o jedinstvu crkve uopće.« Tom prigodom lijepo piše: »S toga što su dogmati osnovani na božanstvenom otkrivenju i što čine predmet vaseljenskog predanja, imaju dogmati bezuslovan i neizgladivi značaj za sva vremena i za sve članove crkve Hristove. Ako i postoji pokret u dogmatičkoj oblasti, to je u smislu čisto logičkog razvića: dogmate koje je objavio Hristos i apostoli, postepeno raskriva sama crkva (u glavnom na vaseljenskim saborima), ali takovo razviće nije zamena jednoga sa drugim ili dodavanje novih dogmata . . . S toga je svaka pomesna crkva obvezana, da neizmenjeno čuva dogmate, koji su jednom ustanovljeni božanstvenim autoritetom; to je — glavna

pogodba crkvenog jedinstva, pa dakle i sjedinjenja razdeljenih crkava.«

Tako je pogledom na dogmate, sasna inače pogledom na obrede. Članak dobro veli, da mora u hrišćanstvu spoljašnje — obredna strana biti, »a nije neophodan potpuno tačan odregjeni oblik obredâ, koji bi, kao i dogmati, imao bezuslovan značaj . . . jer stroga odregjenost spoljašnjih oblika u religiji pretpostavlja njihovu tesnu organsku svezu s dogmatima, čiji su izraz. Ali ta svezu postoji u istinu samo u malo slučajeva: naime za one spoljašnje formule, koje su po zapovesti samoga Krista i apostola neophodna pogodba, da blagodat sidje na čovjeka i koje su same po sebi bitni deo tajana, kao n. pr. voda i prizivanje sv. Trojice u tajni krštenja, hleb i vino u euharistiji itd. Uopće nema takove neophodne sveze izvesnog obreda s dogmatom . . . nego samo veća ili manja podobnost spoljašnjeg oblika za realizaciju religiozne ideje . . . Obredi, koji su racionalni, t. j. koji više odgovaraju dogmatima, dakako da imaju više prednosti . . .«

Nadalje veli članak, da vasiljenska crkva ne trpi obreda neracionalnih, t. j. obreda, »koji su prema sadržini u rgjavom skladu ili sasvim protivreće božanstvenom zakonu«; ovakove obrede valja ukloniti, ako se misli o sjedinjenju. — »Druga važna pogodba,« veli dalje, »za značaj obreda je starina . . . prema tome prvo mjesto pripada onim obrednim oblicima, koji vode svoj početak od apostolskih vremena i uopće od prvih vjekova hrišćanskih. Ti obredi zajedno s bitnim formulama tajana, čine kao osnovno zrno, iz koga se organski razvija sva crkvena obrednost. Dodamo li amo još i praktičnu zgodu jednoličnog poretka u obredima, tada imademo tri glavne pogodbe, koje čine, da je do izvesnog stepena mogućna i potrebna stalnost i jednoličnost crkveno obrednih oblika i koje staju na put privatnoj samovolji u njihovom menjanju.«

Iza toga veli, da imade ova jednoličnost svoje granice. Obredi mogu se menjati »prema etnografskim osobinama raznih hrišćanskih naroda, prema njihovoj kulturi, istorijskim pogodbama života, geografskim osobinama zemlje itd. Svakomu su narodu drage svojstvene njegove osobine u bogoslužjenju i crkvenoj disciplini, na kojima se odbija njegov nacionalni karakter, njegov istorijski sklad života, koji mu daje specifičnu nacionalnu fizionomiju.« S toga talijanac »udara na bogoslužbeni kult utisak estetičnog ukusa, bleska i efekta, a tako isto . . . utisak praktičnosti. — dok s druge

strane Byzantinae, koji se navikao zadubljivati se u suštinu stvari . . . , unaša u bogosluženje duboki simbolizam i veličanstvenu prostotu. Ali pri svoj razlici spoljašnjeg iskazivanja ipak mogu jednako priznavati i shvaćati religioznu ideju.“

Zatim članak osugnjuje postupak, kad bi se zahtijevalo, da se pojedine crkve »u svemu izjednače s drugim crkvama. Tako nasilno zahtevanje spoljašnje jednoličnosti u ime hrišćanskog ujedinjenja, koje ga u istinu ne traži, može mu samo stati na put tamo, gdje se ono po suštini gotovo izvršilo, može još pojačati pregradu, koja dijeli nacionalne crkve. Dakako, da se obredna jednoličnost u svoj crkvi može želiti, a pošto se do nje ne može doći bez nasilja nad ukorenjenim nacionalnim osebinama i pošto bi se zapo- dele samo prepirke i nesloga, mora se odstupiti od nje na osnovu toga načela, da se hrišćansko jedinstvo ne sastoji u jednoličnosti.«

To su veoma lijepe ideje, koje mi izuzam njeke nekorektne izraze o nacionalnoj crkvi objeručke prihvaćamo. Zar nije u istom duhu pisao presvijetli gospodin nadbiskup Stadler u svojoj okružnici braći Srbima¹⁾: »I apostoli preuzevši službu propovjedničku pogjoše po svijetu, da pod barjakom rassetoga Spasitelja okupe sve narode od istoka do zapada, da im svjetlom istine božanske rasprše tmine, a um im napune svetim istinama; da im sree užgu ognjem ljubavi nebeske, ter im se odluči od svake pritrue zemaljske. Ali jesu li narodi, koji vjerovaše riječi apostolskoj, time izgubili svoj značaj, svoju narodnost, svoje običaje? Ne, jer što god ne dira u samu istinu, u samu ljubav, osta im poslije njihovog obraćenja, te se razvi prema osebjnim vlastitostima, vrlinama i naobrazbi svakoga naroda. Prema tomu i nastase razni obredi u istočnoj i zapadnoj crkvi. Jedinstvo sv. vjere sasvim se podudara s razlikošću zakonitih obreda; pače ti različiti obredi daju crkvi Hristovoj neki sjaj i neko čudovito veličanstvo. U takmenju različitih naroda istaknuše se dva plemena i prevladaše sve ostale: grčko i latinsko; i jedno i drugo imagjaše muževa, koji se odlikovaše oštroumljem, velikom učenošću, osobito u crkvenim stvarima, mudrošću, spisima, glasovitim djelima, svetošću. S pomoću tih muževa razvi se liturgija, dana od Isusa i apostola na istoku u grčkom jeziku, a na zapadu u latinskom. Od ostalih naroda, kako god je koji potpadao pod grčki i latinski upliv, poprimio je

¹⁾ Balkan, svezak I. 1896.

obred grčki ili latinski. I tako liturgija istočne i zapadne crkve, premda u sebi bitno jedna razvi se na različit način kod raznih naroda. Što se tiče Slavena, jedni su potpali pod premoć Carigradsku ter su zadržavši svoj jezik poprimili obred grčki, prem gdje gdje i sam grčki jezik zadržaše; drugi su potpali pod Rim primivši katoličku vjeru, ter su zadržavši svoj jezik poprimili obred latinski, prem gdje gdje zamijeniše svoj jezik latinskim ili skroz ili samo djelomice . . . Ono dakle, što zapadnu crkvu od istočne luči, nije ni liturgija, ni njezin obred, ni jezik kojim se obavlja, ni pismena; jer u samoj istočnoj crkvi ima raznih liturgija i raznih jezika, u kojima se obavlja, kao što i u zapadnoj crkvi ima raznolikosti u liturgiji i u jeziku . . . Budući da premnoge od naše braće Srba odvrća od nas razlikost liturgije, pa budući, da to nije ono, što nas rastavlja, mislim, da će proučavanje upravo te točke nas moći najviše zbližiti.«

Eto zlatnih riječi, koje se sasna sudaraju sa gore pomenutim tvrdnjama u »Srpskom Sionu.« Dočim se u svim dosadanjim navodima sasna slažemo, ne možemo isto tvrditi, što »Srpski Sion« iza gore pomenutih riječi dalje piše:

• »Zahtev potpune jednoličnosti obreda tim je više nezakonit, što i u slučaju, kad bi se to postiglo, ne može biti potpuno uklonjena nacionalna boja obreda, nego će se tek odati prednost jedne nacionalne crkve pred ostalima, kao što mi to u istinu vidimo na zapadu, gdje su sve osebine nacionalnih crkava prinesene na žrtvu sveobuzimajućem jedinstvu rimskog obreda: rimska crkva nije ništa drugo nego nacionalnost podignuta na dostojanstvo vasiljensko. Mesto takovog jedinstva, kao tamo, koje nosi karakter mrtvog formalisma, bez unutarnje istine, bez duha života, nama je potrebno živo duhovno jedinstvo u veri i ljubavi, u dogmatima i tajnama, ma ga i ne pratila svagda jednoličnost spoljašnja.«

Ove posljednje riječi iz srca potpisujemo, jer i mi nijesmo nigda drukčije mislili. No ne možemo dopustiti, što se naša zapadna crkva nepravdedno kudi. Mi nalazimo i u zapadnoj crkvi raznih liturgija: milansku, mozarapsku, galikansku; ali gdje ima liturgija rimska, svuda imade »boja nacionalnih«: mnogo imade razlika u istoj liturgiji, kao što se obavlja u Hrvatskoj ili Slovenskoj ili Njemačkoj, ili Franceskoj ili u drugih naroda. Nema svuda u svakom obredu latinski jezik, nego često se moli u narodnom jeziku kao kod bolesnika, sv. krsta, ženidbe, kod svih

pučkih pobožnosti, pače n. pr. u mnogim krajevima Istre i Dalmacije i Hrvatske obavlja se sva liturgija u staroslavenskom jeziku. Rim dakle ne zahtijeva jednoličnosti do skrajnosti; nego Rim strogo zahtijeva, da se stari obredi, osobito oni istočnih crkava sjedinjenih sa rimskom u svoj čistoći čuvaju. Čitaj samo članak: »istočni obredi i sv. stolica« u Balkanu I. svezak str. 17—33., ili članak »Leo XIII. i sjedinjenje crkve na istoku«, u Balkanu II. svezak str. 32—56.

Zaista rimski obred, koji se razvio i procvjetao mnogo vjekova prvo nego se istok od zapada odijelio, a da ga istok nije pokudio, ovaj obred dakle i latinski jezik prihvatiše narodi na istoku i u novom svijetu. Zašto? Jer iz Rima primiše vjeru, a s vjerom i liturgiju. To je moglo biti, a da se narodu i njegovom jeziku nikakova šteta nanijela nije, nego upravo svećenici rimskog obreda sačuvali su osobito slovenskim narodima jezik i razvili književnost, jer propovijedalo se u narodnom jeziku, pisao se katekizam i pisale nabožne knjige u narodnom jeziku. A Rimu je jedinstvena liturgija draga bila zbog veće sigurnosti, da se prevodom u narodne jezike ne pokvari čistoća vjere, i što se time tako lijepo izrazuje jedinstvo svega naroda kršćanskoga, da se svuda po svijetu u istom jeziku Bog hvali i slavi.

Veoma radosno pako prihvaćamo misli, što u pomenutom članku iza toga slijede: »Takovo apstraktno principijelno gledište na jedinstvo crkava, po kome razlika obreda u pojedinim nacionalnim crkvama može biti očuvana, ne prečeći im da budu grane jedne istinite crkve vaseljenske, imade za sebe faktičnog osnova u crkvenoj istoriji i — što je za nas od osobitog značaja — u istoriji crkve stare, nerazdvojene, na čijem je zemljištu jedino moguće zakonito izmirenje sada razjedinjenih crkava, jer nijedna od njih nema prava, da kida vezu sa svojom istorijskom prošalošću, ako neće da se odrekne svesti sebe kao pravoslavne crkve.«

Zlatnih riječi! Zar ne ističemo i mi u »Balkanu« onih istih misli? U svesku I. god. II. u članku »Makarija mitropolita moskovskoga pravoslavno dogmatičko bogoslovije« piše »Balkan« u istom duhu i smislu ovo: »neka bi na temelju crkve stare, koju pravoslavni bogoslovi nazivlju crkvu vaseljenskih sabora, prosudili stanje svoje, prosudili postupak crkve zapadne . . . i upitali se, koja crkva stoji na temelju one stare kršćanske crkve. Neke bi se barem u pokrajinama jugoslavenskim sastale komisije bogoslova

jedne i druge crkve, neka bi se u tim sastancima ispitalo tako zvane novotarije rimske crkve, da li su u sv. pismu i sveštenom predanju izrično ili barem uključeno?« U istom smislu piše i »Balkan« u ovom broju u članku »rastavila nas politika« u dijelu I. »vjera i raskol.« S toga eto navodi »Balkan« raspravljajući o dogmatima svjedočanstva stare crkve, dok bijasmo još sjedinjeni, a osobito svjedočanstva ne rimske, nego baš istočne crkve, kao n. pr. govoreći o bezgrešnom začeću Djevice Marije ili o primatu i nepogrješnosti pape u »Balkanu« svezak I. str. 78—100.; s toga ispituje, kakvo je ustrojstvo dao Isus svojoj crkvi, kakvo ustrojstvo crkve Isusove bijaše u I. i II. vijeku u »Balkanu« I., II. svezak i I. svezak g. II., ili »ustrojstvo crkve u III. vijeku« u ovom svesku. Eto tako mi radimo osvjedočeni, »da je jedino na tome zemljištu moguće zakonito izmirenje sada razjedinjenih crkava.« Kako nam je drago, da isto s nama misli ruski pisac pomenutog članka, pa i »Srpski Sion.«

Tečajem rasprave pisac članka nastoji protumačiti, kako je postala različitost u obredima. On veli, da osobito »u prvom periodu obrazovanja obreda sloboda beše široka, . . . a poslije apostola je duh slobode u obredu oslabio, ali ga nije nestalo . . . , s razvitkom obreda je ujedno išla i težnja, da se on ujedini, da mu se dade više ili manje odregjen i jednoličan vid za svu crkvu, ali u samom faktu njegovog razvitka ili obrazovanja . . . nalazaše se zalag njegove djelomične slobode . . . « Je li posve točno, što na dalje u raznim primjerima pisac kuša zorno protumačiti, kako su se obredi prema mjesnim okolnostima razvijali te postali različiti, neću istraživati, nego upućujem na članke, koje će »Balkan« o toj stvari donositi, jer je pitanje veoma teško i zamršeno, te je od potrebe, da se jezgrovito obraguje. S toga sve nas, a na pose braću pravoslavnu na te članke upozorujem. Zadovoljno pako ističem ove tvrdnje našeg pisca pogledom na obrede rimske crkve. On piše: »Pravoslavna crkva ne može na korist nepravoslavnih popustiti ni jednom jotom u svome dogmatičkom učenju, koje ona od starine neprikosnoveno čuva, ali . . . ona se mora snishodljivo odnositi prema njihovim obrednim razlikama . . . Što se tiče specijalno obreda rimske crkve . . . takav odnošaj je tim više zakonit i umestan, što su se mnogi obrazovali još do razdeljenja crkava; takove su osobine rimske crkve one, koje se tiču postova preko sedmice, posta četrdesetnice . . . hljeba za euharistiju, lica, koja imaju

pravo svršaviti miropomazanje itd. . . . ove osebine ne sadržaje ništa jeretičkog, protivnog božanstvenom otkrivenju, te ih s toga može trpiti pravoslavna crkva, kao što ih je trpila stara crkva. Istim se karakterom odlikuju i kasnije obredne novotarije rimske crkve, n. pr. upotreba svirke pri bogoslužjenju itd. . . . ali sve ove izmene ne idu tako daleko . . . , da bi mogle stati na put crkvenom sjedinjenju. « Ovo ispovijedanje rado prihvaćam; izostavio sam samo neke rečenice i označio ih točkama, da ne budem predug, jer sadržavaju neosnovane uvrjedljive tvrdnje po rimsku crkvu, no, koje mogu piscu oprostiti, jer s jedne strane vidim, da nam hoće biti susretljiv, a s druge strane vidim, da nas još ne pozna, nego gleda nas na očala obojena predsudama, uzeta osobito iz knjiga protestantskih i starokatolika, koji su piscu veoma simpatični.

No, ne mogu mimoći ovih tvrdnja o Rimu i papi crpljenih na žalost iz istih nečistih i mutnih vrela: »Rim, otrgnuvši se od crkvene zajednice usljed duhu vasiljenske crkve protivne težnje papâ za apsolutnim gospodstvom, brzo je išao po tom klizavom, strmom putu i sada je došao još do veće nemogućnosti općenja s pravoslavnim istokom. Silom papskog apsolutizma Rim zahteva ne jedinstva s njim, nego pokornost u svemu: kao u vjeroučenju, kojim raspolaže papa po svojoj uvidjavnosti tako i u obredu. Što se posljednjeg tiče, on ne priznaje pojedinim crkvama pravo slobodnog, nacionalnog samorazvitka. Rim je smrt nacionalnim crkvama, s pravom opaža jedan Starokatolik. Dakle sjedinjenju Rima s pravoslavnom crkvom stoje na putu ne samo njegove dogmatičke novotarije, nego i njegova netolerancija prema obrednim razlikama drugih crkava, koja se kosi s njihovim zakonitim nacionalnim interesima, — i dakle ono se može ostvariti tek onda, kad se uklone te prepreke ili — bolje reći — kad se ukloni opći i jedini uzrok njihov — papski apsolutizam. «

Rado bih znati, u čemu taj papski apsolutizam stoji? Ja sam katolik, pače svećenik, stojim prilično visoko u crkvenom dostojanstvu, sudjelujem kod uprave crkve, a o tome apsolutizmu ništa ne osjećam. Pače to vidim, kako papa rado prima savjete biskupâ, kako ih sam za savjete pita, kako brani slobodu crkve i savjesti protiv onih gragjanskih oblasti, koje bi rado crkvu skućile pod svoju premoć, kako brani svetost braka, pravo roditeljsko na svoju djecu, kako štiti biskupe protiv progonstva crkvi neprijaznih vlada, kako opominje vlade i vladare, da ima nad njima Bog, koga valja

da i oni slušaju. Apsolutizam, gdje jest? Papa stoji na nauci sv. pisma, na crkvenoj predaji, na sv. Ocima, na crkvenim saborima: naročito na temelju onih starih sedam vaseljenskih sabora, papa mora držati razne ugovore i konkordate, papa ima biskupe, kojih ne može dignuti i ukinuti: svim time je papa vezan — gdje je apsolutizam? Papa je kao otac u kući: on mora paziti i pred Bogom je dužan učiniti sve ono, što je za dobrobit obitelji nužno, a članovi valja da se pokoravaju, neposlušne može, pače mora iz kuće otjerati; ovi će vikati na oca svoga i psovati ga; no, pitam, da li su ovi one pouzdane osobe, od kojih možeš saznati, kakav je otac? zar se ne će na oca tužiti: da opravdaju sebe u najernijim ga bojama prikazivati? Zašto dakle slušate protestante, zašto starokatolike o našoj crkvi i naročito o papama? Mutno je to vrelo, pa nas s toga nepoznate, krivo sudite. U čem stoji papino apsolutno gospodstvo? Eto mi tvrdimo, da je Isus dao Petru i njegovim nasljednicima primat u crkvi; tako učimo na temelju sv. pisma, na temelju sedam vaseljenskih sabora, na temelju starih, naročito grčkih sv. otaca, na temelju sv. liturgije; proučite naše navode i nauke, a onda govorite! Bit će vam kao Bessarionu, koji bješe s početka silan neprijatelj sjedinjenju i koji je prebacivao latinima, da su tekste sv. otaca pokvarili: no, kad je sam tekste čitao i proučavao baš iz izvornika i uvidio, da imaju latini pravo, a on krivo, postao je najrevniji branitelj svetoga sjedinjenja. Proučavajte dakle barem to, što piše »Balkan« o papi i o ustroju crkve, onda, molim, govorite o strahovitom apsolutizmu rimskih papa.

Kad se upoznamo, kad sa sebe zbacimo mržnju, koja se prečesto puta nalazi u članovima jedne i druge crkve, zavolit ćemo se, ljubiti ćemo se i onda sasna lako sjediniti. Što nas je rastavilo? Zar vjera? Zar razlika u obredima? Ne! Istinito veli pisac vašeg članka u »Srpskom Sionu«: »Uzrok tim sporovima treba tražiti ne toliko u privezanosti samim obredima, mrtvoj bukvi, koliko u općem karakteru svih odnošaja, koji su se u to vrijeme utvrdili između Grka i Rimljana. Tad se već jasno pokazala razlika težnje i interesa dve velike polovine hrišćanskog sveta... Obredne razlike su bile tek izgovor, da bi se iskazalo neprijateljstvo, koje je vekovima kipelo.« Ove se tvrdnje u glavom sudaraju sa našim člankom u ovom broju »Balkana«: »rastavila nas politika.« Ako nas nijesu rastavile obredne razlike, nego neprija-

teljstvo, nastojmo dakle upoznati se, zbližiti se, pa opet velim zavolit ćemo se i ljubiti, a time već je nestalo glavnog uzroka nesretnom našem razdoru.¹⁾

—ra.

¹⁾ Pisac veli na jednom mjestu: „Crkva je odlučno ustajala samo protiv onih obreda i običaja, koji su protivrećili božanskoj istini, n. pr. ponikli na zemljištu neznaboštva i jeresi.“ Ja kažem, da upravo s toga razloga zapovijedio je papa Viktor, da se ima uskrs svuda svetkovati u nedjelju prema običaju zapadnom (Gledaj „Balkan“, svez. I., str. 137. sqq.); opet s istoga razloga zapovijedio je papa Stjepan, da se ne smije opetovati krst nad šjersetikom, koji se povratio u katoličku crkvu (gledaj ovaj broj „Balkana“ u članku: „ustroj crkve Isusove u III. vijeku“.) S toga pisac stvari nipošto ne shvaća, kad dva puta govori o netoleranciji pape Viktora i Stjepana.

Ustaljenje Uskrsa na opredijeljenu nedjelju sa stanovišta kršćanske predaje¹⁾.

Prvi dio.

I.

Od njeko doba raspravlja se u štampi, a još više možda u upravnim krugovima mnogih država, pitanje, koje zovu izrazom više ili manje točnim, ustaljenje²⁾ Uskrsa. Evo o čem se radi.

Svako znade, da Uskrs pada među 22. marta i 25. aprila. Povrh toga, pošto se Uskrs ravna prema uštapu, koji pada sa istonočjem proljetnim ili slijedi za njim, nastaje baš odatlje najveća neredovitost. Tako n. pr. ove godine 1897. naš Uskrs pade 18. aprila; 1902., ako se ništa ne utanači o tom, pasti će na 30. marta, a 1905. na 23. aprila. Dosta mi je ovo primjerâ. Jedva je potrebno te primjetim, da ovaj izraz »neredovitost« valja uzeti odnosno na našu građansku godinu, jer ništa nije neredovito u kretanju zvijezda. Kad bi na zemlji bio isti red, kako i na obzorju, zemlja bi bila već predvorje raja.³⁾

¹⁾ Priredio za Balkan naš suradnik Lector.

²⁾ Stalno mjesto = *Locus fixus*. Belosztenez: Gazofilazium: prema tomu *fixatio* = ustaljenje.

³⁾ U gibanju zvijezda mogu nastati prividne nepravilnosti s razloga, koji do sada nisu dostatno proučeni — kako imademo primjera u dužini godine — nu ništa neredovita u smislu, u kojem se uzima ova riječ. *

Dani što sam ih naveo vrijede za Uskrs zapadni, nu istu neredovitost odnosno na građansku godinu, opažamo za Uskrs pravoslavni uz to, povrh toga, da ovaj posljednji pada rijetko sa Uskrsom zapadnim i što je on zbog razlikosti kalendara, katkada pomaknut sve do u prvu nedjelju maja po zapadnom kalendaru. Slijedeća prispodobna skrižaljka Uskrsa zapadnoga i Uskrsa istočnoga od ove do 1910. godine zanimati će mnoge štioce i dosta je za našu svrhu. Popratiti ću ju nekolicim opaskama.

Uskrs zapadni :

Uskrs pravoslavni :

1897. 6/18. aprila	13. aprila (25. aprila)
1898. 29. marta—10. aprila	5. aprila (17. aprila)
1899.* 21. marta—2. aprila	18. aprila (30. aprila)*
1900. 2/15. aprila	9. aprila (22. aprila)
1901. 25. marta—7. aprila.	1. aprila (14. aprila)
1902. 17/30. marta	14. aprila (27. aprila)*
1903. 30. marta—12. aprila	6. aprila (19. aprila)
1904. 21. marta—3. aprila	28. marta (10. aprila)
1905.* 10/23. aprila	17. aprila (30. aprila)*
**1906. 2/15. aprila	2. aprila (15. aprila)
1907.* 18/31. marta	22. aprila (5. maja)*
1908.* 6/19. aprila	13. aprila (26. aprila)*
**1909. 29. marta—11. aprila	29. marta (11. aprila)
1910.* 14/27. marta.	18. aprila (1. maja)*

Opazam najprije, da poslije 28. febr. (12. marta) 1900. biti će razlika medju obim kalendarima, ako se ništa ne promijeni, ne 12 nego 13 dana. Neka se primjerice prispodobi Uskrs zapadni 1897. (6/18. aprila) sa Uskrsom 1908. (6/19. april); Uskrs katolički 1898. (29. marta, 10. aprila) sa Uskrsom 1909. (29. marta, 11. aprila.)¹⁾

U godine označene jednom samo zvijezdicom (1899., 1902., 1905., 1907., 1908., 1910.) pada Uskrs pravoslavni poslije 2. apr.

¹⁾ To dolazi odatlje, što će godina 1900. za zapadne kršćane biti prosta, a za pravoslavne prestupna; to jest, njihov mjesec Februar imat će 1900. dana 29 mjesto 28. Odatlje slijedi, da će prvi dan iza 28 Februara do 12 marta, biti 29 Februar -- 13 mart; a drugi dan biti će 1/14 mart i tako dalje s razlikom od 13 dana mjesto 12.

po našem kalendaru, a to je šest puta u odsjeku od samih četrnaest godina (1897.—1910.). Ja ću odmah doći na ovu vrlo važnu točku, ovdje opažam, nuzgredice, da 1907. i 1910. Uskrs pravoslavni pada u maj po našem kalendaru.

U godine označene dvojakom zvijezdicom (1906. i 1909.) pada Uskrs pravoslavni u isto vrijeme sa našim.

Od 1897. do 1910. godine, u razdobju od trinaest godina, to se događa samo dvaput.

Uskrs dakle, bilo katolički bilo pravoslavni, razmatrali ih osebice ili ih prisposobljali megjusopce — pokazuju velikih neredovitosti gledom na vrijeme kad se slave, a to je povod s gledišta gradjanskoga i upravnoga, u današnjem stanju društva i međunarodnih odnosa, neprilikama: koje su možda pretjerane, nu na koje se ipak tuže. S toga se razloga javlja, sve više i više, želja, da nadležne vlasti ozbiljno porade, kako bi se tome našlo lijeka, pa da se bud dokine, bud barem umanji prevelika pomičnost Uskrsa i svetkovina, koje o tom ovise. A i to je vrlo dobro, što se misli poći k nadležnim vlastima, jer bi se htjelo, u njekim krugovima, da se to pitanje raspravlja bez svake crkve, ili barem bez crkve katoličke.

Mislim dakle, da vršim djelo korisno kad pomažem, te se svijet kršćanski, a napose kršćani zapadni pripreve na ono, što se meni čini te je neuklonivo — ustaljenje, barem relativno Uskrsa, a to će biti, ako se poveže na opredijeljenu nedjelju.

II.

Gdjeki štilac pitat će me u čudu, kako se može raspravljati ovo pitanje izvan crkve katoličke.

Razlog je laglji nego li se misli: s pričinjena neznanja. Izjasniti ću to. U svim skoro državama, vlade, bile ma u kakvom odnošaju sa crkvom, obaziru se ipak u svojim kalendarima na Uskrs.

Ne govoreći o zemljama, koje se smatraju kao katoličke, prijerice Italija i Franceska, Engleska i protestantske države stavljaju ovaj veliki dan i druge, koji o njem ovise, u red svetkovina državom priznatih. Neredovitost dakle Uskrsa nametnula je već

misao, da se na nj više ne obazire u raznim granama državne uprave. A jer sam spomenuo Francesku, ta država mogla bi lasno biti prva, da ne dade te bi u njenom političkom i upravnom kalendaru ostao i trag kršćanstva, kad bi nastavljala, razumije se, proglašivati slobodu savjesti. Meni se ne čini bez namjere, što je od 1876. i 1877. izbio na javu u Uredskom Godišnjaku za duljine (*Annuaire du bureau des longitudes*) u Poznavanju vremena (*Connaissance des Temps*) kalendar republikanski, tamo gdje se sporedjuju najpoglavitiji kalendari, koji su u porabi kod naobraženih naroda. A barem je čudnovata okolnost, da je jedan od najvatrenijih branitelja i širitelja misli, da se za Uskrs odredi točno opredijeljena nedjelja, a očevidno za sada takogjer branitelj razkršćanja — neka mi se oprostí ova riječ — državnog kalendara, bijaše velečasni svećenik Croze, duhovnik tamnice Roquette u Parizu, kaznionice za osudjene na smrt. Ne kažem ništa nevjerojatna, kad spomenem, da neprekidno općenje sa ljudima, koji vele štiju spomen na veliki franceski prevrat, i sigurno uvjerenje, da se to veleštovanje ne ograničuje samo na ćelice zatvora Roquette, uplivilo je donjekle na gorljivost, kojom je časni Croze išao za svojom misli i koju je pače hotio meni zapisati, kao njeku vrst oporuke. I doista malo prije svoje smrti izrazi želju da me vidi u bolnici Marije Terezije, a to zato, da mi predade poligrafiran rukopis, gdje bijaše zbio najpoglavitije dokaze u prilog ustaljenja Uskrsa — u tom smislu, da se ograniči na opredijeljenu nedjelju s gledišta uprave crkvene.

Nu nije samo vjerojatnost, da će njeke države, uzev za izliku neredovitost Uskrsa, početi s toga da se ne obziru na crkvu u svojim političkim i upravnim kalendarima, vrijedna te joj pogledamo u lice i to već sada. Ovim se pitanjem bave već pravoslavne države. Od 1864. izlazio je u Glasniku ministarstva za javnu nastavu u Petrogradu (*Журналъ народнаго просвѣщеня*) ruski prevod predavanja, što ga je u Frankfurtu držao na njemačkom jeziku glasoviti Müller, profesor zvjezdarstva na sveučilištu u Dorpatu (danas Jurjev). Prispodabljaó sam njemački izvornik sa ruskim prevodom: cenzura je nešto odrezala, nu stavak, gdje se izriče želja, neka se Uskrs poveže sa opredijeljenom nedjeljom, nalazi se podpuno. Nu ovo nije sve.

Početakom 1894. bijah u Petrogradu, pa sam mogao zamjetiti, da je to velika želja u krugovima vrlo visokim, gdje bi ju ja

očekivao bio najmanje. Mogao sam isto tako odgovoriti, da su se druge pravoslavne vlade latile već toga pitanja, i da ih ono tim više zanima, što im pruža sretan izlaz, kako će se povući iz teškoće, radi koje su u neprilici, da naime podju ispravljat kalendar, a da ne budu, izkazujući neizravno počast sv. stolici, u očima pučanstva izdajice, izdajice narodne stvari, koja se svakojakim putevima zanosi i za iste pogreške u kalendaru. Ovu bi tačku trebalo, da ju dobro razumijemo, na dugo izjašnjivati. Onima, koji poznavaju pravoslavni svijet, toga netreba i priznati će, da sam dobro upućen, a što se drugih tiče molim ih, neka mi vjeruju na besjedu, pa mogu doći u one krajeve, odkle pišem, da se i oni o tom osvje-doče.

Medju vjerojatnosti dakle, koje je korisno na oko uzeti, jest i ta, da Rusija, pozvav se na potrebu napredka i na međunarodne odnošaje, uzme u ruke ustaljenje Uskrsa u zemljama pravoslavnim, pa ne ima dvojbe, ako ona to hoće, da će vlasti erkvene i gregjanske svih pravoslavnih zemalja povladjivati tu preinaku i pohititi, da ju prihvate.

Pa ako se to zbude — a to nije nipošto nevjerojatno — protestanti će tim manje otežati, da slijede taj primjer, što će oni u tom naći, da je kršćanski pravoslavni svijet u život priveo ono, što su oni davno već želili. Za dokaz pako da protestanti nisu tako jako skloni uskrsnomu pravilu erkve katoličke, kako bi se moglo vjerovati, spomenuti ću samo činjenicu, da protestantska naseobina u Sofiji, ima dvije ili tri godine, slavi Uskrs isti dan, kada i crkva pravoslavna.

U kratko, dobro je te se na oko uzme mogućnost, da — ako svijet protestantski prihvati odluku crkve pravoslavne — svijet katolički nadje se osamljen u svetkovanju svoga Uskrsa, koji bi samo kod katolika i nadalje dolazio u doba vrlo neredovito gledom na gradjansku godinu.

III.

Istaknuo sam kao vrlo važnu tačku, da godina 1899., 1902., 1905., 1907., 1908. i 1910. pravoslavni Uskrs pada poslije 25. aprila po našem kalendaru. Zašto je ova tačka tako vrlo važna? Jer nam ona pokazuje, da je crkva pravoslavna u očitom protu-

slovju — skoro svake druge godine — sa propisom sabora Nicejskoga, na koji se proti nama pozivlje. Svi doista mogu čitati u tipiku (*τιπικον*) carigradskoga patrijarhata, kao da bi bio taj sabor propisao, neka se uskrs svetkuje prve nedjelje poslije uštapa, što slijedi iza proljetnoga istonočja ili pada s njim zajedno. Pošto pako istonočje proljetno dolazi 20. ili 21. marta po našem kalendaru, prva nedjelja, što slijedi nakon spomenutoga uštapa, ne može nikada ni u kojem slučaju, pasti poslije 25. aprila po našem kalendaru, nikad ne može uskrs pasti poslije 35 dana nakon istonočja.

Pravoslavni se ispričavaju navodeći propise nekoliko sabora, prema kojima se kršćanski Uskrs imade vazda svetkovati poslije Uskrsa Izraelićana, idu pače u tom tako daleko, te okrivljuju katolike, da su za ljubav novotarijama prekinuli sa stoljetnim predajama cijeloga kršćanstva. Činjenica je u istinu, mi katolici svetkujemo dosta često — 3 put u svakom odsjeku od 19 godina — svoj Uskrs prije Uskrsa Izraelićana, kadkada isti dan sa Izraelićanima. S druge strane međjutim svak može čitati u Uputi, što je štampana na početku svakoga časoslova i svake misne knjige (*De anno et eius partibus*), da se naš Uskrs vazda svetkovati mora u nedjelju poslije uskrsnoga dana jevrejâ (14 Nizan-a), to jest u nedjelju, što dolazi poslije uštapa, koj pada zajedno sa istonočjem, ili koja prva za njim slijedi — pošto je dan toga uštapa dan Uskrsa jevrejskoga. A da se odstrani svaka pogibelj te zajedno panu, ide se tako daleko, te se propisuje naročito, ako je dan uštapa nedjelja, Uskrs se imade prenijeti na slijedeću nedjelju: *ne cum Judaeis conveniamus: to jest, da se ne svetkuje isti dan kad i Izraelićani. (I b. de festis mobilibus.)*¹⁾

¹⁾ „Quoniam ex decreto sacri Concilii Nicaeni, Pascha, ex quo reliqua festa mobilia pendent, celebrari debet die dominico qui proxime succedit XIV. lunae primi mensis (is, vero, apud Hebraeos vocatur primus mensis cujus XIV. luna vel cadit in diem verni aequinoctii, quod die 21. martii contingit, vel propius ipsum sequitur) . . . proximus dies dominicus hunc XIV. sequens (ne cum Judaeis conveniamus, si forte dies XIV. lunae caderet in diem Dominicum) sit dies Paschae. — Znade se, da je dan 21. marta, što ga rubrika opredjeljuje za istonočje, dan dogovorni, koji se pak ne odmiče više nego jedan dan, u Evropi, od običnog astronomskega dana. Svako takogjer znade, da istonočje dolazi ne samo u razne ure za svaku duljinu, nego takogjer, jer se dvostruko nadnevljuje na zemaljskoj kruglji, u dva razna nadnevka prema zemljopisnom položaju (iztok ili zapad) raznih pokrajina. Evo zašto astronomsko ustaljenje uskrsa predpostavlja, da je razpravljeno pitanje o prvom (početnom) meridijanu, pa takogjer pitanje o me-

Kako je dakle to, da usprkos ovim propisima naš Uskrs dosta često pada prije, kadkada sa Uskrsom Izraelićana? To se tumači posve jednostavno. Da se poslužim izrazom dra. Shwarza u klasičnom djelu: *Der jüdische Kalender*, što ga nagradila vjerska vlast izraelitska »ni mladi mjeseeci, ni godišnje dobe, ne sudaraju se više, u sadanjem kalendaru izraelitskom, sa obzorjem¹⁾«. Drugim riječima, Izraelićani ne svetkuju više vazda svoj Uskrs u doba propisano Mojsijem.

Svak razumije, kad je tomu tako, — sve da pretpostavimo, e bi Crkva morala uzeti izhodištem svoga Uskrsa uskrs izraelićana — kršćani nisu obvezani, da ih slijede i u njihovim zabludama²⁾. Odatle bi slijedilo, logično, kad bi se svidjelo Izraelićanima, da svetkuju svoj uskrs isti dan kad je i naš, mi bismo samo radi toga, morali svoj prenijeti; slijedilo bi, drugim riječima, da bi vjerska vlast, koja ustanovljuje dobu za kršćanski Uskrs, bila sinagoga i u istim svojim zabludama! Evo razlog, što svaki put, kad izraelićani svetkuju svoj uskrs mjesec dana kasnije nego li im je propisao Mojsij, mi pretpostavljamo da ga svetkuju u doba, što im ga propisuje njegov zakon, to jest mjesec dana ranije, pa ne premještamo nipošto dobu našega Uskrsa. Imademo li krivo, ili ne imamo li pače očevidno pravo?

Evo na što se svodi pred mirnim i hladnim razborom, prikor što nam ga šalju pravoslavni i što sam ga čitao u mnogim i mnogim djelima i listovima, da kršimo propise sabora Nicejskoga, — propise, koje ću kasnije navesti doslovno, — jer mi svetkujemo naš Uskrs kadkad prije, kadkad pače sa Izraelićanima i evo, ta-

ridijanu, na kojem preskače datum. (Meridijan, na kojem se mijenja (ili preskače) datum, danas je mučke bez dogovora onaj, koji ide kroz tijesno Behringovo. Što se tiče rta princa Waleskoga (Amerika) podne je u subotu, a na istočnom rtu (Azija) podne je u nedjelju (sa razlikom od 4 časa, koja nastaje sbog širine tijesna). Nu ove dvije točke predaleko bi me odvele od moga predmeta. Napokon opažam, da prvi mjesec Izraelićana, što ga spominje erljenica, mjesec Nisan, jest prvi mjesec njihovoga crkvenoga kalendara, njihova bo gragjanska godina počima mjesecem Tischri.

¹⁾ „Weder die Moledoth, noch die Tekuphot, mit dem Himmel übereinstimmen.“ **Schwarz** (Dr. Adolf) „Der jüdische Kalender historisch und astronomisch untersucht.“ Breslau 1872. p. 120.

²⁾ Ovo priznaje i čuveni grčki kanonista Blastarés u cijenjenom svojem *Συναγωγή*; gledaj rubriku: *Πάσχα*

kodjer, na što se svadja glavni prigovor, što ga navode proti gregorijanskom popravku — na puko opsjenjivanje.

U ostalom stvar je bjelodana. Pošto bi Izraelićani morali, prema svomu zakonu, svetkovati uskrs primo mense, quartadecima die mensis (Ex. 12, 18), to jest u dan uštapa, što pada zajedno sa istonoćjem ili slijedi za njim, kad crkva katolička propisuje, neka Uskrs pane prvu nedjelju poslije toga vremena, čini nam posve nemogućim te svetkujemo naš uskrs bilo prije bilo sa Izraelićanima, barem onda ne, ako ovi ne krše zapovijed svoga zakona, za koji slučaj mi očevidno nismo odgovorni ni ako je naš Uskrs prije ni ako je zajedno s njihovim. »Mi moramo ustanoviti pravila i udešavati ih — opaža protestantski pisac — ne prema tomu, što Izraelićani čine, nego prema tomu, što su oni dužni činiti usmisluzapovijedi božanske!.)“

Poslije ovoga, što spomenusmo, štilac će shvatiti, koli prikaldan i zamašan je korak jednoga odličnoga prelata na slavenskom jugu, koji je prvi, ako se ne varam medju biskupima pravoslavnim, javno o pravoslavnom kalendaru rekao, da nije više u skladu sa propisima sabora Nicejskoga. U listu, što ga pripóčise novine, Msgr. Mihajlo, mitropolita Beogradski, obratio se oko 1890. godine na vaseljenski patrijarhat Carigradski, iztaknuv činjenicu i predloživ, neka se sazove njeka vrst sabora, gdje bi sjedili zastupnici svih samostalnih pravoslavni Crkava, da porade uz pomoć pravoslavnih astronoma o popravku kalendara.

IV.

Oni, koji znadu, kako u pravoslavnom svijetu najrazboritije i najodlučnije pokušaje oslabi svakojako takmenje političko, vjersko, narodnosno, neće se čuditi, što korak Msgr. Mihajla nije imao, barem javno, do sada nikakva uspjeha. Nu ipak dva pitanja, koja je on potaknuo, naime o popravku kalendara i uskrsnoga pravila što se danas rabi, srećom nisu u pravoslavnom svijetu, ni s daleka, kako bismo rekli, pokopana. Pače i kod svih poslaništva šest velikih

¹⁾ Horrebow (Petar) „Consilium de nova methodo paschali ad perfectum statum perducenda, ac deinceps omnibus christianis commendanda Hafniae, 2 ed. 1740—41. §. XCVII. Znamenito ovo djelo posvetio je pisac, član kraljevske akademije u Kopenhagenu, kralju Kristijanu VII. Tu se predlaže, neka se opredjeljuje Uskrs računanjem astronomskim, na mjesto cykla — koje pitanje nije u okviru ovoga članka.

sila u Carigradu, onda kod legacija ili agencija diplomatskih kod visoke porte, potaklo ih je prošle godine najprije književno društvo grčko *Σύλλογος* njeka vrst akademije, što zastupa, kako se razložito veli, »prosvjetnu misao Helena«, a za tim društvo helleno-katoličko *Σύμπνοια*. Korak društva *Σύλλογος* bijaše u tom, što posla, u dva primjerka, spomenutim poslanstvima, legacijama i agencijama, predavanje, komu bijaše predmet: Rusija i popravak kalendara u odnošaju sa carigradskim patrijarhatom¹⁾; uz molbu, nekaga saopće svojim odnosnim vladama. Potaknuta tim primjerom, *Σύμπνοια* učini isto sjednim predavanjem, koje je držano njenim utjecanjem u dvorani Francezkoga Saveza u Carigradu o ujedinjenju i znanstvenom ustaljenju Uskrsa na treću nedjelju poslije istonoćja.²⁾ Posebna važnost ovoga dvostrukoga koraka stoji u tom, što potječe od dva grčka društva, svjetovna, a u isto doba odlučno domoljubna.

Pisac ovoga članka upućen je takodjer, da se je bud carigradski patrijarhat bud metropolita Beogradski obratio zadnjih mjeseci 1896. godine na Svetu sinodu Rusku, neka se sporazume glede kalendara. Na taj način, u isto vrijeme, kad je pitanje podneseno i pred vlast, koja štiti sve pravoslavne, podneseno je takodjer pred sinodu, čiji će zaključci, u ovom predmetu, biti pravi zakon u cijeloj pravoslavnoj crkvi, a podnijela ga je tamo prva vlast ove crkve i predstavnik najznamenitije do sada slavenske države poslije Rusije, Srbije. Sve ovo čini, te slutim, da se vrijeme odgadjanja primiče kraju. S druge strane zabune i zapletaji, koji bi bili u današnjem stanju međunarodnih odnošaja neizbježiva posljedica, da se u jedan mah promijene razlike medju dvim kalendarima, gregorijanskim i julijanskim; mjesto dvanaest poslije 28. februara (12. marta) 1900. trinaest dana — bje povod, da se pomislilo u visokim krugovima ruskoga carstva, ne bi li se za slučaj, te bi se još pridržao stari kalendar, prihvatila prolazna mjera, a bila bi u tom, da 1900. ne bude prestupna u kalendaru julijanskom, pa da razlika bude i na dalje 12 dana. Bude li mjera, za koju mi kažu da je skoro određena, i prihvaćena, imati ćemo najzanimiviji pri-

1) La Russie et la réforme du Calendrier en relation avec le Patriarcat de Constantinople.

2) De l'unification et de la fixation scientifique de la Pâque au troisième dimanche après l'équinoxe.

zor, da će naime pravoslavna crkva rabiti kalendar svoje vrsti, koji neće više biti ni stari julijanski ni gregorijanski.

Bilo ma kako sa ovom posljednjom točkom i negovoreći ništa o borbi, koja se već vodila u ruskoj štampi, koja zahtijeva, da se pitanje konačno riješi, nije daleko dan, kada će se Rusija konačno latiti dvostrukoga popravka: da popravi kalendar, kako bi se udovoljilo zahtjevima naobraženoga svijeta i da popravi pravilo o Uskrsu, kako bi prestalo veliko protuslovje, koje postoji među propisima sabora Nicejskoga, što ih navodi crkva pravoslavna, a govore o vremenu Uskrsa. Među tim čini mi se shodnim, da dadem u javnost slijedeću skrižaljku, a izričem takodjer želju, da ju pomognu proširiti listovi i smotre raznih država. Mnogo će se dobiti, ako se učini, te prestanu opsjenjivanja, jer znamenit napredak, što ga sav svijet traži, ujedinjenje kalendara, neće se izvesti van u dan, kad će se to pravedno uvažavati.

Skrižaljka glavnih povrjeda u pravilima, što se pripisuju saboru Nicejskomu, a tiču se vremena za Uskrs, od danas do godine 1950. u kalendaru, koji se danas rabi u crkvi pravoslavnoj.

Prema tipiku (*Типикон*) Uskrs imade se svetkovati prve nedjelje poslije uštapa, što slijedi iza istonočja (равногедъвие) ili pada zajedno s njim.

Proljetno istonočje dolazi, danas, 8/20. ili 9/21. marta.

Nikada ne može Uskrs doći više od 35 dana iza istonočja. U istinu čita se u staroslavenskim Пасхама, kod slova А (35 m.) **Брѣтѣлѣдѣ — пасха Христова ѡпрѣдѣна К С** ¹⁾ Odatlje slijedi, kada pravoslavni Uskrs pane poslije 25. aprila po zapadnom (od 8/21. marta do 13/25. ima 35) crkva pravoslavna u protuslovju je sa pravilima sabora Nicejskoga, na koja se ona poziva.

Nu od danas do 1950. — dakle samo u 53 godine — crkva pravoslavna, ako ne popravi svoj kalendar, svetkovati će osamnaest puta Uskrs više od 35 danas poslije istonočja, pa i onda, ako se računa da dolazi vazda na 9/21. marta, a nikada na 8/20. marta.

¹⁾ Мѣспѣслоз, Москва 1894, p. 47 (мз) verso — Тредникъ, Москва 1881., p. 549 (фмж) verso.

1. Opazka. Iza 1900. godine 35. dan poslije istonočja biti će 12/25. aprila, jer će razlika porasti od 12 na 13 dana radi umetanja prestupne godine samo u kalendar julijanski.

Godine.	Zadnji rok kanonički.	Uskrs pravoslavni.
1899.	13/25. aprila	II 18/30. aprila
1902.	12/25. aprila	III 14/27. aprila
1905.	id.	III 17/30. aprila
1907.	id.	IV 22. aprila, 5. maja
1908.	id.	X 13/26. aprila
1910.	id.	II 18. aprila, 1. maja
1913.	id.	III 14/27. aprila
1918.	id.	IV 22. aprila, 5. maja
1921.	id.	II 18. aprila, 1. maja
1924.	id.	III 14/27. aprila
1926.	id.	K 19. aprila, 2. maja
1929.	id.	IV 22. aprila, 5. maja
1932.	id.	II 18. aprila, 1. maja
1935.	id.	II 15/28. aprila
1937.	id.	K 19. aprila, 2. maja
1940.	id.	II 15/18. aprila
1945.	id.	IO 23. aprila, 6. maja
1948.	id.	K 19. aprila, 2. maja

Drugi dio.

V.

Latimo se sada, slobodno, pitanja s gledišta nauke i predaje katoličke. Ja to činim tim radje, što je ovo pitanje, u njekim krugovima, podiglo viku, da ju ne bi mogao nazvati opravdanom, ali na koju se valja, doista, vrlo obazirati — i ja se oslanjam na ovu riječ. Umišljavalo se, da se hoće prekinuti sa cijelom prošlosti Crkve; da se hoće uništiti usporednost medju najvećim svetkovinama kršćanskim i svetkovinama sinagoge.; da se hoće time ras-kinuti prsten što veže Crkvu sa sinagogom i po sinagogi sa Adamom i sa Bogom stvoriteljem; napokon da se hoće prekršiti zapovijed jasno označena u svetim knjigama. Kako te ne rečem, da se valja vrlo obazirati na viku, što sam mogao da ju uzbudim?

Srećom te ova vika ne ima nikakva osnova, pa ću ja početi da za to donesem dokaz, koji sam o sebi vrijedi za sve. Sv. Otac ne samo da je izviješten o svemu, što činim i pišem ob ovom pitanju; ne samo da je izrično naredio momu neprežaljenomu subratu O. Denza, ravnatelju vatikanske zvjezdarne, neka se i on ovim bavi, za sebe; nego nije tomu još davno, on se blagodostoja, kad je primio spomenuto već predavanje, a držano u grčkom književnom društvu (*Σύλλογος*) u Carigradu, poslali mi po svom državnom tajniku svoj blagoslov. Očuvao me Gospodin, da zamašitost toga pretjerujem, da mu znamenovanje nakazim, a naročito da pazarim time! Ne, ni pod što, ja pače ne čašim, da od sv. Otea uzmem odgovornost za sve pogreške, što sam ja bio mogao učiniti ili sam ih bio učinio raspravljajući pitanje, koje nas zanima; te pogreške moje su posvemašnje i isključivo vlastništvo, i ja hoću čuvati ga. Nu blagoslov Pape govori glasno, a da ja toga ne trebam dokazivati, da ako se na viku, o kojoj sam ja natuknuo, valja vrlo obazirati, nije ipak osnovana, a to je meni dosta. A sada ih istražujmo s bliza.

Izjasnimo se dobro, s početka, o smislu ovoga izraza: »ustaljenje Uskrsa,« izraz, koj nisam bez razloga nazvao: »više ili manje točnim.«

Dva su načina, kako da se ustali Uskrs ili drugim riječima, dvovrsno je ustaljenje Uskrsa, jedno apsolutno, drugo relativno. Započmimo prvim.

Apsolutno ustaljenje Uskrsa bilo bi, da ga povežemo bilo ma sa kojim danom kojega mjeseca, recimo marta ili aprila. Svako shvaća, da bi u tom slučaju, osim kad bi se prihvatio prijedlog Mastrofini-Armelinov¹⁾, bilo sa Uskrsom isto što je i sa svakom svet-

¹⁾ Godine 1888. nagradilo je astronomsko društvo u Franceskoj predlog o reformi kalendara, što ga je predložio g. Armelin. Hoteći polučiti, da se svake godine isti dan tjedna povrati na isti dan mjeseca, savjetuje on tu, neka se u običnoj godini 365. dan, a u prestupnoj 366. dan ostavi bez imena ili imenuje se jednostavno „dopunjujućim“, te neka se svaka godina počimlje istim danom tjedna ($7 \times 52 = 364$). Ovaj veoma duhovit prijedlog bješe već prije i to god. 1834. stavio učeni svećenik Mastrofini; onda god. 1885. opet svećenik Nicora, koji je kašnje kao biskup u gradu Côme umro. Nu ja ću se pomno čuvati, da mu budnem braniteljem, jer ima tu veliku nepriliku, da tjedan trga. — Djelo Mastrofinijevo, gdje prijedlog svoj obrazlaže, nosi naslov: *Amplissimi frutti da cogliersi ancora dal Calendario gregoriano*; i sav drugi dio posvećen je ustalenju Uskrsa. Izdano je u Rimu god. 1834 za Grgura XVI, sa tri: Nihil obstat i sa dva: Imprimatur.

kovinom nepomičnom, n. pr. s Božićem; to jest da bi Uskrs pao sad u jedan sad u drugi dan tjedna. Čini mi se, te je istina, kad se kaže, da bi ovakovo ustaljenje prekinulo doista, barem u nekome smislu, sa predajom kršćanskom i (izuzev njeke rijedke iznimke u Aziji) sa općom porabom svih vjekova. Dosta je zaista te se sjetimo, da je dan Gospodnji (*dies dominicus*) crkva tako prozvala i odabrala ga kao prvi dan u tjednu mjesto subote Izraelićana, naročito da u pamet dozove uskrsnuće Isusa Krista, koje se zbude prvi dan iza subote izraelitske. Odatle slijedi, da bi Uskrs, dan što nam dozivlje naročito Uskrsnuće, koji ne bi pao na nedjelju, bio nešto takova, kao kad dan, odregjen naročito, da nas podsjeti na muku Spasiteljevu, ne bi više pao na petak. Osjećaj kršćanski prosvjedovao bi, i to je, držim, najglavniji razlog, radi kojega se uzbuniše, kad vidješe, da je u stupecima njeke franceske smotre izišao moj jedan članak, gdje je nepomnjom izpuštena bila polovica naslova, naročito ona, gdje je spomenuta nedjelja. Uzbuna bijaše tolika, te se nije imalo ni ustrpljenja, da se izdavatelju dopusti, neka nastavi radnju, što je meni dosta zabavno bilo. Čestitam si u ostalom, za ovu malu nezgodu, jer mi daje zgođe, te izjavim, da bi se ja dragovoljno upisao prvi proti apsolutnomu ustaljenju Uskrsa. Ne govorimo dakle o tom više, — najviše za to, što crkva pravoslavna nikada ne bi primila takovo ustaljenje i jer svrha ovoga članka nije druga van da nas pripravi na mogućnost, te bi crkva grčko-ruska prionula uz predlog Mädlerov, koji postade u njeku ruku službenim, jer ga je gostoljubivo primio List ministarstva za javnu nastavu, pa poveže konačno Uskrs sa kojom opredijeljenom nedjeljom.

A što valja držati o drugom, relativnom ustaljenju Uskrsa? Pogledajmo, da li se tome štogod opire sv. Pismo i običaj crkve, a onda upitajmo časne Oce prvoga vasesenskoga sabora.

VI.

Čudna stvar! Jedan što najodlučnije brani pravilo Izraelićana kao izhodište, da se ustali doba za naš Uskrs, glasoviti O. Clavius D. I., koji nije malo doprinjeo za izpravak gregorijanski, izrazuje se o tački, koja nas zanima ovaj čas, riječima, koje bi nazvali njeki krugovi »liberalnim radikalizmom« ili »radikalnim liberalizmom«. U svom velikom i učenom djelu: *Romani Calendarii a Gre-*

gorio XIII. P. M. restituti explicatio (Romae 1603), koje se djelo slobodno može smatrati kan-da imade značaj služben, spominje, da suzbija mnijenje onih, koji mišljahu »da bi Crkva morala vazda svetkovati Uskrs na jedan te isti dan (stato semper die), kako se to čini sa svetkovinama, koje se zovu stalne ili nepomične«, nu odmah dopušta, da bi »Crkva, služeći se svojim pravom, mogla to slobodno učiniti a da joj toga nitko ne bi mogao spotaknuti, pošto je zapovjed o Uskrsu zapovjed obredna staroga zakona, koji, kako rekosmo, prestade vezati.«¹⁾

O. Clavius dakle pisao je unapred proti svim onima, koji bi se našli da prigovaraju Crkvi, kad bi ona ikada smatrala shodnim, da poveže Uskrs ne samo na opredijeljenu nedjelju, nego na stalan dan u opredijeljenom mjesecu, kako se to čini za svetkovine, koje se zovu stalne i nepomične, pa se je vraćao opetovno i na najodlučniji način na ovo važno načelo: da Crkvu ne vežu obredne zapovijedi staroga zakona. Tim više dakle Crkva ima, prema O. Clavius-u, vlast i pravo, da ograniči skranju pomienost Uskrsa povezav ga na opredijeljenu nedjelju. A mnijenje O. Clavius-a, jer izriče misao Crkve o svom pravu u sličnom pitanju, tako je važno, da odlični zvjezdoznanac W. Förster, ravnatelj zvjezdarne u Berlinu i predsjednik međunarodnoga odbora za vage i mjere (vrijeme nije takodjer izključeno) i veliki pristaša relativnoga ustaljenja Uskrsa, u smislu, što ga mi vidjesmo, nije krzmao a da se njime ne okoristi, jer mu je dao odlučan ugled u svojim: Populäre Mittheilungen zum astronomischen und chronologischen Theile des preussischen Normal-Calenders für 1896. (p. 10) — Nastavimo.

Da je Crkva nezavisna gledom na obredne zapovijedi staroga zakona, na što se pravedno pozva O. Clavius, to dokazuje, kad bi nužno bilo i običaj Crkve u pitanju, o kojem radimo. Dopustimo u predpostavi, da je ona **obvezana**, usljed koje zapovijedi božanske, da uzme izhodištem za dobu svoga Uskrsa propise staroga zakona, samo da zamijeni dan, što sjeća na Uskrsnuće, to jest prvu nedjelju, što dolazi poslije Uskrsa Izraelićana, mjesto samoga dana

¹⁾ „Quamvis Ecclesia id, suo jure utens, libere facere posset, et nemo eam ob id posset reprehendere cum illud Paschale praeceptum sit caeremoniale quod jam cessavit ut dictum est.“ (Op. cit. p. 59).

njihova Uskrsa. Sto bi odatlje slijedilo? da je vrlo znatno put, i kroz stoljeća, bilo bludnjom u računanju bilo s drugih razloga, crkva kršila bila zapovijed božansku?

Što bo bijaše u istinu glavni razlog, radi kojega se je odlučilo na ispravak gregorijanski? Činjenica, što radi danomice to veće neispravnosti kalendara, Uskrs nije više vrlo često padao na prvu nedjelju poslije uštapa Nisan-a, to će reći poslije Uskrsa Izraelićana. Ova činjenica pako bijaše poznata već od više vjekova, a znade se, kolikom rječitosti, da ne kažemo kolikom žestinom pisao je o tom Roger Bacon († 1294) i upozorivao na nju u svoje vrijeme papu Klementa IV. Bijaše to dakle činjenica, što je nastala od pogreške u računanju, koju su upoznali i potpuno priznali, te prema tomu bijaše hotomična, pa ipak je Crkva katolička popravila svoj kalendar tek 1582. Hoće li se sada kazati, da se je Crkva katolička držala vezanom zapovijedi božanskom? Svi će se sa mnom složiti, držim, da kad se radi o zapovijedi božanskoj bistro izraženoj, ta zapovijed veže u najsitnijim potankostima, pa da nije u vlasti čovjekovoj, te ju ma čim izmijeni. Ako je to za Izraelićane zapovijed božanska, da slave Uskrs na 14. dan mjeseca Nisan, ta je zapovijed već prekršena, svetkuju li ga u oči ili prvi dan iza toga; kad bi to za crkvu bila zapovijed božanska, Crkva, koja je baštinila predaju prvih vjekova, da svetkuje svoj Uskrs prvu nedjelju što slijedi iza Uskrsa Izraelićana, povrijedila bi bila zapovijed božansku, svetkujući ga (kako je to bilo vrlo mnogo puta) u ma koji drugi dan osim prve nedjelje što dolazi iza 14. mjeseca Nissan. Oni dakle, koji i u naše doba brane, da je Crkva obvezana, te prihvati izhodištem za dan svoga Uskrsa propise staroga zakona, koji se tiču Uskrsa židova, i nehotice odapinju na nju oštru strjelicu, jer ju prikazuju pred svijetom, da je kršila zapovijed božansku opetovno i kroz više stoljeća.

VII.

Tu čujem gdje mi se prigovara propisima sabora Nicejskoga, naročito ulomkom, gdje O. Clavius osuđuje pristalice apsolutnoga ustaljenja Uskrsa, ulomkom, koji da se svojim sadržajem odnosi i na ustaljenje relativno. »Ne treba, veli on, slušati one, koji tako misle, jer Crkva nikada nije svetkovala Uskrs, a da se obazirala ne bi na kretanje mjeseca i

to od vremena prvih i svetih Papa rimskih; a to je poslije potvrdio prvi sabor Nicejski i mnogi drugi.« (Op. c. ib.) Nu relativno ustajenje Uskrsa uključuje, da se više ne uzima obzir na mjesec, pa je donekle O. Clavius — o kom se, ja držim, vjerovati mora, da je bio glasnik Grgura XIII. — odlučan protivnik ne samo apsolutnoga nego takogjer relativnoga ustaljenja Uskrsa.

Opet čudna stvar! O. Clavius, taj toli odlučni branitelj pravila Izraelićana kao točke ishodne za naš Uskrs, ugled je najveličanstveniji kao glasnik Grgura XIII., u prilog relativnoga ustaljenja Uskrsa. Evo doista, na koji način zaključuje svoju obranu u prilog drevnomu običaju: »to je poslije potkrijepio prvi sabor Nicejski i mnogi drugi. S toga razloga **mi se čini**, da se običaj, ma kako drevan, ne mora napustiti, **ne imade li za to ozbiljnog razloga.**«¹⁾ U istinu čudiš se tako kratkomu zaključku nakon tako velikih pretpostavaka. Tko je ikada samo pomislio izreći misao, da se učini promjena u sadašnjem uskrsnom pravilu bez ozbiljna razloga? Nu prestati ćeš se čuditi, što neka mi je dopušteno bilo iztaknuti, a biti ćeš odmah u velike zadovoljan, koli radi umjerenih besjeda, toli radi samozataje, kojom je O. Clavius unapred iz dna srca sporazuman, da se sruši zgrada ispravka gregorijanskoga odnosno na Uskrs, kod kojega je on sudjelovao s tolikom ljubavi i zgrada njegova velikoga i učenoga djela, samo kad bi Crkva za to našla »ozbiljan razlog«.

Ovako se zaista istinito služi Crkvi. Osjećaš u ovim nekolicim ertama O. Clavius-a onu: *servi inutiles sumus* (Luc. XVIII. 20), koju preporuča Spasitelj, po kojoj će se vazda poznati njegovi pravi sluge. — Jedva mi je od potrebe dodati, da prave apostole znanosti vazda prati čednost, jer znanost nikada nije ozbiljna, ako nije čedna.

A sada podjimo dalje, ili pogledajmo najprije — posve s bliza — što je hotio sabor Nicejski. Ja sam tim sretniji, što moram o tom govoriti, jer baš sabor Nicejski svojim besjedama i svojim primjerom ne samo da nam zajamčuje posvemašnju neodvisnost crkve prema sinagogi, ne samo te proglasuje glasno ob-

¹⁾ W. Förster. Populäre Mittheilungen etc. für das Jahr 1893.

vezu, da se mora gledati na **cilj** njegova dekreta: ujedinjenje Uskrsa u cijelom kršćanskom svijetu, nego nam, što više, kaže, da se ne ima obazirati ni na mjesec, ni na istonoćje ni na Izraelićane, ako ovo sve troje — a tim više sam mjesec — budu zapreka tomu cilju.

Može li se dakle kazati, da su se Grgur XIII. u bulli *Inter gravissimas* (1581.), kojom je odredjivao ispravak kalendara, a s njim Pape, koji su ga naslijedili, u crljenicama, što se odnose na sv. misu i na časoslov, prevarili, navodeći propise sabora Nicejskoga? Nipošto. Skoro ćemo riješiti zagonetku i viditi, da li se ne čini, te se ozbiljan razlog, što ga traži O. Clavius, već pojavljuje na obzoru Crkve. Evo najprije riječi sabora Nicejskoga, koje se tiču Uskrsa, kako nam ih je sačuvao Ivan Skolastik, patrijarh Jerusalemski († 575), — a objelodanio ga prema rukopisu knjižnice Vatikanske Assemani, nedavno pako prema rukopisu, što ga nadjoše u Svetom brdu, učeni kardinal Pitra.¹⁾

Odluka sv. Sabora Nicejskoga o Uskrsu.

„Evo na koji način izvelo se jednodušno mnijenje onih, koji su sudjelovali na saboru, što je držan pod vladom pobožnoga i velikoga Konstantina, koji ne samo da je sabrao biskupe za to imenovane, da dadu mir našem narodu, nego prisustvujući sam njihovoj skupštini, iztraživao je, s njima, ono što je korisno crkvi katoličkoj. Pošto je dakle raspravio pitanje, što se odnosi na dužnost da se svetkuje Uskrs složno u cijelom svijetu, našlo se je, da tri strane (tada poznate) svijeta (Azija, Evropa, Afrika) svetkuju ga skladno prema običaju Rimljana i Aleksandrinaca, i da samo jedna pokrajina na istoku (Anatolia) prigovara tomu običaju. Činilo nam se je shodnim, da pustiv na stranu svako istraživanje i svako ras-

¹⁾ Rukopis, kojim se je služio Assemani, jest drugi odlomak: Knjige pedeset naslova od Ivana Skolastika (Bibl. Vatic. Cod.-Grec. Nro. 843), što je saopćio učeni orientalista u svojoj „Biblioteci istočnoga prava“, (Bibliotheca juris orientalis). Rukopis što dolazi iz Svete Gore, gdje je kardinal Pitra našao dekret sabora Nicejskoga, koji se odnosi na Uskrs, ima djaše već Narodna knjižnica (Bibliothèque nationale) Pariška (Misc. Grecs. Addit. Nr. 483). Uzoriti Benediktinac izdao je ovaj dekret, poprativ ga učenim tumačem u svom djelu *Specilegium Solesmense* T. IV p. 541.

pravljjanje, da i ova braća na istoku čine kako Rimljani, Aleksandrinci i drugi, da svi jednim samo glasom i na isti dan šalju prema nebu svoje molitve u sveti dan Uskrsa. — A oni iz Anadolije, što se „ne bijahu slagali s ostalima, podpisali su takodjer“. (Pitra, Spec. Sollesmerse I IV. p. 541.)

Štioc imade sada pred očima riječi dekreta Nicejskoga, koji se odnosi na Uskrs. Kud odoše mjesec, istonočje i Izraelićani? Ne samo da ne htjede ništa glede toga utanačiti, nego sabor izričito izjavljuje, da se neće upuštati ne samo u nikakovo raspravljanje, nego paće ni u kakvo istraživanje ili ispitivanje (*πάσης ζήτησεως περιαιρεθείσης και άντιλογίας*), da vidi, da li Quartodecimani, koji su svetkovali Uskrs isti dan kad Izraelićani, imadu više pravo ili više krivo nego Rimljani, Aleksandrinci i ostalo kršćanstvo, koji su ga svetkovali prve nedjelje, što je došla poslije Uskrsa Izraelićana. On samo utvrđjuje (*ἡρόεθι* inventum est), da tri strane svijeta tada poznatoga slijede običaj Rima i Aleksandrije, te nalaže maljušnoj manjini, neka slijedi običaj velike većine kršćana. A s kojega razloga? »Da svi jednim glasom i u isti dan šalju prema nebu svoje molitve u sveti dan Uskrsa«. Evo **cilj**, što ga je imao sabor, ovo je bitno, sve ostalo je, za nj nuzgredno. On utvrđjuje običaj Rima i Aleksandrije ne pogledom na dostojanstvo apostolske stolice, ni uvažavajući znanost Aleksandrije, nego jedino jer je općenit, pa i utvrđujući ga, on neće da posveti bud jednu riječ u to, da označi, u čem taj običaj stoji. Kolika rječitost u toj šutnji! »Neosvrtajući se, piše s razlogom kardinal Pitra, na tuštu cikla, mijenjanja mjeseca i astronomskih računjanja, sabor odlučuje, u malo ali veoma svečanih riječi, **jednu samo stvar**, najme da se radostan klik svijeta kršćanskoga, koji se veseli svomu Uskrsu, diže svuda sa zemlje prema nebu isti dan i u isto doba. Ima li što dostojnijega za veličanstvo Otaca Nicejskih? **Ima li što svetosti primjerenijega?** 1)«

1) Et misso, demum, omni cyclorum lunarumque et computationum astronomicarum tumultu, **UNUM**, idque paucis et gravissimis statuitur verbis, ut scilicet, uno die, eodemque temporum articulo exultantis orbis christiani jubilus paschalis in coelum usque, ab universa terra sursum erumpat. Quid Nicaenorum Patrum majestate dignius? Quid sanctitati convenientius? (Spec. Solem. IV. 541.)

Jest, pravo je s dva razloga, da kardinal Pitra ovdje spominje »svetost«. Svetost bo kršćanina stoji u tom, da su njegovi osjećaji i njegove težnje u skladu sa osjećajima i težnjama Spasitelja. Ovaj dekret Nicejski samo je jeka vruće molitve Spasiteljeve na zadnjoj večeri: »Da budu jedno«. (Ivan. XVII, 21. 22.)

Zadnja još o tom dekretu. Utvrđujući običaj Rima i Aleksandrije samo jer je općenit, pa izjavljujući, da se neće upuštati ni u kakvo istraživanje ni ispitivanje, sabor Nicejski ne kaže li jasno, kad bi običaj Quartodecimana, koji su svetkovali Uskrs sa Izraelćanima, bio više općenit, on bi žrtvovao miru i slogi za ljubav čak i dan nedjeljni, on bi naredio, neka se kršćanski Uskrs vazda svetkuje isti dan kad i Uskrs Izraelćana! Neće li dakle sam sabor Nicejski, koji bi pripravan bio dopustiti, da se žrtvuje i nedjelja sama, kad bi nužno bilo slozi cijeloga kršćanstva u svetkovanju Uskrsa — tim više dakle, da se žrtvuje, ako je potrebno, mjesec, istonoćeje i kalendar izraelitski — neće li on pravoslavnoj Crkvi kazati: »Kako se ti možeš pozivati na mene, da ovjekovječiš razdor i razkol u svetkovanju Uskrsa, na mene, koji bi utvrdio bio običaj Quartodecimanaca i naredio, da se Uskrs vazda svetkuje isti dan sa Izraelćanima, kad bi samo taj običaj bio više općenit?«

VIII.

Pogledajmo sada, zašto Grgur XIII., utvrđujući u opredjeljivanju kršćanskoga Uskrsa ovisnost o pravilu Izraelćana, što je napisano u Izlazu (XII.), u Levitiku (XXIII.), i u knjizi Brojeva (XXVIII), navodi i ukrjepljuje propise sabora Nicejskoga, koji u istinu, kako vidjesmo, nije si preduzeo van jedno samo, sklad svih kršćana u svetkovanju Uskrsa? Je li se možda prevario? Nipošto i to s dva razloga.

Prvi je, ako sabor i nije posvetio ni jednu riječ u to, da opiše običaj tada skoro općenit, ipak je taj utvrdio s razloga, jer je općenit. Ovaj običaj pako bijaše baš u tom, da se je svetkovao Uskrs kršćanski u nedjelju, što je slijedila poslije Uskrsa Izraelćana — dok je svetkovan, pamtimo dobro, u doba, što ga je Bog propisao Mojsiji. Grgur XIII. nije dakle učinio drugo, nego primijenio, tu ma čee i ga, propis sabora Nicejskoga. Nu dok ga je navodio, tumačio i s nova utvrđivao, Grgur XIII. nije sigurno

mislio da na mjesto cilja metne sredstvo, a Crkvu da liši slobode i prava, te žrtvuje, kad bi trebalo, ne samo pravilo Izraelićana, nego istu nedjelju cilju dekreta Nicejskoga, a to je sklad svih kršćana u svetkovanju Uskrsa. A nije to, po mom poniznom mnijenju, bez posebne nakane Providnosti, da ćeš naći gdje se iztiče ta sloboda i to pravo u svim listovima iz pera O. Clavius-a, to jest učenjaka i bogoslovca, koji je bolje no iko drugi morao poznavati misao Grgura XIII., pa u djelu, o kojem slobodno možemo držati, ja to opetujem, da je imalo značaj službeni.

Drugi razlog, koji tumači, za što se Grgur XIII. pozivlje na sabor Nicejski, bijaše potreba, da se opravda, pred crkvom pravoslavnom i pred cijelim svijetom kršćanskim, ispravak kalendara. Svijet kršćanski pružao je tada u svetkovanju Uskrsa taj žalostan prizor, da nije više bio u skladu ni s Mojsijem, na koga nisu prestali pozivati se, ni, dosljedno, sa saborom Nicejskim, koji je imao na pameti, utvrdivši običaj Rima i Aleksandrije, nedjelju, što dolazi poslije Uskrsa Izraelićana, kad su ga svetkovali u doba gdje su ga svetkovati morali, ni napokon sa obzorjem. Taj prizor tim je manje prijao shvatanju Crkve, što je sabor Nicejski, kako se razabire iz neprepornih spisa kršćanske drevnosti, hotio da kalendar bude v a z d a u skladu sa obzorjem i držao se je toga u toliko, da je naložio crkvi Aleksandrijskoj, neka upotrebi znanje svojih zvjezdooznanača, te opredijeli svake godine vrijeme za Uskrs, i za tim ga saopći apostolskoj stolici, koja će o tom uputiti sav kršćanski svijet. Sabor Nicejski učinio je taj korak, jer s razloga, koji bi trebao nješto izjašnjenja, Rim i Aleksandrija ako i bijahu redovito složni, razilazili su se kadkada, prem rijetko, u posljedcima svojih računa. Da bude nemoguć i taj iznimni nesklad, sabor Nicejski stavio je, da tako reknemo, i samu svetu stolicu pod ovisnost znanosti, a to odlučuje jedan Papa. „Sveti Oci Nicejski — tako se izrazuje Sv. Leo u listu na cara Marcijana — hoteći prepriječiti, te ne bude nesklada u svetkovanju Uskrsa, osloniše se posve na biskupa Aleksandrijskoga, jer se je od starine držalo, da je kod Egipćana pohranjena znanost ovih računa, te su naredili istomu biskupu, neka označi dan Uskrsa apostolskoj stolici, da ga ona saopći i najudaljenijim crkvama«¹⁾.

¹⁾ S. Leonis Magni Opera. Ed. Migne T. I. LIV. Patr. lat. p. p 1055.—1058.

Kad je dakle Grgur XIII., da se poslužim izrazom odličnoga astronoma protestanta iz prve polovice prošloga vijeka, učinio »sve, što je o njem ovisilo«, kako bi udovoljio samo zahtjevima znanosti »sazivajući s velikim troškom matematičare, koje je držao najsposobnije za posao, da li je činio što drugo van da se prilagodi izričnoj volji sabora Nicejskoga, koji je oslobodio Crkvu od pogrešna računanja Izraelićana, te hotio, da običaj tada mal ne općenit Rima i Aleksandrije bude vazda pod pazkom znanosti«.

A crkva pravoslavna? Mjesto da se podvrgne ne Grguru XIII., nego bistro izraženoj volji sabora Nicejskoga i znanosti, izopćila je 1593. u sinodi držanoj u Carigradu, gdje bijahu prisutna sva četiri patrijarha, sve, koji bi prihvatili gregorijanski ispravak. A zašto? Jer pošto Izraelićani nisu više u skladu s Mojsijem bilo bi se dogadjalo katolikom, da svetkuju svoj Uskrs prije, rijetko kada sa Izraelićanima.

Sinoda dakle od 1593. u oprjeci sa onim, što bijaše hotio sabor Nicejski, koji bi utvrdio bio za ljubav sloge isti običaj Quartodecimanaca, da je on bio općenitiji, podvrgla je, sigurno i neznanice, cijelu Crkvu pravoslavnu računima pogrešnim Izraelićana, a pozvala je sabor Nicejski, da podkrijepi neslogu medju kršćanima i nesklad medju njenim kalendarom i obzorjem. Treba samo istraživati arhive patrijarhata Carigradskoga.

Spominjem činjenicu, nu bez ikakve gorčine, uvažujući ono, što ju može tumačiti i ispričati. Nepravilnost kalendara izraelitskoga ne bijaše dosta poznata na istoku, pa pošto više sabora, u istinu, brani neka se ne svetkuje Uskrs niti prije niti sa Izraelićanima, razumije se, da je revnost manje prosvijetljena za vlast ovih sabora, mogla zavesti pravoslavne biskupe. Druga okolnost. Godine 1593. carigradska sinoda potvrdila je netom postignuti patrijarhat carigradski, te je izaslanik ruski bio kod sjednica. Bijaše u oči sjedinjenja Brzesa, pa je Rusija shvatila svu korist, što je mogla erpsti iz pitanja o kalendaru bilo u svom komešanju sa Poljskom, bilo za svoje osnove, koje se tiču nasljedstva u carstvu Bizantskom. Ja znam, da politika ne ima vjere, ali se uzdam, da će kršćanski osjećaj ruskoga puka svojoj vladi nametnuti ono, što bi se moglo nazvati »plemenitim ispravkom« — tražeći neka upotrebi svoju vlast i svoj upliv, te se postigne, sporazumom medju sv. stolicom

i crkvom pravoslavnom, pravi cilj, jedini cilj sabora Nicejskoga : sklad svih kršćana u svetkovanju Uskrsa!

Dosta o saboru Nicejskom. Šticao znade sada, da li se, za slučaj te relativno ustaljenje Uskrsa postane **sredstvo** i postigne se takova **svrha**, može pozivati na sabor Nicejski kao da stavlja tomu zapreke.

IX.

Vidjesmo, da sabor Nicejski, dok naglašuje jedini cilj svoga dekreta i utvrđuje, »ne ulazeći ni u kakovo istraživanje ili raspravljanje«, običaj općenitiji, a takvim je našao običaj Rima i Aleksandrije, isto je tako naglasio svoju volju, neka znanost dodje u pomoć Crkvi, kad se opredjeljuje Uskrs, a to je učinio i Grgur XIII. Nu ne ograničujući se na te usluge, što ih znanost može učiniti crkvi glede Uskrsa, znanost imade nam takodjer nješta da kaže, jesu li zakonite, ako ne ćemo kazati dobro osnovane, one težnje, koje se javljaju glede ustaljenja kršćanskoga Uskrsa, što smo ga mi nazvali relativnim, a bilo bi u tom, da se poveže sa opredijeljenom nedjeljom.

Najprije današnja znanost, pa i židovska, priznavajući ono, što je, rekli bismo, čudesno u mehanizmu današnjega kalendara izraelitskoga, komu je početnik rabbi Hillel Hanassi u drugoj polovici IV. vijeka, priznaje ipak i kaže bez okolišanja, kako smo vidjeli nješto prije, da se »ni njegovo mijenjanje mjeseca ni godišnje dobe ne slažu s obzorjem.« Ja u ovaj čas ne imam pred sobom riječi, kojima dr. Schwarz svršava svoj klasični rad, nu sjećam se posve dobro, da sadržavaju njeku vrst priziva na nadležne vlasti svijeta izraelitskoga, neka primu u ruke popravak svoga narodnoga kalendara. Dosta mi je dakle te opazim, da već danas, u svakoj izraelitskoj povorci od 19 godina Izraelićani svetkuju svoj Uskrs tri puta mjesec kasnije nego li im dopušta Mojsija¹⁾, a da ne spominjem manje pogreške u opredijeljivanju dana za uštap, XIV. dan iza mladog mjeseca ili XV. Nisana.

Nameće se dakle pitanje: Zašto li bi crkva kršćanska bila dužna, da se pokaže nekim načinom u svom Uskrsu više izrae-

¹⁾ To može svako unaprijed ustvrditi. Sada smo u 298. godišnjoj povorci (cyclu), koja je počela god. 1884. (3644. doba židovskoga). Godišnja povorka 299. započet će god. 1903., 300. godine 1921. i tako dalje. No 8. 16. i 19. godine svake povorke svetkovat će Izraelićani svoj pasha mjesec po prilici kasnije nego li mi.

litska nego li su Izraelićani sami, uzimajući v a z d a ishodištem dan uštapa Nisan-a, to jest uštapa, što pada zajedno sa proljetnim istonoćjem ili dolazi prvi poslije ovoga istonoćja? Tako dugo dok je sinagoga svetkovala svoj Uskrs u određeni dan i dok su oba Uskrsa, židovski i kršćanski, išli rekli bismo zajedno putem, uzporednost medju svetkovinama sinagoge i onima crkve kršćanske imala je njeku prednost, koje ne treba pretjerivati, ali ju razumijemo. Je li tako i danas?

Nu znanost, koju prizivlje sabor Nicejski u pomoć Crkvi u opredjeljivanju Uskrsa, kaže nam takodjer nješto drugo, a to mi se čini takovim, da o tom valja razmišljati. Crkva katolička već time što je katolička, nije crkva mjesna; ona je u tom pogledu posve oprečna sinagogi tako, te je Bog ovu posljednju odredio, da joj pomaže, te postigne svoj cilj. Nu zapovijed o Uskrsu židovskom napisana u svetim knjigama, ima narav posve mjesnu, a tako je i s ostalim vjerskim kalendarom Izraelićana, koji je isto tako strogo židovski, kao što je kalendar republikanski, u označivanju svojih mjeseca i izboru meridijana Pariškoga da se opredijeli istonoćje, bio strogo franceski. U istinu, Bog nam govori, u svetim knjigama, o mjesecu, koji da će za Izraelićane biti prvi u crkvenoj godini, a taj mjesec opredjeljuje žetvom žita, što će dopuštati narodu njegovu, da mu od toga prinosi prvijenec (Izl. XIII., Lev. XXIII., Broj. XXVIII). Sve ono nužno se je odnosilo na zemlju, koja se prostirala u opredijeljenim, stalnim širinama i duljinama. Treba li te opazim, da protunošcima Palestine i na polutei južnoj godišnje dobe dolaze obratno i da je na primjer Arhipel Tuamotu-a u svojoj ljetnoj suncostaji, kad je Palestina u zimskoj i da doba prvijenaca u Jerusalemu odgovara u Tuamotu onoj, gdje zemlja počima odmarati se od svoga godišnjega rada? Spominjem primjer protunožaca, jer on je najočitiiji; u ostalom svako znade, da nije potrebno odviše se udaljiti od Palestine te nadjemo, kako se ne može primijeniti — dobama označenim u Petoknižju — ni žrtvovanje prvijenaca ni ostali propisi, što se odnose na vjerski kalendar Izraelićana.

Zar će dakle Uskrs, u svom vremenu strogo i nužno mjestan, imati obveznu snagu, da opredjeljuje dobu za Uskrs Crkve, koja obuhvata cijeli svijet? Pa imadem li krivo, kad tvrdim, da i propisi staroga zakona, kad ih uzmemo u njihovoj skupnosti, najsjajnije svjedoče u korist slobode Crkve u pitanju, kojim se bavimo.

Prije nego li sada izložim predlog o relativnom ustaljenju Uskrsa, koji je već za svaki slučaj predočen vaticanu, i koji se meni čini da je najshodniji među svima, moram da raspravim zadnji prigovor, u životu možda najstrašniji koj potiče iz velikoga straha, a srećom posve neosnovana — da bi porušeni bili svi običaji kršćanski, a to da bi imalo odjeka i na iste financije! Živo zapomaganje i strastvene rasprave, kojima bijaše povod, što su odobrene bile knjige o erkvenoj glazbi, a izdala ih glasovita kuća, dokazuje dosta, da bi ova radnja bila nepotpuna, kad bi šuteć mimoišao ovu vrlo i veoma praktičnu točku, jer savjet sv. Filipa Nerija: Hoćeš li učiniti dobro, ne hvataj se kese, valja primijeniti i ovdje.

Spominjem unapred, da ustaliv Uskrs na opredijeljenu nedjelju, svesti će se njegovo premiještanje od 35 na 7 dana. U predlogu, što će ga odmah ocertati, a prema kojemu bi se odabrala III. nedjelja poslije istonoćja, Uskrs bi dolazio vŕzda medju 4. i 11. aprila. Vidi se odmah, da bi se običaji kršćanski narušili tek u tom, što bi se stavila to veća jednoličnost medju običaje kršćanske od jedne godine prema drugoj. A zar je izgled na to strašan?

Preostaje sada, te vidimo, da li bi valjalo uvesti velike promjene u liturgiji i da li bi za to potrebni bili veliki troškovi u preštampavanje liturĝijskih knjiga bilo u erkvi latinskoj, bilo u erkvi grčko-ruskoj, bilo takodjer u drugim erkvama kršćanskim. Odgovor nije doista težak.

Sedam dana, što su medju 4. i 11. aprila, dio su odsjeka vremena, što je medju 22. marta i 25. aprila, a to su dvije skrajnje granice današnjega Uskrsa. Odatle slijedi, da liturgije svih kršćanskih erkva, koje sadržavaju nužno pravilo, kako će se urediti pomične svetkovine erkvenoga kalendara, prema danu u koji pada Uskrs, sadržavaju takodjer već pravila, koja valja slijediti za spomenuto uredjenje, kada Uskrs pane u koji dan, što je medju 4. i 11. aprila. Tako na primjer pogled na *Tabella temporaria festorum mobilium* od 1897. do 1950., pokazuje nam već sav posao gotov, kad Uskrs pada na 4. aprila (1915.), na 5. aprila (1931.), na 6. aprila (1947.), na 7. aprila (1902., 1912.), na 8. aprila (1917., 1928.), na 9. aprila (1939, 1944.), na 10, aprila (1947.) i napokon na 11. aprila 1909.). Mogu dakle bez ikakve teškoće, obazirući se jedino na prestupne godine, sastaviti ove dvije

skrižaljke o tom, što obuhvataju razdobje od 10 godina, od 1900. do 1910.

Dvije skrižaljke o vremenu pomičnih blagdana od god. 1900. do 1910., pretpostavivši, da se Uskrs vraća svake godine na 3. nedjelju poslije proljetnog istonočja

I.

Za Uskrs zapadni ili katolički.

Godina	slovo nedjelj.	Zlatni broj	Sedam-desetnica	Čista srieda	Uskrs	Uzašašće	Duhovi	Tije-lovo	Ind.	Nedj. po duhu.	Pava. nedjelj. dosasća
1900.	g	1	4. feb.	21 fb.	8 ap	17 mj.	27 mj.	7 jn.	13	26	2 de.
1901.	f	2	3. fer.	20 fb.	7 ap	16 mj.	26 mj.	6 jn.	14	26	1 de.
1902.	e	3	2. feb.	19 fb.	6 ap.	15 mj.	25 mj.	5 jn.	15	26	30 nv.
1903.	d	4	1. feb.	18 fb.	5 ap.	14 mj.	24 mj.	4 jn.	1	26	29 nv.
1904.	cb	5	7. feb.	24 fb.	10 ap.	19 mj.	29 mj.	9 jn.	2	25	27 nv.
1905.	A	6	5. feb.	22 fb.	9 ap.	18 mj.	28 mj.	8 jn.	3	26	3 de.
1906.	g	7	4. feb.	21 fb.	8 ap.	17 mj.	27 mj.	7 jn.	4	26	2 de.
1907.	F	8	3. feb.	20 fb.	7 ap.	16 mj.	26 mj.	6 jn.	5	26	1 de.
1908.	ed	9	2. feb.	19 fb.	5 ap.	14 mj.	24 mj.	4 jn.	6	26	29 nv.
1909.	e	10	7. feb.	24 fb.	11 ap.	20 mj.	30 mj.	10 jn.	7	25	28 nv.
1910.	b	11	6. feb.	23 fb.	10 ap.	19 mj.	29 mj.	9 jn.	8	25	27 nv.

II.

Za Uskrs pravoslavni prema »pascalias« sada u porabi.

NB. Pretpostavlja se, da god. 1900. ne će biti ni za pravoslavne prestupna.

Godina	slovo nedjelje	Zlatni broj	Σελήνης ζώζιοι	Početak trioda	Το Τριώδιον ἄρχεται	Mesopust	Ἡ Ἀπόκρισις	Uskrs	Uzašašće	Duhovi
								Το ἄγιον Πάσχα	Ἡ Ἀνάληψις	Ἡ Πεντηχοστή
1900.	ς	Σ	ις	17	28. jan.	11. febr.	8. apr.	17. maj	27. maj	
1901.	ζ	Z	ιγ	18	27. jan.	10. febr.	7. apr.	16. maj	26. maj	
1902.	δ	A	ια	19	26. jan.	9. febr.	6. apr.	15. maj	25. maj	
1903.	β	B	α	1	25. jan.	8. febr.	5. apr.	14. maj	24. maj	
1904.	δ	A	β	2	31. jan.	14. febr.	10. apr.	19. maj	29. maj	
1905.	ε	E	γ	3	29. jan.	12. febr.	9. apr.	18. maj	28. maj	
1906.	ς	Σ	δ	4	28. jan.	11. febr.	8. apr.	17. maj	27. maj	
1907.	ζ	Z	ε	5	27. jan.	10. febr.	7. apr.	16. maj	26. maj	
1908.	β	B	ς	6	26. jan.	9. febr.	5. apr.	14. maj	24. maj	
1909.	γ	Γ	ς	7	31. jan.	14. febr.	11. apr.	20. maj	30. maj	
1910.	δ	A	ιγ	8	30. jan.	13. febr.	10. apr.	19. maj	29. maj	

Ne preostaje mi sada drugo, van da još upoznam štiocē sa predlogom, što je već podnešen, za svaki slučaj, Vatikanu, da bude ispitan: predlog najme prof. Förstera, što sam ga već gori spomenuo. Viditi će se, da li je moguće više se obzirati na kršćanski osjećaj i na predaje Crkve. A okolnost, da je prof. Förster protestant, čini, te je još važniji ovaj znameniti spis.

Treći dio.

XI.

Okružnica prof. dra. W. Förstera, ravnatelja zvjezdarne u Berlinu i predsjednika međunarodnoga odbora za vagu i mjeru.

»S visoka mjesta, izvan Njemačke pozvan sam, neka istražim, što misle visoke vlasti svijeta službenoga, gospodarstvenoga i znanstvenoga raznih prosvjetnih zemalja o tom, da li je shodno ustaliti vrijeme za Uskrs, počam sa godinom 1900.

Držim, da je suvišno, te istaknem neshodnosti što potječu, u najrazličitijim granama djelatnosti ljudske, jer se nedjelja Uskrsna pomiče među 22. marta i 25. aprila. Svak će priznati, da je vrlo potrebno, te se tome donese lijeka, a kako je taj lijek nuždan, osjeća se svake godine više, jer pošto se razvija rad i međusobni odnošaji, raste takodjer i znamenitost, da se redovito i skladno podijeli vrijeme na nutarnje i vanjsko blagostanje naroda.

O tom se izrazuje vrlo odlučno glasovati ekonomista Wilim Roscher u svom djelu: *Duhovne misli narodnoga ekonomista*:¹⁾ Želja — veli on — da se blagdan Uskrsni ustali na opredijeljenu nedjelju vrlo je osnovana, dočim nezvjesnost, što potiče, jer su sada pomične tolike važne točke vremena, povod je te nastaju mnogi neskladi, samoljubno se tumači u dvojbenim slučajevima, a često se takodjer uzbudjuju velike éudoredne napasti.«

Pita se, ipak, ako se dokine uskrsno pravilo, koje je sada u običaju, pravilo posvećeno časnom predajom, neće li odatle nastati još veće neprilike nego li je stanje, koje se toli teško osjeća u mnogim odnošajima života.

Broj sadašnjih neprilika morao bi se doista još umnožiti, kad bi se vlasti htjele toga otresti mjerama, koje bi mogle znatno umanžiti znamenovanje i važnost svetkovine Uskrsne, u uredbama gradjanskoga života.

¹⁾ Geistliche Gedanken eines Nationalökonomens. Leipzig.

Svijet imade u tom pogledu dosta iskustva, te opravdana bude bojazan, da kad bi se htjelo silovito podrmati vjerskom stranom pitanja, dalo bi se povoda oporbi, kojoj ne bi dorasao nikakav pritisak, te bi tako nastala pomutnja još veća u svim slojevima društva, koji se time zanimaju.

Jedini je dakle put, kojim valja poći, da se kod raznih vjerskih družba učvrsti uvjerenje, da je sadanji način, kako se opredjeljuje vrijeme za Uskrs, svečano utvrdio odredbe, koje, prema ljudske, imadjahu njekoć veliku važnost, ali da je u današnjim prilikama društva ta znamenitost posve prestala. Crkva bi dakle samo vjerna ostala svojim načelima i svojim predajama, kad bi dala, te prestane pravilo, što je bilo prema stanju, koje je prestalo, pa mjesto njega da utvrdi drugo pravilo, što je više u skladu sa današnjim uredbama i sa novim prilikama života. To bi pravilo bilo, kad bi Crkva prihvatila sunčani kalendar mjesto staroga mjesecnoga (da opredijeli svoje pomične svetkovine), koja mjera, kako se iz svega vidi, imati će barem toliku snagu i tako će dugo trajati, kano i prijašnji propisi.

Pomičnost svetkovine Uskrsa, na što se danas tužimo — a što prije nipošto smetalo nije, kako se to opaža danas — imade za uzrok pomičnost dvijuh točaka vremena: početak proljeća i proljetni uštap. Njekoć je dakako uštap bio vrlo važan, jer za uštapa svjetle su noći, a to je pogodno bilo osobito za putovanja, dakle i za ona, kojima bijaše cilj, da se posjete bilo svetišta bilo skupštine prigodom velikih vjerskih svetkovina, a to osobito u vrućim krajevima, gdje je noć kadkada najzgodnija za hodočašća. Spomenuti će dakle, nuzgredice, vrijednost, posvećenu drevninom, mjeseca naime sideričnog kao najkraće i najlaglje doba da se promatra svjetlo nebesko, što je tako bio najnaravniji temelj za stare kalendare.

Nije potrebno te gubim i jednu riječ e mi se prizna, da kako danas stoje općila i društveni odnošaji, ovi razlozi, povezati velike svetkovine sa uštapom, imadu malu važnost, koja se to više gubi. Ti razlozi, među ostalim, ne bi nipošto mogli prevagnuti neizmjernu korist odredbe, da se svetkovine Uskrsa i Duhova povežu isključivo na sunčanu godinu.

Svjetuje se ipak vrlo, s razloga, koje je lahko shvatiti — ako se i otrgne uskrsno pravilo te nikako ne bude ovisno o rastu mjeseca ni o promjenljivim odnošajima mijenâ mjeseca sa sunčanim

kalendarom — neka se ipak ugiblje svakomu radikalizmu, koji bi mogao poslijediti, pa neka se drži, u istinu, koliko je više moguće starih propisa. S toga bi se pravilo, što danas vrijedi:

»Nedjelja uskrсна jest prva nedjelja poslije uštapa, što slijedi iza istonoćja proljetnoga«

moglo ujednostručiti ovako:

»Nedjelja Uskrсна jest prva nedjelja poslije proljetnoga istonoćja«.

U ostalom mogla bi se odabrati i druga koja nedjelja poslije proljetnoga istonoćja, kako bi bilo, na primjer — neki obziri na rubrike svetkovina¹⁾ to preporučuju — mjesto prve:

Treća nedjelja poslije ljetnoga istonoćja.

Naravno, pravilo, što ga predlažemo mjesto staroga — (odabere li se prva ili treća nedjelja poslije istonoćja, to u stvari ne mijenja ništa) — pravilo, velimo, što ga predlažemo traži dopunjak, jer se danas radi o pravilu, koje je opredijeljeno za cijelu zemlju²⁾. Taj bi dopunjak bio, da se točno označi meridijan, kojega bi dan opredijeljivao, ujedno, i dan tjedna kada padne istonoćje i nedjelja Uskrсна, koja o njem ovisi. Predpostavimo, na primjer, da istonoćje pada u bud koje doba što je medju dvije susljedne ponoći (dan građanski) meridijana jerusalemskoga i da je dan, što je medju ovim dvim ponoćima nedjelja 21. marta, očevidno da slijedeći pravilo, što je gori spomenuto o tom, uskrсна bi nedjelja pala te godine — ako se odabere treća nedjelja poslije istonoćja — na 11 aprila.³⁾ Pošto pako ponoć, koja počima i ona, kojom svršava, u gori odabranom primjeru, nedjelja 21. marta po meridijanu Jerusalemskom, dolaze na tom meridijanu prije nego na bud kojem meridijanu na zapadu toga grada, može se dogoditi, da je za više krajeva, što su na zapadu Jerusalema, u čas kad pada istonoćje još subota 20. marta. U tom bi slučaju dan istonoćja, za ove krajeve, bila subota 20. marta, i ti bi kra-

¹⁾ Gledaj ovu točku u zaključku (2).

²⁾ Na zemaljskom je površju uvijek osim jednoga momenta, koji se ne da ustaliti, dvostruki datum. Može se kazati, da se onaj momenat, koji se ne da ustaliti, kad je samo jedan datum, podudara sa podnevom zvjezdarne Bolonjske kojemu antimeridijan presijeca Behringov put (C. I. de 2.)

³⁾ Prva nedjelja poslije one na 21. marta bila bi na 28. istoga mjeseca; druga na 4. aprila, a treća na 11. aprila.

jevi morali, dosljedno, ako bi valjalo držati se jednostavno gori spomenutoga pravila, svetkovati Uskrs u nedjelju 4. aprila.¹⁾

Razlika u protivnom smislu morala bi biti za krajeve na istoku Jerusalema, kad bi istonočje došlo na koju subotu 20. marta po meridijanu toga grada.²⁾

Da se izbjegne takvim neskladima u opredjeljivanju svetkovine Uskrsne, trebalo bi ustanoviti odlučno, bilo ma koji meridijan u mjestu, gdje se nalaziš, vazda će se smatrati danom istonočja, glede toga, što se tiče svetkovanja Uskrsa, isti dan u tjednu, tečajem kojega je istonočje u istinu bilo na nekome opredijeljenom meridijanu regulatornom. Ako je dakle na tom meridijanu proljetno istonočje — ili, da se poslužim izrazom, što se odnosi na dvije polutke, čas gdje sunce prelazi preko polutnika nebeskoga da predje u polutku sjevernu — bilo, na primjer, u koju nedjelju, smatrati će se ta nedjelja na cijeloj zemlji danom istonočja, koji opredjeljuje, prema gori izraženom pravilu, dobu za Uskrs.

S gledišta povjesnoga najzgodniji regulatorni meridijan bio bi meridijan Jerusalemski, pa bi se pače i tako moglo udesiti novo pravilo prema starim hronološkim običajima³⁾, te bi se moglo držati medjom odlučnom, da se utvrdi dan istonočja, dva sunčana zapada, medju kojima je u Jerusalemu doba istonočja. — To ne bi poteglo za sobom nikakve nepravilike ni u životu gradjanskom ni za svijet gospodarstveni.

Razlika jednoga dana u gradjanskom nadnevljivanju, kojemu se ne može umaknuti u njekim krajevima, što su medju Amerikom i Azijom — prema okolnosti da li su primili svoj kalendar od

¹⁾ Razumije se, da bi za te krajeve 21. mart bio prva, 28. mart druga a 4. april treća nedjelja poslije istonočja.

²⁾ Evo razlog. Svi krajevi na istoku Jerusalema imadu, bilo početak, bilo konac svoga dana prije nego Jerusalem. Odatle slijedi, da istonočje može doći kad je u Jerusalemu još subota 20. marta, dočim u mjestima na istoku toga grada već je nedjelja 21. marta. Ovi bi krajevi morali u tom slučaju, ako bi trebalo da se strogo drži gori spomenuto pravilo, da svetkuju svoj Uskrs u nedjelju 11. aprila (treću poslije nedjelje 21. marta), dočim bi u Jerusalemu pala nedjelja Uskrsna na 4. Aprila.

³⁾ Znade se, da ima naroda, koji su započimali, a i još započimaju dan sa zapadom sunca.

prosvjete, koja im dodje s istoka ili iz zapada¹⁾ — pokazati će se i u novom opredjeljivanju Uskrsa, ali će se tomu pomoći brzo, uredivši shodno određeni meridijan.

Primi li se novo uskršno pravilo, što ga predlažemo, svršetkom 1900., pomicanje svetkovine biti će ograničeno na razmak od sedam dana, među 4. i 11. aprila, a to bi bio, ako se i malo o tom razmišlja, veoma znatan korak na bolje u svakom pogledu, kako stvari danas stoje.

Nade je takodjer, da će novo pravilo poslužiti, te se znatno umanje teškoće, koje se, sa strane nekijh Crkava, dižu još proti tomu, da se za cijeli naobraženi svijet prihvati jedan te isti kalendar. U istinu, ako se u kalendar gregorijanski uvede novo pravilo uskršno, to bi značilo, donjekle (sa stanovišta vjerskoga) nov ispravak kalendara, usljed česa bi laglje bilo, da ga prihvate oni što slijede julijanski kalendar, jer bi ovaj ispravak bio za cijeli svijet.

Usuprot svaki predlog, da se promijeni gregorijansko pravilo za umetak u prestupnoj godini morao bi se odkloniti, jer je to umetanje bilo tako zasnovano, te u istinu postigne svoj cilj i jer je za više tisuća godina dosta točno. Isto tako valja imati na umu da mijenjanje u duljini godine nije više poznato dostatnom sigurnošću, te bi se moglo, već sada, ustanoviti dosta sigurno, još puno točnije pravilo o umetanju.²⁾

Što više, kad se bude raspravljalo o najboljim osnovima, kako da se ispravi kalendar jedinstven za sve, moglo bi se takodjer uzeti u pretres novu razdiobu u duljini svakoga mjeseca i da se prestupni metne na konac godine. Nu svako raspravljanje ove vrsti ne bi imalo nipošto da zamrsi pitanje, o kojem bijaše prije govor, — to tim više, jer promjene, koje spomenusmo, ne samo da neshodno trgaju susljednost istoga kalendara, što je toli

¹⁾ Kad su Portugizi idući putem „rta dobre nade“ (prema istoku) i Španjolci idući putem Kristofa Kolumba (prema zapadu) sastali se kod protunožaca, bili su prvi za dvanaest sati naprijed, a drugi dvanaest sati natrag gledom na ure njihovog sata, što je činilo razliku za čitav jedan dan. Isto se kaže o drugim osvojiteljima, pa eto za što nema ni danas istog datuma na svim otocima tihog mora na zapadu Behrinškoga podnevnika. Crta skakanja u datumu veoma je mušljiva krivulja. (C. T. de Q.)

²⁾ Prof. Förster raspravlja ovu točku veoma znanstveno u „Populäre Mittheilungen etc.“ za 1879.

korisno s gledišta hronološkoga, nego nisu ni s daleka ni važne ni nužne kako to, da se ograniči pomicanje svetkovine Uskrsne.

Uvjeren sam, da će se sa strane vlasti, koja čini se te je prema predajama povjesnim najsposobnija, da pokrene tim pitanjem rado latiti posla, kako bi se ustanovilo novo uskrsno pravilo, na opću korist vjere i građanskoga života.¹⁾

Bilo bi, u svakom slučaju, veoma važno, da se postigne takav uspjeh, kad bi se moglo polučiti, te bi uz ovo važno pitanje pristale mogle odlične osobe. Skup njihovih glasova bila bi njeka vrst glasovanja o pitanju, što je za javno mnijenje najodlučnije.

Za to vas toplo molim, da mi izvolite povjerljivo saopćiti svoje mnijenje o slijedećim dvijem tačkama:

I. Držite li, da bi bilo nužno, te se mjesto današnjega uskrsnoga pravila uzme drugo, koje bi znatno **ograničilo** pomicanje svetkovine uskrsne?

II. Držite li, da bi slijedeća zasada:

»Nedjelja Uskrsna je **treća** nedjelja poslije istonoćja proljetnoga« bila najbolja za novo uskrsno pravilo, gledeć na veliku korist, što bi se time ovo pravilo oslonilo na povjesnu predaju?

Berlin, godine 1896.

Prof. dr. W. Foerster,
ravnatelj kr. zvjezdarne, izdavatelj
norm. služb. kalendara.

Zaključak.

Pred ovim spisom nameće nam se, da razmatramo. Ne bi bilo moguće bolje pokazati počitanje prema Crkvi i prema osjet-

¹⁾ Prof. Förster iskazao mi je čast, te mi je nedavno pisao: „Ovlašćujem Vas, da možete priopćiti kao moje osobno osvjedočenje osnovano na tome, što su veoma uvažene osobe na to pristale, da je protestantska crkva u Njemačkoj sasama sklona prihvatiti ustalenje Uskrsa na treću nedjelju poslije istonoćja, kad bi Papa tako predložio.“ (Je Vous autorise à déclarer, comme ma conviction personnelle fondée sur quelques adhésions personnelles des plus importantes, que l'église protestante d'Allemagne est intièrement inclinée, à adopter une fixation de la Paque au troisième dimanche après équinoxe, à proposer par le Pape.) — Ja sa svoje strane prevolio bih sporazum izmeđju zastupnika raznih crkva kršćanskih, jer sudeći prema lojalnosti, kojom se pape obično prosugjuje, ne bi uzmanjali tužiti papu, da je razdor crkava povećao, kad bi on sam ovo pitanje pokrenuo.

ljivosti kršćanske savjesti. Rekao bi, da je tu ruka — a ta je ruka protestantska — koja u to dira drhéući. Sve što se je ušćuvati moglo, ušćuvano je savjesno. I doista:

1.) Ishodište za opredjeljivanje Uskrsa jest isto — što ga je Bog u svetim knjigama oznaćio — koje je imalo da oznaći mjesec, kojega je ušćap opredjeljivao Uskrs Izraelićana, proljetno istonoćje. Uzvišeni znak duševnoga preporoda na nov život, što nam ga dade žrtva na Kalvariji i uskrsnuće Spasitelja. Bilo bi jednostavnije, povezati Uskrs, recimo na prvu ili drugu nedjelju aprila, nu prof. Förster hoće, da se u opredjeljivanju Uskrsa ne napusti istonoćje proljetno, ta toćka vremena, koja oznaćuje uskrsnuće naravi, na polutki sjevernoj, gdje bijaše krvava drama odkupljenja pralikovana žrtvovanjem janjeta.

2.) Sam izbor nedjelje, koju predlaže prof. Förster, ućinjen je s nježna obzira prema istim rubrikama Crkve. Kad bi se odabralo prvu ili drugu nedjelju poslije istonoćja, bila bi vrlo često prenesena toli mila svetkovina Blagovijesti — koju je pobožnost kršćanska obljubila svetkovati devet mjeseci prije Božića (25. marta — 25. decembra) — bud radi velikoga tjedna, bud radi uskrsnoga. To se ne može nikada dogoditi, ako se Uskrs poveže na 3. nedjelju, koja je prva granica 4. aprila.

3.) Doba uskrsno pokazuje i pravednu sredinu u starom razdobju. Oko dvadesetputa na sto ono pada, sada, u mart; osamdeset puta na sto u april. Razdobje medju istonoćjem i prvom uskrsnom granicom (4. april) iznosi 14 dana, a 14 dana medju zadnjom mu granicom (11. aprila) i 25. aprila.

4.) Napokon prof. Förster ne krzma sam predložiti, da doba istonoćja i dosljedno doba uskrsno bude opredjeljeno prema meridijanu grada, gdje je bio zadnji Uskrs pralićni i prvi Uskrs istiniti. Sav kršćanski svijet biti će zahvalan odlićnomu astronomu za tu misao. Kako svaka misao, koja se sama po sebi preporuča, nije ni ona nova;¹⁾ ali za nju se možemo pozvati i na okolnost, što se kalendar izraelitski i dosljedno dan pralikovna Uskrsa osnivaju takodjer na meridijanu Jerusalemskom. Uspo-

¹⁾ Vidi na pr. **Tosatti** (Petl.) *Il Calendario perpetuo*, Modena 1878—1888 pag. 84.

rednost dakle svetkovina staroga zakona i svetkovina Crkve kršćanske tim bi samo dobile.¹⁾

Ovdje mi valja da se zadržim, jer okružnica prof. Förstera, koju sam priopćio njegovom privoljom, pruža gradiva za toliko raznih opazaka pa i s gledišta znanstvenoga, te bi se mogao odviše udaljiti od predmeta. Nego radje pozivam, prije no svršim, štioea neka prošitje drugu knjigu St. Augustina kao odgovor *Ad inquisitiones Januarii*, da uzmogne suditi sam, može li se pozivati na Sv. Augustina kao na ugled proti predlogu prof. Förstera, kako se je, pogrešno tvrdilo. U istinu:

1.) Sv. Augustin kaže se protivnikom, te bi se Uskrs ustalio apsolutno, to će reći, da se Uskrs učini, kako on sam veli, nepomična svetkovina »kao Božić« (*Lib II., §. 2.*). Nu mi radimo o ustaljenju relativnom a ne apsolutnom.

2.) Sv. Augustin izjavlja se s razloga simboličnih u korist pomičnosti Uskrsa. Prelaz — kaže on — od smrti na život *transitus de morte ad vitam*, (*Ibid. §. 2—8*) pokazivao bi se ovom pomičnošću. Nu ova pomičnost ako i jest ograničena pridržana je ipak u gornjem predlogu. A nitko ne će kazati, da prelaz od smrti na život nije dosta pralikovan pomičnošću od sedam dana (4—11 aprila), a da bi za to trebalo trideset i pet dana. *Ne quid nimis!*

3.) Sv. Augustin upire se na izbor nedjelje. Na to se je savjesno obaziralo.

4.) Sv. Augustin brani takodjer (§ 5) shodnost, da Uskrs pane u prvi mjesec godine (astronomske) kao slika novoga života. *Propter hanc ergo vitae novitatem, primus mensis in anni mensibus celebrationi huic attributus est. Nam et ipse dicitur in Exodo XXIII. 15. mensis novorum* (*Ib. §. 5*). Nu ovaj dokaz posve je u prilog predlogu prof. Förstera, pošto je, štrogo govoreći, početak godine, što sym-

¹⁾ Lojalnost i prijateljstvo nalažu mi, da opazim nješto glede prvoga meridijana. Poznate su raspre, što su nastale povodom predloga akademije znanosti u Bologni, najme, da se od pitanja odijeli astronomija, marina i topografija, za koje isti podnevnik u istinu ne treba — a da se odabere za sve ostalo, što bi imalo značaj međunarodan, meridijan Jerusalemski. Prof. Förster čuva glede toga svu svoju slobodu ocjene. Drago mi je, što mogu istaknuti, da se je akademija znanosti u Zagrebu po svom današnjem predsjedniku prof. Torbaru priključila predlogu akademije Bolonjeske. (V. u Radu radnju Torbaru: O prvom meridianu), koju su međjutim povladjivali u istoj Rusiji.

bolije preporod ili nov život, označen točnije istonoćjem proljetnim, nego proljetnim uštapom. Povrh toga, dok Uskrs može sada pasti više od trideset dana, pače trideset i pet dana poslije istonoćja, po predlogu prof. Förstera, on nije nikada pomaknut preko 21 dan poslije istonoćja, dakle uvijek u prvom mjesecu godine.

5.) Ostaje simbolizam mjeseca. Najprije priznat će mi se, da svaki simbolizam, što bi se mogao naći u mjesecu, gubi zaista svoju vrijednost, ako imamo na umu besjede Otaca Nicejskih, koji su tražili jedno tek: sklad cijeloga kršćanskoga svijeta u svetkovanju Uskrsa, pa njegovu šutnju, toli rječitu, o mjesecu i o ostalom. Ipak sretnom zgodom, dokazivanje sv. Augustina takodjer je u prilog predlogu prof. dra Förstera. Sv. Augustin opaža, da se život čovječanstva dijeli na tri dobe naravi, zakona i milosti — pa, pošto je opazio, da mi spadamo na zadnji, on nalazi da je to takodjer simbolizovano činjenicom, što Uskrs pada u treću promjenu ili u tjedan mjeseca sideričnoga, to jest od četrnaestoga (uštap) na dvadest i prvi dan; pošto se broj sedam obično upotrebljava, u Sv. Pismu, da se označi nešto savršena (*quandam perfectionem*). Evo njegovih riječi: »*Hoc ergo et in lunari numero significatur: quia enim septenarius numerus solet in scripturis ad quandam perfectionem mysticus apparere tertia hebdomada lunae Pascha celebratur, qui dies (Paschalis) occurrit a quarta decima in vicesimam primam.*« (Ibid. id §§. St. Augustini Opera omni. E. II. ed. Migne Patr. Lat. XXIII. p. 207.) — Nu od 21. marta, što ga uze sabor Nicejski danom istonoćja,¹⁾ pa i jest u istinu redovito još takav za najistočniji dio Azije, gdje postoji skakanje nadnevljivanja do 11. aprila, zadnje granice Uskrsa po predlogu Försterovu, ima upravo 21 dan, pa ništa ne prijeći, da se smatra kao tri tjedna, što predstavlja tri razdoblja čovječanstva. A Uskrs bi pao vazda u zadnje od trih razdoblja, koje bi počelo 4. aprila.

Vrlo dvojim, da bi veliki učitelj, kad bi se vratio na život koncem XIX. vijeka hotio još tražiti dokaze u brojevima: zanimivo je ipak utvrditi, da predlog prof. Förstera čuva sve, što se je

¹⁾ Izborom 21. marta za dan istonoćja pokazao je sabor nicejski njeku vrst proročkog pogleda na raspre, kojima bi bio dao povod izbor prvog podnevnika i tjesna Berengova.

moglo želiti, pače i simbolizam brojeva, što ga je sv. Augustin rado nalazio u mijenjanju mjeseca.

Pa ako, kako je slobodno držati, ovaj predlog — koji ne uključuje nikakova pobrkivanja ni troška — može biti sredstvo, da se razoruža nesklonost, koja se već opaža, pa i u krilu nekih vlasti, proti običaju Crkve, a naročito sredstvo, da se skoro u život privede želja, jedini cilj sabora Nicejskoga, a odjek molitve Spasiteljeve na zadnjoj večeri: »neka svi kršćani jednim glasom i u isti dan šalju prema nebu svoje molitve u sveti dan Uskrsa«, neumrli nadbiskup Hipponski ne bi li i on pohitio, da to podupre svom snagom velikoga srca svoga i moćnoga uma svojega.

Rekav ovo, podlažem redke ove vlasti, kojom Bog upravlja Crkvu, kojoj je On Početnik i Gospodar.

Ces. Tondini de Quarenghi,
barnabita, zastupnik akad. znanosti u Bologni
za ujedinjivanje u mjeri i vremenu.

Bessarion.

Najznamenitija ličnost izmegju Grka na Florentinskom saboru, na kojemu je pošlo za rukom, žalibože samo na kratko vrijeme, sjediniti istočnu i zapadnu crkvu, bio je Bessarion, nadbiskup u Niceji, s početka protivnik, a kasnije revni pristaša sjedinjenja. Rodio se je Bessarion g. 1403. u Trapezuntu od niska roda. Prvobitno zvao se je Ivan, ili kao što se obično uzimlje Bazilij, te je došao g. 1417. u Carigrad, gdje mu je učitelj bio Krisokok. U siječnju (20.) g. 1423. stupi Ivan ili Bazilij u red sv. Bazilija, te se prozove po nekom misirskom redovničkom svecu Bessarion. Iste godine još ubroji se u Peloponezu megju učenike Gemistia Pletha i dade se tolikim žarom na izučavanje filozofije i matematike, da je od prevelikoga napora obolio.

Grčki car Ivan VII. Paleolog, stisnut oda sviju strana od Turaka, zaište pomoć u zapadu i spremno se odazove nagovaranju pape Eugenija IV., da se pokuša sjedinjenje istočne i zapadne crkve. Megju učenim Greima, koje je car poveo sa sobom na sabor u Ferraru, koji bijaše odregjen u tu svrhu, da se na njemu zajednički raspravlja o sjedinjenju razdijeljenih crkva, bijaše i Bessarion, koji se je u brzo popeo (1437.) do časti nadbiskupa u Niceji. Megju šestoricom Grka, koji su s isto tolikim brojem Latinjana imali raspravljati o priepornim točkama izmegju jedne i druge crkve, bijaše i Bessarion, koji je umah u prvoj sjednici (8. list. 1438.) govorio za sjedinjenje (Mansi p. 496. sqq.). S početka pristajao je uz Marka Eugenika, žestokoga protivnika sjedinjenja, ali kad se je osvjedočio, da je istina na strani zapadne crkve, ostavi Marka Eugenika i nastojao je svim žarom plemenite svoje duše, da se razdijeljene crkve opet sjedine. U tu svrhu govorio je u Florenci, kamo je sabor u to premješten, glasoviti ovaj dogmatički govor, u kojemu je iz istočnih i zapadnih otaca dokazao is-

pravnost vjerovanja zapadne crkve o izlazu Duha sv. i od Sina i opominjao svoje zemljake na sjedinjenje (*decretum unionis*), i taj dekret bijaše čitan latinski i grčki pod sv. misom, koju je služio sâm papa; grčki tekst čitao je Bessarion. Iza polučena sjedinjenja ode Bessarion kući, ali se naskoro vrati u Italiju i bude imenovan kardinalom svećenikom titulo XII. Apostolorum. Zvali su ga obično *Cardinalis Nicaenus*.

Od sada ostane Bessarion stalno, sve do svoje smrti, u Italiji, baveći se znanošću, napose staro-grčkom književnošću. Osim toga nastojao je revno, da se uzdrži polučeno sjedinjenje istočne i zapadne crkve, s toga je i napisao mnoge spise, u kojima raspravlja o prijepornim točkama između Grka i Latinjana. Amo spada: *De ss. Eucharistia, et quibus verbis corpus Christi conficiatur*; *Epistola od Alexium Lascarin, Philanthropinum, antidotus dicta, de successu Synodi Florentinae et de processione Spiritus Sancti*; *Contra Palamam apologia in inscriptionum Veccii*; *Refutatio sylloges morum Maximi Planudae de processione Spiritus sancti ex solo Patre*; *Epistola catholica sive generalis ad omnes, qui sedi Patriarchali Constantinopolitanae subsunt*; na ponuku carigradskoga patrijarhe Gregorija dovršio je započetu od njega *Apologia pro Latinis de processione Spiritus sancti, sive refutatio capitum Marci Ephesii contra Latinos*. No sve njegovo nastojanje bijaše uzaludno: sjedinjenje se ne uzdrža, crkve se opet rastaviše.

Isto tako nastojaše Bessarion neumorno, ne bi li pomogao i bijednoj svojoj domovini.

Nasljednici pape Eugenija IV. odlikovaše isto tako Bessariona, koo što ga je odlikovao i on. Kaliksto III. šalje ga k Alfonzu, kralju napuljskom; g. 1459. nalazimo ga u Njemačkoj i u Beču, a g. 1472. u Parizu. Nikola V. imenovao ga je legatom u Bolonji, a zatim biskupom u Tusculu (*Frascati*); a Pijo II. podijeli mu naslov patrijarke carigradskoga i biskupa od Euböe: a u dva puta mal da ne postane i papom. Na povratku iz Francuske, kamo je bio pošao kao papin poslanik, oboli u Turinu, i umrije 18. studenoga 1472. u Raveni. Sahranjen je u Rimu u crkvi dvanaest apostola.

Dogmatički govor, koji je govorio Bessarion u XXV. sjednici florentinskoga sabora, nalazi se meĝu ostalima grčki i latinski otisnut u Mansiju T. XCXI. 894.—966. Pripadom spominjemo, da je sam Bessarion priugotovio i latinski prijevod svoga govora, i stoga se i latinski prijevod moĝe u nekom smislu smatrati kao izvornik. Mi smo samo neke točke ovoga govora preveli iz latinskoga izvornika na hrvatski, da s njima upoznamo čitatelje Balkana.

Dogmatički govor Bessarionov u XXV. sjednici sabora florentinskoga.

»Ne ima ga, odlični muĝevi«, ovako poče Bessarion, »koji ne bi visoko cijenio i smatrao to kao najveću sreću, kad vlada sveti mir i sloga meĝu crkvama Boĝjim. To je prosio Spasitelj naš Oca, kad se je molio za svoje učenike i za one, koji su pozvani u njegovo ime rekavši: Daj, Oče, da budu jedno, kao što smo i mi jedno. Po tom utječe u nas boĝanska ljubav, što je znak učenika Kristovih; ne staje meĝu nama neprijateljstva i meĝusobnih raspra, što valja da je daleko od ljudi osobito kršćana; tim se uklanjamo ismijehivanju i porugama, kojima nas dnevice vrijeĝaju neprijatelji kriĝa Kristova, koji nam se smiju, preziru nas i ništa do nas ne drĝe, jer se zovemo, istina, kršćani i imademo istoga Gospodina, ali smo ipak meĝu sobom tako razdijeljeni i u vjerskim istinama (dogma) nesložni, da jedni druge smatramo za neprijatelje i dušmane. Radi ovih i drugih razloga svi ljubimo i ŝelimo mir i u velike cijenimo slogu i jedinstvo kršćana. Kojim pak naćinom moĝemo ovo izvrsno dobro od Boga postići, i kako treba ovo sveto djelo izvršiti, o tome ovdje razno mislimo i razlićitog smo meĝu sobom mnijenja. Stoga sam mislio, da mi o tom sad treba ovdje razmišljati i o tom raspravljati, u koliko dostaju sile slaboga uma mojega. (C. 1.)

Bilo je nekoć vrijeme, kad je u neoskvrnutoj zarućnici Boĝjoj, svetoj crkvi vladala najveća sloga, nepomućen mir i neokaljana istina, kad smo naime svi visoko cijenili jednostavnost i čistoću evanĝeoske nauke, samim svetim besjedama zadovoljni, njih se drĝeći, u njima smireni, sabrani u jedan ovćinjak, radeći svi pod jednim pastinom i svi slušajući jedan te isti glas, ne uvaĝavajući ništa osim onoga što nam bješe predano, jer nas na to nije silila nikaka potreba; a kad su se sa sviju strana pojavila krivovjerja, cijela se je crkva sastala na jedno mjesto te je dvojbe raspršila i

izjavila, što bijaše potrebito. Kad je pak na zapadu vladalo neko krivovjerje, kao što smo to češće čuli od Latina, i kad je Rimski poglavica, vrhovni svećenik, uzdajući se sam u svoju ovlast, bez opće privole, pridodao onaj dodatak općenitoj vjeroispovijesti, presveto tijelo Kristovo razdijelilo se je, jaoh, na mnogo strana, i njegova uda, to jest ljudi kršćani, ustali su oružjem jedan proti drugomu ni ne shvaćajući, da su si sâmi neprijatelji, i da se sami proti sebi oružaju, kad se dijele od braće. — Pregji naši, koji su u ono vrijeme živjeli, kad je počeo ovaj razdor u vjeri, govorili su, da se imade, kad to nikakova potreba ne zahtijeva, zadovoljiti s onim, što nam je predano u sv. pismu, gdje je svaka istina vjerska ili jasno razložena ili se može lasno iznaći, ako je u njemu sakrivena. Kada pak nastane potreba i ako se pojavi kakovo krivovjerje, što se češće događa među ljudima radi nemoći ljudskoga uma, tada treba da crkva Božja na jednom mjestu sakupljena sudi o dvojbenim stvarima, i da općim suglasjem sviju izreče sud prema nauci Božjega zakona i svetih otaca, koje je već odobrila kao učitelje sv. pisma, i tim načinom da unapredi kršćansku vjeru, oprevši se krivovjerju, otjeravši ga daleko od crkve Božje. No isti naši pregji tvrde svagdje, da to treba zajednički raditi, i da ono, što je općenito, treba odrediti općim suglasjem. Tim je načinom prvi općeniti sabor proglasio istobitnost Oca i Sina, kad je Arij o njihovoj nejednakosti, ne znam koje budalaštine i trice, tvrdio. Tako je drugi (općeniti sabor) ispovjedio božanstvo Duha (sv.), kad ga je Macedonij pribrajao stvorenjima. Istim je načinom zatim svaki sabor sudio o onom, što je bilo dvojbeno, ali samo onda, kad je to bilo potrebno. Jer nije slobodno, vele, pokretati nova pitanja, kad vlada mir i tišina u vjeri, niti kada se pojave krivovjerja ili štititi, ili sam ili s nekolicinom raspravljati o onom, što treba da općenito svi vjeruju, nego to ima biti općenitim suglasjem i to samo onda, kad je to potrebno. I kao što je potrebno, vele, kad se sastane općeniti sabor, da se sve najvećom pomnjom i razmišljanjem raspravlja, i da svi ono prihvate i prigrlje, što bude dokazano, isto tako ako tko dvoji o kojoj stvari prije, nego li bude o njoj opći sud izrečen, kad se potakne pitanje, i kad ga neki riješe, da se punim pravom od onih dijeli, koji su se usudili bez općenitog suglasja suditi o općenitim stvarima: jer on pristaje uz općenite i općenito predane stvari, a oni tvrde nešto, što je dvojbeno prije, nego li se općenito pretrese. Radi toga pre-

mnogi od nas tvrde, da se s pravom protive zajednici s Latinjanima, jer se ne može trpiti, da se sjedinimo s njima prije, nego li se podvrgne sudu sveopće crkve, što su nedavna oni uveli, i misle, da im se je radi osvade na nje ljutiti, prvo, što su bez našega znanja i privoljenja nešto uveli u općenitu crkvu, a zatim, što ne će, da se sazove općeniti, i onim starima sličan sabor. To smo im i mi češće spočitnuli i javno radi toga na njih navalili. Što su oni na to odgovorili, kako su se ispričali i s kojim su razlozima opravdali ono, što im se je predbacivalo, svi smo to opširno razumjeli. Nije dakle zgoda, da se to sada opetuje, osobito s toga, jer mi sada ne pitamo za to, da li su oni sami, ili zajedno s nama onaj dodatak dodali, i da li je bilo slobodno dodati ga ili ne, nego svi mislimo, da nam je najprije to ispitati, da li je istinito ili lažno ono, što je dodano.

Nego dozvolimo, da nijesu pravo radili, što su bez sastanka cjelokupne crkve raspravljali o važnim stvarima, koje se tiču kršćanske vjere, morda smo se s pravom ljutili na nje, dokle su ostali kod toga mnijenja, da se koji predloženi dogma u općenitom saboru ne raspravlja, i naše tužbe proti njima mogle su se punim pravom braniti. Sada pako, kad su od te krivnje prosti i kad su se svojevolumno sakupili u općenitom saboru, i kad tvrde, da će sve učiniti, o čemu budu uvjereni, i kad su se ogradili protiv svake tužbe, i mi treba da uložimo ne običan mar i trud, da obzirno i razborito uradimo, što nam je raditi, da ne padne na nas ovo, što smo prije ovoga dne običavali Latinjanima predbacivati, i da ne budemo mi napokon kriveci onoga, čim smo nje nekoć krivili. — Jer oni su već i dali račun o onom, što i govore i osjećaju, opširno su takogjer pojedincima, koji su to tražili, naveli razloge o onom, što vjeruje crkva; i mi smo na nešto od onoga, što su oni govorili, u koliko smo mogli odgovorili, na više pak toga i na ono, što je shodnije, i što njihovo mnijenje osobito potvrguje, nijesmo upravo ništa odgovorili, i možebiti da ni nemamo ništa, što bi bilo vrijedno odgovoriti. Tu treba dakle zdrava suda i dovršene pripreve. Jer nije dosta reći, ne ćemo sjedinjenja, i ne treba misliti, da je to svrha općenitoga sabora, nego treba dobro promisliti, što vele Latini, a što mi navagjamo, i treba istražiti, što se od onoga, što oni vele, slaže s istinom, a što ne, što treba da mi govorimo, a što da oni slušaju, napokon kako se možemo sjediniti s braćom, čiji razdor valja da s pravom oplakujemo i mi i oni, i

da ne povodeći se bezrazložno za željom, ili da se s našom štetom od njih odijelimo, ili da se, ne bez našega kvara s njima sjedinimo.

Ja bo mislim, da nam nije niti pristati uz one, koji vele da nam se je jednostavno i bez ikakvog promišljanja odijeliti od Latina, koji da su daleko zabludili od istine, kao što niti poslušati onih, koji govore, da nam se je bez ikakvog promišljanja odlučiti za sjedinjenje. Neprestano bo učeći, marljivo tražeći istinu i savršeno sudeći slijediti nam je sv. učitelje kao vodje, i tim putem, koji je jedini siguran i bez ikake pogibelji, postići nam je već davno željeni cilj. Ovo je moje mnijenje u toj stvari, učeni muževi, ovako ja mislim. Kojim načinom i kojim sredstvima možemo postići naumljeni cilj, kazat ću kasnije, uzdajući se u Boga i ako prem shvaćam, da sam poduzeo ogromnu doista borbu i ne malo breme. No danas su takove prilike, da traže čovjeka, koji se dragovoljno izvirgava pogibelji radi istine, i ništa se ne može velikoga ili reći ili učiniti, ako tko i odvažno ne kaže, što mu se čini, da je istina, i pripravan je podnesti i klevete i pogibelji braneći istinu. Tu počimam uzdajući se u pomoć predobroga i svevišnjega Boga«.

Crkveni učitelji, nastavlja govornik, istočni i zapadni, bijahu rasvijetljeni od Duha sv. i zato si ne mogu protusloviti u objavljenim vjerskim istinama, kao što je to izrično priznao i sedmi općeniti sabor (C.2.); ako se dakle čini, da se istočni i zapadni oci govoreći o ishodu Duha sv. protuslove, treba nastojati, da se to prividno protuslovlje ukloni, jer i u sv. pismu imade prividnog protuslovlja (C. 3.). Da se pravo razumiju oni oci, koji su govorili nejasno, treba se služiti s onim ocima, koji su jasnije govorili »akoprem sudim«, veli Bessarion, »da su isto tako istočni, kao što i zapadni oci jasno i otvoreno govorili, i predali nam istinu vjere. Nego dozvolimo, da nijesu tako jasno i tako otvoreno govorili istočni oci o ishodu Duha sv. od Sina, kao što su govorili zapadni oci, što treba dakle činiti? Ništa drugo, nego treba misliti, da i istočni oci isto vele, kad zapadni oci sasna jasno propovijedaju ovu vjeru, i ne treba pobijati one, koji su isto o vjeri mislili. Onaj bo isti Duh sv., koji je govorio u onima, govorio je i u ovima, i što je učio po onima nešto tamno, učio je po ovima jasno. — Nego nama valja dokazati, da su istočni učitelji, ako ih i ne prisposodobimo sa zapadnim ocima, sami za sebe, isto sudili i osjećali o ishodu Duha sv., što i zapadni oci«. (C. 4.). U glavi

šestoj navagjaju se zatim mjesta nekih istočnih otaca (Athanasija, Bazilija itd.), koji govoreći o ishodu Duha sv. vele, da izlazi ex Patre per Filiūm i dokazuje se, da Grei vjeruju isto o ishodu Duha sv., što i Latinjani; dapače neki oci (Ciril Aleksandrijski, Epifanij) ne služe se samo per nego izrično vele ex Filio, da naznače odnošaj Duha sv. napram Sinu, pa se može reći ili per ili ex, a da se ne mijenja smisao.

Dokazavši dakle, što je poduzeo dokazati, da oci istočne i zapadne crkve isto vjeruju o ishodu Duha sv., da naime izlazi od Oca i Sina zajedno, svršuje svoj znameniti govor ovako:

»Ja barem mislim, da sam u kratko, kako sam mogao, ispustivši mnogo toga, izvršio, što sam obećao. Dovoljno sam naime dokazao, ne služivši se nijednim zapadnim učiteljem, da su i sâmi naši istočni oci i učitelji držali, da je i Sin uzrok i počelo Duha (sv.), i da su u svemu jednodušni i složni i mislili i učili, da Duh sv. proizlazi koje iz Oca po Sinu a koje iz Oca i Sina. Vaše je pak, da se s ovim učiteljima, i to pravima, Latinima i svetom Rimskom crkvom sjedinite, jer isto vjeruju, što i oci i učitelji naši. I nemojte misliti, da su ili oni, ili njihovi i naši oci, zapadni naime sv. oci protivno učili istočnim ocima. Ne, tomu nije nipošto tako. I bio bih vam naveo njihove učitelje i njina svjedočanstva, da vas osvjedočim i da pokažem njihovu slogu s istočnim (ocima), kad ne bih znao, da vi svi to znate i da ste čuli, kada su to Latini navagjali. — Osim toga može ih svatko, kad ushtije, i vidjeti i čitati, jer su u nas, što su nam ih Latini dali. Jedino sam to mislio da vam dozovem u pamet, da svi zapadni oci, Hilarij, Hieronim, Damas, Augustin, Ambrozij, Leo V., Gregorij i mnogi ostali isto tako jasno, kao što i otvoreno, jednodušno i jednoglasno, po svuda u svojim djelima, ne u kratkim izrekama ili člancima, nego mnogim riječima i opširnim govorima i dokazima tvrde, da Duh sv. izlazi iz Oca i Sina, i isto tako iz Sina, kao što i iz Oca, i da je Sin počelo Duha sv. kao što i Otac, i da je jedno te isto njegovo počelo Otac i Sin zajedno, a ne dva počela. Imajući ovo sve pred očima i prisposodablajući to s riječima istočnih otaca, koji vele, da Duh sv. izlazi iz Oca po Sinu, i iz Oca i Sina, zatim da je iz Sina i od obojice, nužno nalazimo, da se slažu i da isto o tom uče u svemu. I gornji razlozi, koje smo naveli o slogi, i to o nužnoj slogi učiteljâ, sile nas, da vjerujemo, da se megju sobom slažu, i da isto uče o božanskom ishodu Duha sv., kao što i osta-

lim objavljenim istinama vjere. I sada je dovoljno dokazano, da i sami istočnjaci za sebe isto uče, što i zapadnjaci, tako da više nitko ne može nijekati njihovu najveću slogu. Nego da i istočni oci nikako ne pripisuju Sinu, da je on počelo Duha (sv.), pošto ipak nijedan od njih nigdje izrično ne niječe, da Duh (sv.) izlazi iz Sina, nema ga, koji bi se usudio tvrditi, da oni vele nešto protivna zapadnim ocima. Sada pako, kad oni ne samo ne niječu, nego i najočitiije vele, da Duh (sv.) izlazi po Sinu i iz Sina, zar ćemo se usuditi tvrditi, da se oni ne slažu i ne podudaraju sa zapadnjacima? — I ovo treba da znadete, da nam je ili nikako prihvatiti djela svetih učitelja zapadnih, koja opstojе, ako ih prihvatimo, kao što i treba da činimo, da nam valja i prihvatiti i vjerovati ono, što o tom članku uče. To bo se nalazi na toliko mjesta u njihovim djelima, pače po svuda, i u tolikom je savezu ono, što slijedi s onim, što je prije njega, da nitko ne može isto o tom sumnjati. Jer ako tko istrigne iz njihovih djela ovaj zaključak i razloge, koji ga dokazuju, ne preostaje više ništa, niti imade kakav smisao ono, što je preostalo tako je sve ostalo s tim dogmatom u savezu, tako je s njim spojeno i sjeđinjeno. (C. 8.).

Nego o dogmatu rečeno je, što je trebalo u kratko reći, i ne treba ništa više dodati. Molim, pak prošim, tražim i klečečki zaklinjem vas, predobri oci, sveti zbore, pastiri duša, vogje slijepih, učitelji nepametnih, da sve ovo dobro promozgavši i promislivši odlučite ono, što dolikuje tako važnoj stvari i čim ćete steći vječnu diku, ponos i spas. Promislite bo prvo, da se u buduće ne ćemo moći više izgovarati, tako, kao što do sada, što smo odijeljeni od takovih ljudi, i što hoćemo, da budemo neprijatelji Latina, tolikim, tako mudrim, tako učenim, nadarenim svakom krepošću, ne samo onom, koja ukrasuje dušu, nego takogjer i onom, koja spada na tijelo i na vremenite stvari; i kao što smo se mogli laglje izgovarati prije, nego li se je sastao općeniti sabor, tako da će se sada tim teža tužba podići protiv nas, ako ne budemo mogli navesti uzrok, koji bi bio vrijedan tolikoga raskola. Nemojte zatim zaboraviti, što je rečeno o nužnom suglasju učitelja, i drugčije bo ne možemo govoriti, dok želimo ostati kršćani i spasti načela vjere: i što zapadni oci sasma jasno tvrde, da Duh sv. ishodi od Oca i Sina, i da je Sin njegovo počelo isto tako, kao što i Otac: i istočni (oci) vele ovo isto govoreći, da ishodi koje iz Oca po Sinu,

koje iz Oca i Sina i iz obojice, i da je on iz Sina, a kada ovo govore, slažu se sa zapadnjacima i isto tvrde ne samo po smislu nego i po riječima, pošto ih je jedan te isti Duh (sv.) rasvijetljivao. Napokon vidim, da nam preostaje samo jedan odgovor na ono, što vele Latini, za koji kad i vi sami sudite, da nije nikakov odgovor, nego da su djetinjarije i smiješne stvari, odlučimo se dakle za ono, što nam je korisno i odlučimo se sjediniti s Latinima, ako želimo učiniti, što je Bogu drago. Jer ili ne valja prihvatiti svetih učitelja i slagati se s onim, što oni kažu, ili ih valja prihvatiti i slagati s onim, što oni vele, ali ne sa svim, jer su i oni kao ljudi mogli u gdje čemu pogriješiti, ili što preostaje i što je treće, slagati se sa svim onim, što oni vele, jer nijesu u ničemu pogriješili; ali ovo, što navagjaju Latini, kao njihova svjedočanstva, ne proizlaze iz njihove glave, niti su to njihove misli, nego su to izmišljotine, dodateci i pridateci ovih Latina od tuge ruke i uma pripisane knjigama svetih. No sigurno znam, da i vi uz nijedno od prvoga dvojega ne pristajete, osim ako bi tko htio porušiti sve temelje naše vjere, sve tajne crkve i svu istinu; za treće, što preostaje, jasno je i otvoreno, da je ludo i besposleno tvrditi, da su tolike njihove knjige, tolika djela njihovih učitelja, toliki njihovi trudovi, tolike knjižurine, osobito najstarije i nekoje njihovom rukom napisane, po cijelom svijetu rasijane i umnožane, u kojima je ono, što slijedi usko spojeno i slaže se s onim, što je naprijed, koja jasnije od sunca dokazuju istinu, da je to nepromišljeno pokvareno, promijenjeno i pridano, osobito kad vidimo, da i načinci, takogjer stariji, i koji su živjeli na početku ovoga ljutoga raskola, spominju ugled zapadnih učitelja, ne imajući ipak ništa spomena vrijedna, što bi im prigovorili. S toga i ne može nitko držati, da su iskvarene, jer u samom početku raspre tako je bilo upisano u knjigama, osobito kada mi i ne imamo starih primjeraka onih učitelja pisanih latinskim jezikom, da bismo, prisposlovivši je s njima mogli dokazati, da su iskvareni. Pazeći na to i imajući to pred očima, nemojmo izabrati ono, što je gore i nemojmo sami proti sebi glasovati, nemojmo izdati ni sami sebe, ni svoj narod prvo udaljivši se od istine i zatvorivši oči, da ne vide svjetla, zatim gomilajući svojom voljom sami protiv sebe svake vrsti zla, i u mnogo čemu vrijegajući čitav naš narod. — Kad bismo bili vidjeli, da su Latini zabludjeli i da su se udaljili od istine, doista i ja vam ne bi bio savjetovao, da se s njima, kad bi tako bilo,

sjedinite, bojeći se, da ne izgubite vremenita dobra — pače i ja bih ragje sve zlo trpio i bio bih i vama savjetovao, da trpite, nego li da se sjedinite s njima, koji ne misle pravo. Sada nam se je pak bojati, i to veoma bojati, da sa zatorom tjelesa ne izaberemo ujedno i propast duša. U ovom govoru dokazano je u kratko ali dostatno, da oni (zapadni oei) isto uče, što i istočni tako, da je svima jasno, da Latini slijede sve, toli zapadne, koli istočne oce, koji su zajednički učitelji i oei obiju. Zašto dakle da se od njih dijelimo? Što ćemo moći navesti za ispriku, zašto ne ćemo, da se s njima složimo? Što nam preostaje, da odgovorimo pred Bogom, zašto smo bili odijeljeni od braće, koju da sjedini i u jedan ovčinjak privede, on je došao s nebesa, bio je utjelovljen i na križ razapet? Kako ćemo se braniti pred potomcima našim, pače pred suvremenicima našim? — Ne budimo vuci mjesto pastira onima, koji u nas gledju, ne izdajimo ih neprijateljima, da propadnu i duše i tjelesa zajedno. Ja bo ovako mislim, (i neka mi budu ove riječi kao vječno svjedočanstvo pred cijelim narodom i svima kršćanima) i nikada ne ću izdati tjelesa, duše, vjeru, države, grobove otaca, slobodu, i sve zajedno, što sve znam da će slijediti raskol, i naše bezrazložno odijeljenje od Latina. Koji je uzrok toga vrijedan, da radi njega odaberemo tolike i tako grozne pogibli? Molim vas pak i prosim, da i vi ili svi, ili većina isto mislite o ovim stvarima, kao što i ja, i da se dobro skrbite za općenitu korist. Ako pak ne ćete, ja zovem svjedoka višnjega Boga i nas sve prisutne i sve naše potomke, da od početka, pa sve do ovoga dneva nijesam prestao bez strasti i laži govoriti ono, što je istinito, pravo, korisno i što mi se je činilo, da koristi nama i našem spasu; nijesam propustio savjetovati i nijesam šutio bojeći se, da ne bi tko mislio, da sam sklon Latinima, i da nijesam pretpostavio vlastitu sigurnost općenitoj koristi, nego da sam, preporučivši sebe i sve svoje Bogu i pokoravajući se Božjoj volji, koji je cijelim mojim životom od poroda ravnao i upravljao bolje, nego što bih bio želio, postavivši si za cilj općenito dobro, i da sam samo na to gledajući radio i govorio, što sam radio i govorio nastojeći, da naši postignu i istinu u vjeri i tjelesni spas. Vi pako, jer imadete slobodnu volju, činite, što mislite, da vam je činiti. Po volji Božjoj neka nadvlada i u vama ono, što je bolje i pametnije. Ako pak nadvlada ono što je gore (što ne dao Bog), to neka znade cijeli rod ljudski, svako doba, svaki stalež i zvanje, da

sam ja nevin od toga zla, od ovoga tužnoga raskola, i da nijesam nikada mislio i ne mislim, da nam se je bez svakoga razloga dije-
liti od Latina. Jer nijesam uvjeren, da oni ne osjećaju pravo i
dobro u vjeri i da ne vjeruju ono, što vjeruju sveti učitelji tako
istočni, kako i zapadni. — Ako nijesam uspio, nije moja krivnja,
koji sam govorio, nego onih, koji su slušali.

Dr. Ferd. Belaj.

Rastavila nas politika.

Po franceskom¹⁾ —ra.

Čini nam se, da se sjedinjenju ili barem zbliženju izmegju katolika i pravoslavnih najviše opire kriva politika naših država i državica. I zaista ako zavirimo u povijest, naći ćemo na žalost, da ima nesretna politika vazda svoje prste u našim odnošajima, pače da nas već od početka nije rastavila toliko vjera, koliko politika. Ne će biti suvišno ako mi to bolje promotrimo, te govorimo najprvo kako nas zaista nije rastavila vjera, nego upravo politika, a onda kako neka bi nas ona opet sjedinila.

I. Vjera i raskol.

Pred očima imademo ne toliko crkve, koje je u prvim vjekovima od Rima trgala kriva vjera, nego crkve, koje su za Fotija, napokon za Cerularija od Rima otkinute. No za ove možemo prema povijesti ustvrditi, da se nijesmo rastavili stoga, jer smo se razilazili u kojoj točki vjere, nego jer smo se najprvo rastavili s razloga političkih, onda tek započelo se pretresavati pitanja vjerska. Šta veli povijest?

Pošto je Bardas sv. patrijarka Ignacija zbacio sa patrijarske stolice, jer mu je javno odbio svetu pričest i protivio se okrutnom njegovom postupku proti carici Teodori i njezinim kćerima, uzvisio je na patrijarsku stolicu učenog laika Fotija²⁾. Ovaj primi u šest dana sve svete redove; hoteći promaknuće svoje opravdati i ishoditi potvrdu papinu obrati se na papu Nikolu I,

¹⁾ Michel, L'Orient et Rome: pg. 116, sqq.

²⁾ O Fotiju gledaj kard. Hergenröthera: a) Povijest crkvena; b) Fotij, patrijarh carigradski.

pošalje mu vjeroispovijest sasma katoličku i ponizno ga moli, neka potvrdi sve, što se zbilo. Ovo se dogodilo g. 859. Ni traga nema kakovoj razlici vjerskoj: dokaz, da nijesu ni postajale, i da se je zapad sa istokom u vjeri sasma slagao. Čak g. 861. govori Fotij veoma umjereno o nekim različitim običajima na zapadu. Ali, kad papa ne pristaje uz Fotija, nego ga osudi i odbi, tek onda god. 866 nametne ovaj pitanje vjersko tvrdeći, da su papa i svi latini baš jeretici, sakupi sabor biskupa i izopći papu. Dakle tek onda, kad je Rim Fotija zabacio, tek onda iznese ovaj razlike, kojih prije nije našao.

Je li crkva rimska u ovo kratko doba promijenila svoje nauke, da je prije zaslužila štovanje Fotijevo zbog čistoće u nauci, a sad na jedan put zaslužuje, da se osudi i zabaci zbog iznenadne promjene u nauci? Ne; crkva latinska vjere svoje u tom kratkom razmaku nije promijenila; nego promijenio se Fotij i to barem u postupku proti Rimu baš radikalno. Fotij naime htio je svakako biti patrijarhom, najprvo po Rimu i sa Rimom; no pošto ga Rim nije htio priznati, morao je s njim prekinuti ili odustati. Ali odustati nije htio, s toga je prekinuo s Rimom; no, da to može, tražio je dovoljnih razloga i uzvitlao je pitanje vjersko, koje prije zanj nije postajalo, niti bi ga bio podigao, da mu je Rim vjerovao i priznao ga patrijarkom.

Pošto je car Basilij Fotija skinuo, a uspostavio opet nepravedno zbačenog Ignacija, odmah su zapad i istok složni i skladni; vjerskih razlika više nema. God. 869. sazove se općeniti sabor, da se popravi narušeni red, no, niko ni rečicom ne natukne o kakovim vjerskim zabludama jedne ili druge crkve. Pače iza smrti patrijarka Ignacija god. 877. pozovne onaj isti car Basilij, koji je Fotija skinuo, Fotija, da bude patrijarkom. A Fotij? On zaboravi na sve tobožnje vjerske zablude crkve zapadne i u nadi, da će ga Rim potvrditi sada, pošto je stolica patrijarska zaista ispražnjena, on učini sve, da si od pape ishoditi priznanje i potvrdu. No, vjersko pitanje uzvitla se opet, kad papa ne će da bude zapleten u spletke Fotijeve.

Fotij izgubi opet svoju stolicu i mora u progonstvo; njegovi nasljednici ostaju u jedinstvu i podložnosti papi; razmirica vjerskih ne podiže niko. Ali buknu opet za Mihovila Cerularija, koji je raskol izmegju zapada i istoka dovršio i

trajnim učinio. No, s početka ne predbacuje Cerularij Rimu van stvari stege crkvene, kojima se u vjeru ništa ne dira; tek onda, iza kako je sa Rimom sasma prekinuo, tek onda podigne on opet pitanja vjerska.

Eto, iz raskola rodilo se pitanje vjersko, a ne obratno; nije nas dakle rastavila vjera; raskol je dakle uzrok razmiricama vjerskim, a nijesu razmirice vjerske uzrok raskolu. Odatle možemo izvesti dvije važne posljedice.

Najprvo moramo tvrditi, da vjersko pitanje nema razloga postojati van u raskolu, budući je dijete raskola: ukini raskol i ukinuo si vjersku razmiricu, koja se jedino iz njega rodila. Povijest nam dokazuje, da je tomu tako. Kad je mogla prodrijeti želja sjediniti se, kao što se zbilo za sabora u Lugdunu i u Florenciji, brzo su se stranke sporazumjele u pitanju vjerskom. Ako su se razmirice opet podigle, podigli su ih neki dusi, puni raskola i razdora, da raskolni postupak svoj opravdaju i pravi povod prikriju. —

Drugo moramo zaključiti, da su pitanje vjersko potaknule samo njeke osobe, a nije ga potaknula crkva istočna.¹⁾ To ćemo još bolje uvidjeti, ako pogledamo na to, da nigdje u povijesti ne nalazimo kakovog koraka sveukupne crkve istočne, kojim bi crkva, kao takova, prihvatila prijeporne točke i nauku protivnu onoj crkve latinske. Postanak razlike je djelo nekijh bogoslova, kojih za taj posao nije niko ovlastio, pa se s toga ne mogu smatrati pravim zastupnicima crkve istočne, nego ne zastupaju van vlastite svoje nazore. Osim toga se ovi bogoslovi ni ne slažu o prijepornim točkama. Napokon u crkvi istočnoj, iza kako se od Rima odijelila, ne nalazimo općenitog sabora, na kojemu bi bila dogmatična pitanja pretresivana i riješavana; no, prema načelima i zahtjevima istih sedam vasiljenskih sabora crkva istočna ni ne može sama sobom sastaviti vasiljenski sabor, jer prema njima morao bi sudjelovati Rim.

No, stavimo još jedno pitanje. Gdje moramo, tražiti pravu nauku istočne crkve? Zar u auktora iza raskola ili u svetih Otaca prije raskola, koji su slava i dika ove crkve i koji su joj predali čistu i nepokvarenu nauku baštinjenu od apostola? Odgovor je lahak, jer nema čovjeka pravoslavnoga, koji ne bi od-

¹⁾ Gledaj „Balkan“ g. II. sv. I. str. 107. s. 99.

govorio: »dakako, u spisima slavnih otaca naših nalazimo pravu nauku Isusovu i pravu nauku naše crkve, koje se upravo s toga tako čvrsto držimo.« Ko bi odgovorio drukčije crkva istočna bi ga izopćila.

Ako dakle hoćeš saznati, šta u jednoj ili drugoj točki misli crkva istočna, tražiti treba u starim vrelima predaje, u knjigama svetih otaca; dakle nauke ove crkve ne ćemo prosugjivati prema spisima modernih bogoslova, nego ove bogoslove same prosugjivat ćemo prema pravoj nauci ove crkve, kao što se sadržaje u pravim i čistim vrelima predaje.¹⁾

Moderni bogoslovi bit će dakle zastupnici nauke crkve istočne samo onda, kad se slažu sa naukom stare predaje ove crkve; u svim pako ostalim tvrdnjama govorit će jedino u osobi svojoj i sve tvrdnje ne će imati većeg ugleda, nego li je osobni njihov ugled.

Time stigismo na polje, gdje se možemo posvelako razumjeti i sasma se izmiriti. Prava nauka crkve istočne nalazi se u knjigama njezinih sv. Otaca, u starim vasiljenkim saborima, u časnoj liturgiji istočnoj i u povjestničkim spomenicima ote crkve. Ovdje mora se nauka istočne crkve tražiti, na drugim mjestima nalazili bismo samo mnijenja privatnih ljudi ma osobno čestitih, no ipak izloženih' zabludama. No, ovaj temelj nam je sasma zajednički; priznavamo ga svi na zapadu i na istoku; na tome temelju dakle valja započeti, kad se radi o sjedinjenju.

Ako se pako na ovaj temelj stavimo, onda nam valja zaključiti, da između obje crkve ne postoji nikakovo pitanje vjersko. Jer na ovom temelju stajali smo zajedno prvo raskola, ali eto stojimo i sada; onda smo se lijepo slagali, a složiti ćemo se i sada, samo ako na ovaj temelj stanemo. Pasti će raskol kao dogagjaj, što ga valja krvavim suzama oplakivati, jer je mnogo ruševina proizročio, sjedinjenje pako i to plodno porodit će se samo sobom iznova. Pitanja što su se za nesretno ovo doba raskola pojavila, riješit će nadležne oblasti, koje imaju za to pravo, a kojeg prava nije ni zapadna ni istočna crkva nikada priznavala pojedinim osobama, pojedinim bogoslovima, ma kako čuveni bili.

¹⁾ Sabor jerusalemski g. 1672. ispovijeda ovo: »Vjerujemo, da je sveto pismo objavljeno od Boga i s toga moramo vjerovati, a da ništa ne dvojimo, sve, što ono uči, no, ne prema našem vlastitom duhu, nego prema predaji i tumačenju katoličke crkve.« Act. Jer.

Na ovaj se temelj stavio vladika Theophylacte u Bugarskoj, stavili su se i moradu se staviti dandanas svi pravi prijatelji sjedinjenja; a ima ih mnogo ne samo na zapadu nego i na istoku, gdje se napokon uvidjelo, da mir i sloga vrijede više, nego li raskol i borba. Ima takogjer u crkvi pravoslavnoj naobraženih duhova, koji pogledom na tako jasne nauke stare crkvene predaje očito ispovijedaju, da raskol nema temelja vjerskoga, pošto se stara predaja crkve istočne sasna slaže sa onom crkve rimske.

Ako je tomu tako, ko je raskol prouzročio, ko ga podržava? Mi velimo: politika.

II. Politika i raskol.

U prvim vjekovima odijelili su se od Rima mnogi istočnjaci baš usljed krivovjere. Nestorijanci i Jakobiti u Armeniji, u Siriji i Egiptu prekinuše u petom vijeku jedinstvo, jer ne htjedoše prihvatiti nauke proglašene u Efesu i Chalcedonu; no, ovaj otpad bijaše samo djelomičan.

Veliki raskol pako, što je započeo u devetom, a svršio se u jedanaestom vijeku upravo je politika dugo vremena pripravljala, onda ga pospješivala i još sada ga podržava.

Klica raskolu bačena je već onda, kad je utemeljen Carigrad, nova prijestolnica rimskog carstva. Konstantin sam nije na to mislio, nego ostavio je Rim držeći da ne može u istom gradu biti najviša crkvena i najviša državna oblast. Konstantin priznavao je duhovnu oblast i s počitanjem joj se klanjao, kao što i na saboru Nikejskom vidimo; ali njegovi nasljednici mislili su sve drugovačije i nastojali su, kako da si crkvenu oblast potkuće, te im bude odanom, na svaku uslugu spremnom sluškinjom.

Ovim nakanama opirao se stari Rim; nije htio primiti jarna svjetovne oblasti. S toga je bizantski dvor za rana naumio, podijeliti biskupu »novoga Rima« skoro iste povlastice, koje je uživao biskup »staroga Rima.« Odatle eto sve to veća vlast biskupa carigradskoga. Jesu li biskupi carigradski znali, kamo smijera carski dvor ili nijesu znali? Kakogod tomu bilo, povijest kaže, da su postupali prema želji dvora i na skoro prisvajali si drugo dostojanstveno mjesto u crkvi, pače po malo popeli su se tako visoko, da su se smatrali sasna ravnima sa rimskim papom.

No, ovo osvajanje sve to veće vlasti valjalo je opravdati. Prividan razlog nagje se brzo: biskup novoga Rima mora imati veću

vlast, jerbo i onaj staroga Rima ju ima, i to s toga, jer novi Rim postade prijestolnica rimskoga carstva, kao što je to prije bio stari Rim. Iz ovog sasma naopakog umovanja morao se raskol roditi. Ovo bi umovanje jedino onda vrijedilo, kad biskup staroga Rima ne bi imao u crkvi prednosti i primata van s toga, što je bio biskup u glavnom gradu carstva; kad bi tomu tako bilo, lako bi se odatle zaključilo, da mora i biskup novoga Rima imati prednost i veću moć nad ostalim biskupima i biti barem drugi u crkvi. Dakako s početka priznavala se činjenica, da je prvenstvo u Rimu; s toga ostavilo se biskupu rimskomu prvenstvo časti, dok se krivo temeljno načelo nije posve razvilo, te su si biskupi carigradski, kao Fotij i Cerularij, prisvajali vlast i nad biskupom rimskim, te ga izopćili.¹⁾

To je u kratko povijest našeg raskola i razdora. Carevi u Bizantu htjedoše upravljati samovlasno nad državom i crkvom, a da uspiju, učinili su biskupa carigradskoga papom.²⁾ Konstantin je razlikovao obadvije vlasti, dao je crkvenoj prednost nad svjetovnom, jerbo prva je božanska, druga zemaljska. Nasljednici pako hoteći prisvojiti obadvije sebi zanijekali su najprvo razliku svojim postupanjem, onda pako su crkvenu vlast i oblast sebi podredili tvrdeći, da vlast duhovna potječe i snagu svoju erpi iz svjetovne. Time se red pravi sasma preokrenuo; zanijekala se vlast crkve kao porijekla Božjeg, budući podijeljena crkvi od božanskog njezinog utemeljitelja i zaslužjila se vlasti svjetovnoj, koja premda u sebi visokog dostojanstva ipak nije viša, nego niža od nje.

Na tom tlu morao je raskol niknuti, razvijati se i dozrjeti. Moramo se samo čuditi, da raskol nije dozrio prvo, nego tek u devetom vijeku. Ali vjera kršćanska bila je duboko uvriježena u crkvi istočnoj, isto tako bilo je duboko ukorjenjeno načelo o božanskom auktoritetu, što ga crkvi Isus podijelio. Trebalo je više vjekova, dok je ovo osvjedoeenje uz pomoć narodne oholosti potamnilo. S toga se takogjer tvrdilo, da je crkva rimska prava svoja izgubila zabludama; u koje je ugrezla. Eto ti, kako je pi-

¹⁾ Pretječa Fotiju bijaše carigradski biskup Akacij, koji se g. 487 od Rima odijelio, paće, koji se usudio papu Feliksa III. izopćiti.

²⁾ U 6. vijeku nadjene si patrijarka Ivan ime sveopćeg patrijarke, a malo iza toga odredi sabor trulski, da imade stolica carigradska iste prednosti, koje ona staroga Rima

tanje političko prešlo na vjersko polje: vjerske zablude moralo se rimskoj crkvi predbacivati, da se time pospješe politične nakane

Ovomu načelu, da je crkva podregjena caru, bila je s početka sasna u prilog jedinstvenost carstva rimskoga: jedinstvenost, koja se onda smatrala Bogom odregjenom, koja imade trajati vazda. Ova ideja nije dopuštala, da bi se predvigjale kobne njezine posljedice, koje su se kasnije same sobom iz nje razvijale.

Napetost istoka protiv zapada pojačavala se, kad su se od carstva rimskoga odvajale razne pokrajine i postale samostalne. Osobito pako je napetost i zlovolja uhvatila istok, kad se g. 800. stvorilo novo zapadno rimsko carstvo. Raskol je sada pospješšen. Poistovijećivalo se crkvu sa carstvom: podijelilo se carstvo, podijeliti se mora takogjer crkva, naime prema nazoru onih, koji su crkvu sa carstvom poistovijetili; jer priznavati premoć biskupa rimskoga značilo bi, priznavati takodjer premoć carstva zapadnoga nad istočnim, carstva rimskoga nad carigradskim.

Eto ti pravog razloga raskolu izmegju istočne i zapadne crkve; sve ostalo je nadošlo samo da se pravi tečaj stvari prikrije. O tome osvjedočuju nas još drugi pojavi u povjesti; jer vidimo, da je politika raskol ostavila, a prihvatila sjedinjenje, kad god se pokazalo, da joj je ovo korisnije. Zaista, zar nije kod svakog pokušaja sjediniti se, upravo politika oko sjedinjenja nastojala?¹⁾ Ako politika petnaestog vijeka nije bila kadra popraviti, što je prije pokvarila, bilo je s toga, jer su preveć duboko u duhove uvriježile se ideje, što ih je ona širila pogledom na dogmate i na stegu: raskol postao je već vjerski. S toga politika nije više kadra bila osujetiti kobnih posljedica postupka svoga: logika naroda, koja se prvo opirala raskolu, opirala se onda sjedinjenju, koje mu je prije vazda predstavljalo, da je nemoguće. Politika kažnjena je onim, u čemu je sagriješila i Byzant je podlegao.

No, načelo: da je crkva podregjena državi, što su ga utvrdili carevi carigradski, preživjelo je oće svoje. Ne samo da su protestanti baštinili ovo načelo, nego i ostale istočne države po Carigradu otrgane od Rima. Iza kako je Carigrad prestao biti glavnim gradom carstva kršćanskoga, eto na temelju onoga istoga načela, na koje se je Carigrad oslanjao, te je po malo osvojio si najvišu

¹⁾ Zar nije bojazan od Turaka i potreba, dobiti pomoći proti njima, careve carigradske natjerala, te se obratiše na pape i prosiše sjedinjenje, jer bi time osigurana bila pomoć od zapada?

erkvenu vlast nad svim istokom, izgubio je opet po malo onu istu vlast i premoć.

Utemeljen je patrijarkat Moskovski, koji je Carigrad morao priznati, a time izmaklo se jurisdikciji carigradskoj carstvo rusko, što se onda dizalo i širilo. Ovaj se raskol sasama usavršio za cara Petra velikog, koji je osnovao sv. synod za upravu crkve ruske i to podregjen caru, koji je time postao pravim poglavarom ne samo države, nego i crkve. »Vaš patrijarka, to sam ja!« rekao je on. Ako nasljednici njegovi ne opetuju ovih riječi, drže ipak stvar samu, pače načelo, da je crkva podregjena državi proglasiše osnovnim zakonom carstva.

Carigrad je gubio razne pokrajine na temelju onoga istoga načela, kojim se on sam služio, da je proširio svoju moć i od Rima se odijelio. Eto Grčke, koja postane samostalnim kraljestvom: odmah hoće da i crkva bude nezavisna od Carigrada, s toga si stvori svoj synod u Ateni. Isto tako učini kašnje Rumunija, Crna gora, Srbija, Bugarska, pošto su se podigle do političke nezavisnosti i samostalnosti. Ima sada već petnaest autokefalnih, to će reći samostalnih, dakle od Carigrada odijeljenih crkava. Dosljednost tako zahtijeva, i svuda će ona ragjati istim posljedicama, gdje god se prihvatilo isto načelo.

No, ova dosljednost u posljedicama dokazat će, kako je krivo načelo samo. Krist nije utemeljio nepredvidljiv broj raznih, međusobno nezavisnih državnih crkava, nego jednu jedinecitu crkvu, zavisnu dakako od njeke vlasti, no ne svjetovne, nego duhovne, ne protivne svjetovnoj, nego od nje različite i opredijeljene da sa svjetovnom suglasno i skladno djeluju na korist pojedinih osoba i na korist svih naroda.

III. Politika i sjedinjenje.

Politika, koja je Carigrad rastavila od Rima, sklanjala je careve, da se zauzmu za sjedinjenje, kadgod se činilo, da odošaji carstva tako iziskuju. Ova politika bješe mudra, ali ipak nije uspjela, jer nije iskreno htjela dati Bogu, što je Božje, to jest dati crkvi njezinu nezavisnost. Bog je poremetio račune puko čovječanske mudrosti i htio je padom Carigrada dati opomenu narodima, kao što ih je često puta u povijesti davao, a kojih mudraci ovoga svijeta ne će da razumiju. Služio se je Bog Turcima, da kazni Carigrad radi oporbe proti vlasti crkve. Prema zakonima povijesti

neka se slične kazne boje sve države, koje su se povele za Carigradom.

Nije se bojati dandanas Turaka; ali imade drugi još užasniji neprijatelj, proti kome se nikada dosta čuvati ne možemo. Ovaj neprijatelj jest prevrat, koji podupire protu-kršćanska znanost i slobodno protestansko istraživanje; već podgrizava temelje pravoslavnih država. Hoće li ove države odoljeti tom duhu nezavisnosti, koji sve to dublje proniče u sve slojeve naroda, a kome se ne može suprotstaviti nikakova moralna, nego jedina brutalna sila? Brutalna se sila brzo istroši, ako udari na sav narod, koji teži u sasma protivnom pravcu.

Svjeginu zaustaviti ne može brutalna sila, ma kako jaka bila; samo jedna sila može svjeginu zaustaviti, umiriti, urediti: naime sila moralna, kojom raspolaže oblast. No ove moralne sile u pravoslavnim državama nema. Nemojmo se varati, javnoj oblasti daje snage štovanje načela auktoriteta; ali, gdje ovog štovanja nema, javna oblast nema više snage, ista njezina eksistencija je u pogibelji. Ovu tvrdnju dokazuju prevrati, koji su Europu uskomiješali i koji prijete uskomiješati ju još grozovitije.

Ali silom brutalnom, ma kako jakom, ne može se polučiti ovo štovanje principa auktoriteta; polučiti može se jedino silom moralnom, koja prodire do volje čovjeka, te joj zapovijeda pokoriti se zakonitim oblastima, koje nam ovdje predstavljaju i zamjenjuju isti auktoritet Božji. Ako se suzbije ovaj jedini nepomični temelj, savijest ne drži se obvezanom prema javnoj oblasti, smatra je samo kao činjenicu reda materijalnoga i prolaznoga, koja se narivava, a koja ne zaslužuje višeg štovanja, nego koliko si ga nosioc oblasti osobnim svojim svojstvima steče. No, znademo, koliko vrijedi ovakovo štovanje, koje se ne oslanja van na osobnu vrijednost pojedinca, čijega život i čine prosugjivati i osugjivati se svako dosta pametnim smatra. Što hoćemo; valja priznati, da je ovaj duh dandanas preuzeo narode. Principa auktoriteta nema više; štovanje mogu si vlade predobivati jedino brutalnom silom i eto vrata su otvorena svakome prevratu, svakome uskomiješanju. Države pravoslavne same digle su temelj auktoriteta onog dana, kad su crkvu učinile državi sluškinjom, jer time su umalovažile, pače oborile duhovni auktoritet reda vrhunarnoga, koji je Isus sam crkvi Svojoj podijelio.

Moglo bi se prigovoriti, da se je isto zbilo u državama katoličkim, u koliko ni one nijesu spoznale, koliko vrijadi auktoritét crkve, te su se od njega kao vlade odijelile. Žalibože, ovo je istina; a upravo ova nesretna činjenica tumači nam prevrate, koji su pojedine države sasma uskomiješali ili ih sada komiješaju. No, time se ne umanjuje sila zaključka našega, nego se povećava. Jer ako su države pravoslavne za sada još poštegjene od silnih ovih prevrata, koji Europu komiješaju, neka po mogućnosti učvršćuju princip auktoritéta, jer jedino onda mogle bi izbjegnuti sličnim kušnjama.

Ako pravoslavne države za sličan prevrat još ne znaju, uzrok tomu jest, što su moderne ideje trebale više vremena, da prodru u njihove narode i njihovo neznanje, njihov manjak naobrazbe čuvao ih je od novog duha, koji duva u čovječanstvu. Ali sada eto već je prodro, sve to dublje se uvriježuje i prouzročit će nečuvene, užasne prevrate, jer u ovim državama nema one moralne sile, koja bi posljedice barem umanjila.

Pošto je prevrat buknuo u državama katoličkim, te je oblasti oborio ili narinuo im zakone svoje, naišao je na moralnu vlast vazda živu, jer ima obećanja neumrlosti i ova vlast zaustavila je prevrat u njegovom haranju, ona je većinom popravila strahovite ruševine i neprestano nastoji, da ih sasma nestane. Ova sila je crkva katolička; stavila se ona izmegju naroda u buni i vlasti postojećih i to silom svoga auktoritéta, te je svoje sklonula, da se pokoravaju ovim istim vlastima. No, u državama pravoslavnim ove sile nema; one su crkvu zaslužnile i time lišile je svega upliva nad narodima. I zaista, kako bi crkva mogla uspješno propovijedati poslušnost prema oblastima gragjanskim, pošto sva njezina vlast nije van malen dio vlasti gragjanske, kojoj je podložna? Podregjena državi ne može se staviti izmegju države i naroda i postati posrednicom mira.

Ako države pravoslavne žele, da bi se mogle u nevolji osloniti na crkvu i time narode držati u miru i dužnostima, od potrebe je, da bolje štuju načelo auktoritéta, koje su do sada kršile i da vraté crkvi onu nezavisnost, na koju imade prirogjeno pravo. Onda, a jedino onda postat će crkva dosta jaka, te će moći braniti opći red proti prevratu. Ali, crkve pravoslavne ne će dobiti nezavisnosti svoje i auktoritéta svojeg van, ako se sjedine sa crkvom katoličkom. Korist dakle i najveće potrebe pravoslavnih država zahtijevaju sjedinjenje njihove crkve sa rimskom,

Sa drugog stanovišta jest list »Moniteur de Rome« opisivao koristi, koje bi Ruskoj donijelo sjedinjenje: »U vjerskom sjedinjenju Rusije sa sv. Stolicom vidimo novu snagu za carstvo. I zaista, sav svijet drži, da pravoslavna ruska crkva nije drugo van dobro oružje carske vlasti i utjecanje države u poslove crkvene pobugjuje misao, da je crkva neka uredba gragjanska i pravoslavje da je politično sredstvo ruske propagande. Odatle se ragja silna oporba diplomacije i naroda istovjernih proti proširenju Ruske. Sav svijet se boji, da ne bi pao pod politično-vjersku premoć rusku. Ali, kad bi crkva ruska pod upravom papa nezavisna bila, ne bi se više sumnjalo, da se Ruska pravoslavnom crkvom jedino u to služi, da ima iznutra i s polja pretežnu pomoć; car ne bi se smatrao kao da hoće u svojoj ruci združiti moć crkvenu i političnu, nego smatrao bi se zaštitnikom crkve. Svijet katolički povlagljivao bi mu kao novomu Konstantinu. Upliv ruske ne bi svijet katolički pre-priječivao, nego bi ga pospješivao. Spoljašnji i unutarnji dušmani Ruske ne bi mogli više kazati, da je pravoslavna crkva političko oružje carstva i s toga se svi dušmani Ruske boje, da se s Rimom ne bi sjedinila. Carstvo ne bi sjedinjenjem sa papom ništa izgubilo, nego sve dobilo.« Ove iste politične koristi uživale bi i ostale pravoslavne države kao Grčka, Srbija, Rumunija, Bugarska, Crnagora, pače isto carstvo tursko.

Male državice pravoslavne, osamljene jedna od druge, neprestano se boje, da ne će jedna druge sebi priključiti ili da postanu plijenom Ruske, koje se plaše. Eto ti neprekidnog straha, a i neprekidne zaprjeke napretku i boljoj budućnosti, prema kojoj svim silama pregnu. Sjedinjenje sa crkvom rimskom osiguralo bi im pomoć, obranu i zaštitu one moralne snage, kojom ova crkva raspolaže; bile bi državice zaštićene; mogle bi mirno i bez straha napredovati.

Ista Turska erpila bi korist iz sjedinjenja: mekanizam upravo toliko kršćanskih naroda njoj podložnih bio bi jednostavniji; prestale bi prijepirke izmegju crkava sjedinjenih i nesjedinjenih; pitanje o sv. mjestima ne bi toli žestoko bilo, diplomaciji umanjio bi se rad izvanredno i visoka porta, koja se hvali, kako su joj katolici vjerni podanici, ne bi se bojala raznih zapletaja, koji bi mogli nastati radi teških megjunarodnih odnošaja.

I zaista državnici u Ruskoj, Grčkoj i na Balkanu započese već shvaćati presretne posljedice, što bi se za ove narode pokazale, kad bi se sjedinili sa crkvom katoličkom.

Velike ruske novine »Novoje vremija« pisahu 14. studenog 1888.: »Papa je naravni naš saveznik. Eto s toga mora Ruska prepriječiti sve, što bi moglo doprijeti, da se umanj i oslabi moć i ugled papâ. Ne treba da žrtvujemo svoje interese, koje imademo kao moć pravoslavna i država nezavisna: ali budući imademo megju podanicima svojim i katolikâ, n. pr. Poljake, to moramo i možemo mudro popuštati, imati obzir na papu, glavara katoličke crkve, i štovati prava njegova, koja ima kao svjetovni suverên; eto, ovo neka bude politici našoj ravnilom.«

Nedavno (g. 1892.) pisao je ruski sv. sinod uzoritom Vannu-telliju, revnom promicatelju sjedinjenja, ove preznamenite riječi: »Neka svuda evate sveta crkva Gospodnja, učiteljica naroda. Na nesreću svuda se tlači, osobito u Vašim pokrajinama, gdje se kra-ljevi zemlje i vlade dižu proti Jehovi i pomazaniku Njegovom. Bu-dimo budni, jer ova zadnja vremena, koja nam se navješćuju, veoma su teška i vječni sudac pojavljuje se strogim licem. Treba da, ostaviv puke prijepirke riječi, zajedno djelujemo, te uzmognemo učvrstiti božansku krijepest vjere i steći pobjedu nad bezbožnošću i neznanjem.«

U Grčkoj podržava svom snagom ideju sjedinjenja isti Tri-cupis i širi ju po novinama sebi privrženim. Državnici naime, razumijevaju sve to bolje, koliko bi snage erpili iz sjedinjenja i crkvu istočnu pridigli; no, oni razumijevaju takogjer sve to bolje, čemu se moraju bojati od bezvjerstva, koje hoće sve poplaviti i porušiti, ako toga ne zaustave oni, koji treba da bdiju nad na-rodima.

Eto kako govori o sjedinjenju i njegovom napredovanju grčka novina »Thira«: »Veli se, da je dandanas najglavnije pitanje ono o sjedinjenju jedne i druge crkve. Zaista, grčka se štampa živo za to zanima i raspravlja razne njegove fase. S toga imade i naš list članke o tom pitanju prezanimljivom u pogledu filozofičnom i so-cijalnom. Uz to mislimo, da time radimo prema želji naših čita-telja i na korist pitanja samoga. Grčka je sasma slobodna stupiti u svezu sa Francezkom, ili Engleskom, ili Ruskom, ili Njemačkom. Zaista moderna Grčka ima velike simpatije za vitešku Francesku, premda su naše težnje sa stanovišta helenisma upravljene prema Ruskoj, koja je iste vjere s nama. Čini nam se, da će do toga doći, te će se kazati crkva istočna ili ruska, dogmat istočni ili ruski. S toga mogla bi Grčka u pogledu političkom nagingati n. pr. na

Englesku, ali budući je vjere istočne, to ne može imati simpatija van prema Ruskoj. Jednom riječju, svijet panhelenistički upućen je vjerski i dogmatički na narod ruski, jer je iste vjere. Ako je tomu tako, onda je dosljedno, da se narod grčki ravna prema ruskome pogledom na sjedinjenje erkava. A visoki krugovi ruski čine se veoma skloni, pružiti ruku crkvenom sjedinjenju između istoka i zapada. To nam posvjedočava priličan broj Rusa; pače na istom dvoru carskom, iz iste obitelji carske ima sjedinjenje prijatelja. Najplemenitiji krugovi smatraju možebitni ovaj dogogaj koristan za društvo, pače kao siguran lijek za rane našega društva.«

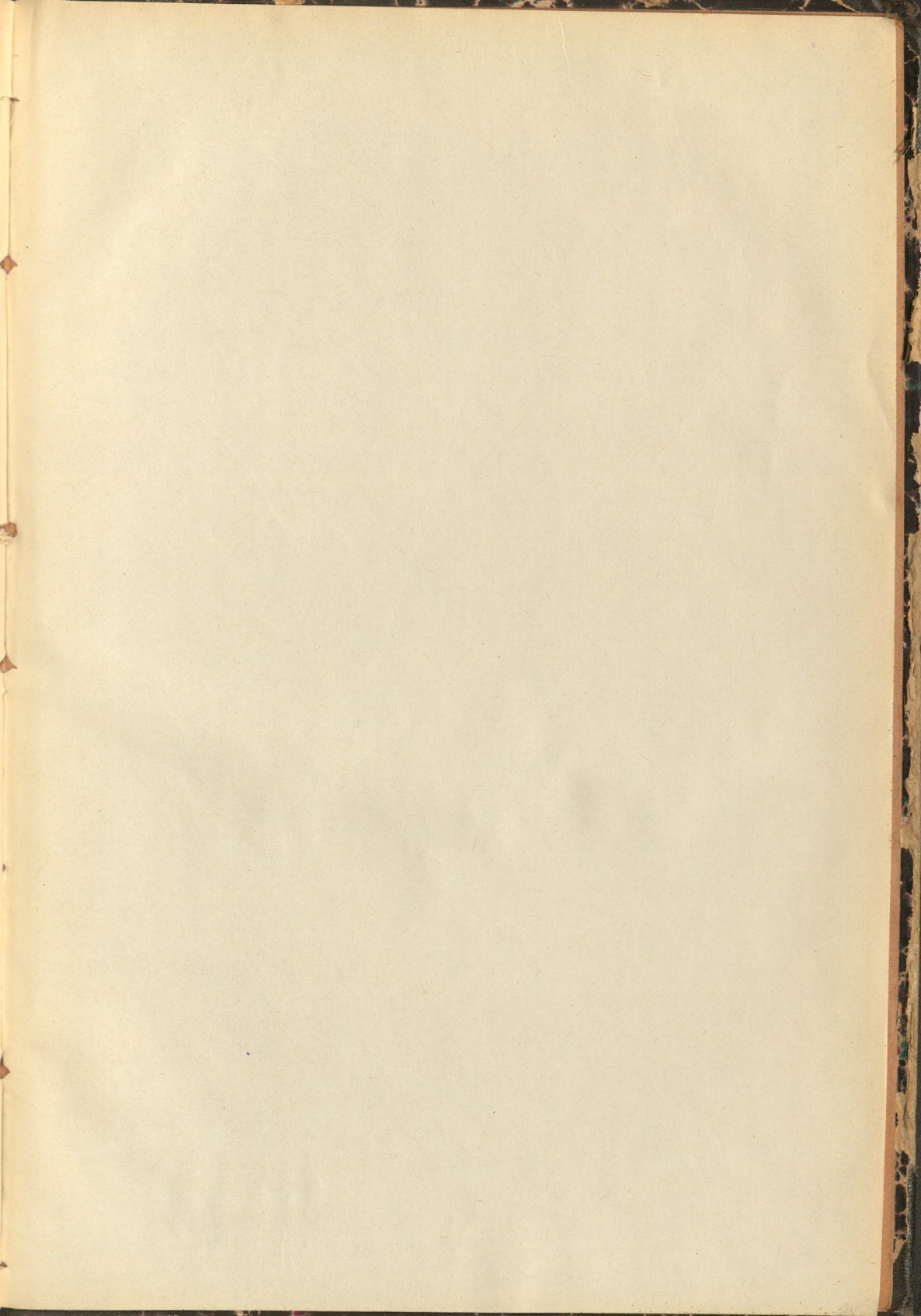
Sto smo opazili u Ruskoj i Grčkoj, isto vidi se u ostalim pravoslavnim državama. Eto šta se iz Carigrada piše u »Verité« (18. svibnja 1893.): »Na Balkanu širi se ideja sjedinjenja. U Crnojgori slavio je sav narod bez razlike vjere jubilej papin; narod pravoslavni išao je na dan jubileja u crkve, a knez čestitao je papi . . . simpatija pridobio si je papa osobito time, što je katolicima dopustio slavensku liturgiju . . . Rumunjska odlikuje se nad sve ostale narode, koji se osjećaju Rimu sve to više skloni. Nesjedinjeni Rumunji žele se spojiti s Rimom, jer vlastitim očima gledaju sretne posljedice sveze s Rimom kod braće svoje sjedinjene. Ime Leona XIII. veoma je popularno među Rumunjima. Isti rascolnici odoše u Rim poklonit se papi, namjesniku Gospodina našega.«

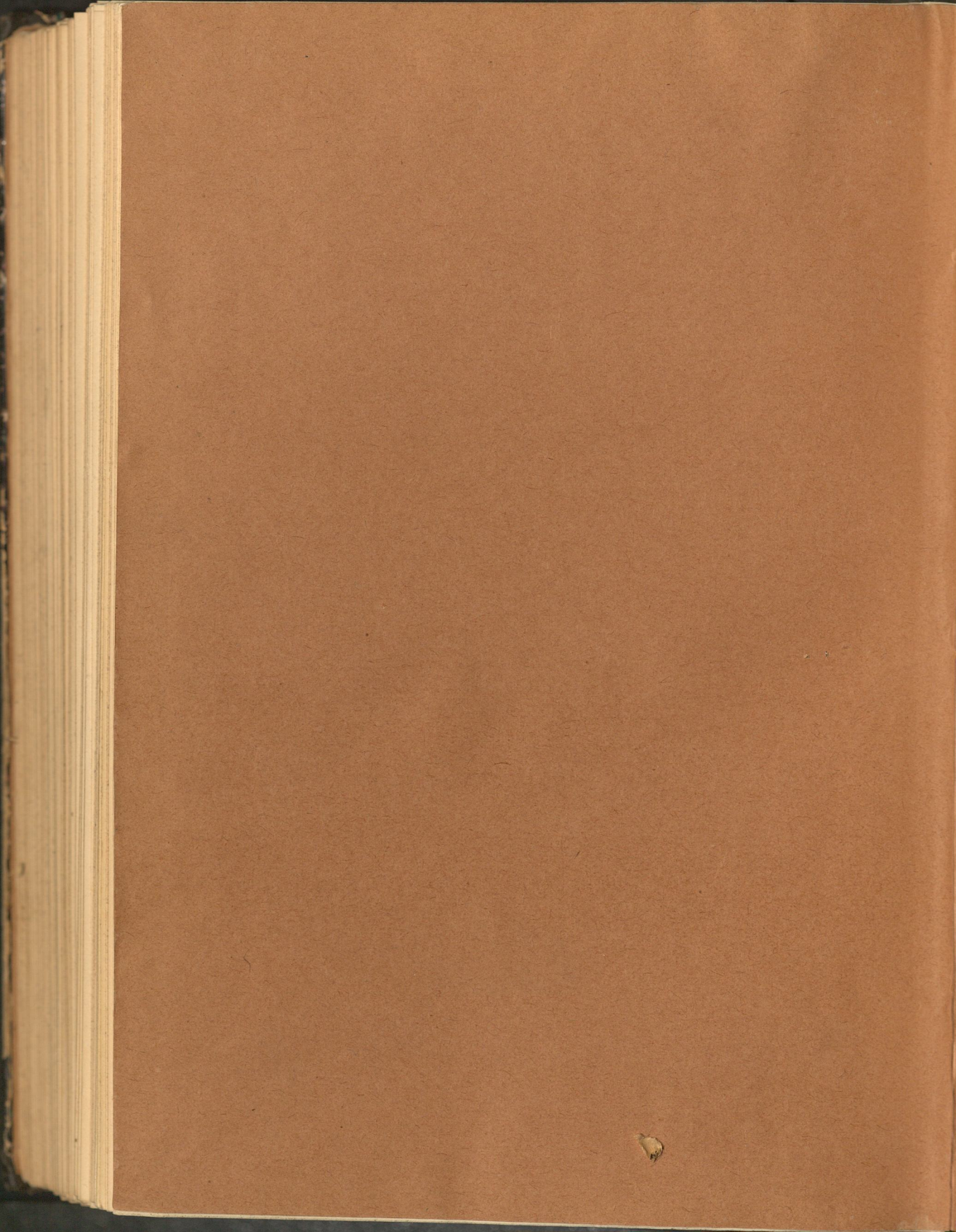
Svi ovi pojavi nam dokazuju, da nije daleko vrijeme, da će sjedinjenje crkve istočne i zapadne pospješivati politiku onih istih pravoslavnih država, koje su ga sve do sada smatrale zlom. U tome nas potvrđuje i nastojanje Srpske, da sklopi sa sv. stolicom konkordat, jer time polučit će se barem njeko zblizenje. Dao Bog!

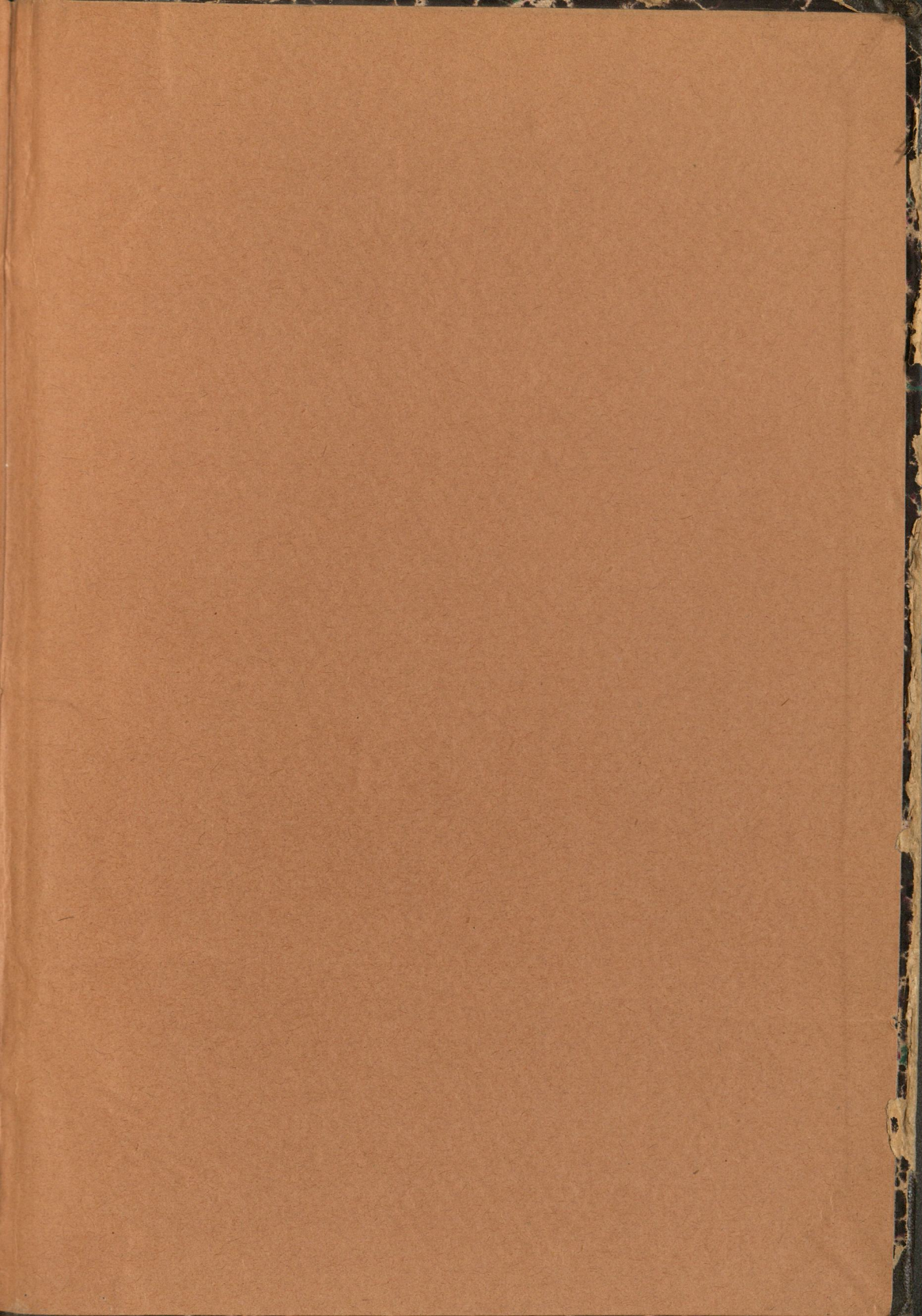

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Biblioteka Pravnog fakulteta
Zagreb

X-770